

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

RAHVUSLIKU KÄSITÖÖ OSAKOND

PÄRANDTEHNOLOOGIA

Jane Jõgi

**TÜLLTIKANDI TEHNIKA, ARENG NING ISEÄRASUSED
EESTIS**

Juhendajad: Ave Matsin, MA

Anu Pink, MA

Viljandi 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TÜLLTIKANDI OSKUSSÕNAD. VARASEM UURIMUSLUGU EESTIS	11
2. TÜLLTIKANDI AJALUGU EUROOPAS JA SELLE PEEGELDUS EESTI KÄSITÖÖS.	16
3. TÜLLTIKANDI KASUTUS EESTIS	22
4. TÜLLTIKAND EESTIS, SELLE TEHNOLOOGIA	27
4.1. Eelpistetikand Euroopas ja Eestis, selle seosed varasemate tikandiliikidega.	27
4.2. Tambuurtikand Euroopas ja Eestis	35
4.3. Villane eelpistetikand Eestis	41
4.4. Pikipitsi tikand Euroopas ja Eestis	47
4.5. Vabakujuline tikand ja pinnatäitepisted Euroopas ja Eestis	55
4.6. Aplikatsioonitikand Euroopas ja Eestis	61
5. TÖÖPROOVIDE VALMISTAMINE MUUSEUMIESEMETE JA AJAKIRJAJOONISTE PÕHJAL	67
5.1 Eelpistetikandiga tanuäärepits	67
5.2. Tambuurtikandiga pruudiloor	69
5.3 Pitsikatke villase eelpiste tikandiga	72
5.4. Pikipitsi tikandiga äärepits	75
5.5. Vabakujulise tikandi ja pinnatäitepistetega linik	77
5.6. Aplikatsioonitikandiga pearätik	79
KOKKUVÕTE	82
SUMMARY	88
LISAD	91
Lisa 1: Eelpistetikandiga tülltanude ja rätikute tabel	91
Lisa 2: Eelpistetikandiga tüllist tanupitside tabel	96
Lisa 3: Tambuurtikandiga esemete tabel	98
Lisa 4: Villase eelpistetikandiga esemete tabel	101
Lisa 5: Pikipitsi tüüpi tikandiga esemete tabel	103
Lisa 6: Aplikatsioonitikandiga tüllesemete tabel	108

Lisa 7: Vabakujulise tikandiga ja pinnatäitepistetega esemete tabel	110
Lisa 8: Käsitööajakirjadest leitud tüllpitsi näidiste tabel	113
Lisa 9: Kontuurkaardid a ja b tülltikandi levikust	116
Lisa 10: Sõnaseletusi	118
Lisa 11: Kasutatud fotode nimekiri detailsemalt	120

SISSEJUHATUS

Eesti tülltikand on tikitud käsitsi masinkootud tüllvõrgule. Tüllvõrk, tikandi alusmaterjal, on Eestis alati olnud importkaup, selle kättesaadavus tikkijate jaoks tingis ajalised piirangud tülltikandi levikule ja arengule. Tüllvõrgu kudumise masin patenteeriti 1809. aastal Inglismaal (Reigate 1988: 201). 19. sajandi esimesest poolest kuni 1940. aastate Nõukogude okupatsioonini oli tüllvõrk Eestis käsitöökaubana saadaval.

Lõuna-Eesti rahvuslikku käsitööd iseloomustab geomeetriline tikand. Siinse etnograafilise tikandi alusmaterjaliks kasutati tavaliselt labasekoelist linast riidet, samuti täiendati tikandiga eelnevalt valmistatud pitsilisi materjale: tohtpitsi, võrkpitsi ja mõningal määral niplispitsi. Geomeetrilisi tikandimotiive oli väga mugav ka tüllvõrgule tikkida. Seega kodunes tüllvõrk 19. sajandi Lõuna-Eestis, esialgu populaarse tanu- ja tanuäärepitsi materjalina, hiljem ka rätikute ja põlledena. Muuseumides on neist rahvarõivaesemetena määratletud tülltanud¹, tüllpitsiga tanud ja tüllist ülepearätid, teised esemed liigitatakse pigem linnamoelisteks rõivaesemeteks. Eraldi arvestust peetakse ka näiteks üksikute pitsikatete kohta. Minu magistritöö valimis kajastub 143 muuseumieset: 130 Eesti Rahva Muuseumist (edaspidi ERM-ist), 7 Viljandi Muuseumist (edaspidi VM-ist), 1 Valga Muuseumist (edaspidi VaM-ist), 5 Virumaa Muuseumist (edaspidi RM-ist) (vt tabelid lisades 1- 7). Uurin oma töös esmajoones tehnika arengut ja väljendusvorme sel perioodil, vähem tülltikandiga kaunistatud esemeid.

Uurimustöö eesmärgiks on välja selgitada Eesti tülltikandi ajalist kuuluvust määratlevad tunnused. Uurimisküsimused on järgmised:

- Milliste väliste tunnuste poolest tülltikandid üksteisest erinevad?
- Kas nende tunnuste põhjal on võimalik tülltikandeid liigitada?
- Kas need tunnused on grupeeritavad ajastu lõikes (19. saj algus vs lõpp ja 20. saj algus)?

---

¹ Tülltanu on Lõuna-Eestis levinud tanutüüp, mis on üleni valmistatud tikitud tüllvõrgust.

- Kas erinev tikkimismeetod on seotud vaid ajastuga või dikteeris tikkimistehnoloogiat ka ese, mille kaunistamiseks tikand on mõeldud?

Toon andmetes esile seoseid, mis ühendavad tülltikandi vanemate tikandiliikidega (näiteks eelpistetikandiga tohtpitsivõrgul ja võrkpitsil).

Uuring aitab täpsustada, kas on üldse alust oletusel, et Eesti vanemad tülltikanditüübid (eelpistetikand tülltanudel ja villane eelpistetikand) on arenenud Eestis kohapeal ja mõjutatud Eesti etnograafilisest tikandist.

Vastused uurimisküsimustele annavad ülevaate hetkeoludest, kus tülltehnikate erinevust pole teadvustatud ja vähestes kaasaegsetes, eestikeelsetes kirjandusallikates ilmunud tülltikandiõpetustes kasutatakse läbisegi erinevatesse ajastutesse kuuluvaid tikkimismaterjale, motiive ja tikandipisteid. Tülltikand, kui paikkondlike erisustega pärandoskus väärib teadvustamist ja jäädvustamist.

Tülltikandi uurimisele pole varasematel aegadel tähelepanu pööratud. Mitmetes ennesõjaaegsetes käsitööraamatutes ja ajakirjades (Varma 1930; „Taluperenaine“ 1930, 9, 257-258) on ilmunud materjale tülltikandi valmistamise kohta, kuid enamjaolt on neis esitletud tikandinäited võõramaist päritolu. Meie rahvakultuuri osana tülltikandit varasemalt käsitletud pole. Rahvusliku käsitöö uurijad on isegi tõrjunud tülltikandi seostamist eestipärase käsitööga. 1933. aastal kirjutas H. Kurrik oma uurimuses „Eesti pitsid“: „Olgugi, et tüllpitsikiri on õmmeldud masintüllile käsitsi, ei ole see ei rahvapärane töö ega kiri, ta osteti linnast, kus teda valmistasid kutselised tikkijad võõraste mustrite järgi.“ (Kurrik 1933: 118). Nendele väidetele vastuseks kirjutasin 2013. aastal Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias (edaspidi TÜ VKA) seminaritöö „Lõuna-Eesti tülltanu 19. sajandil“. Vaatlesin ERMi tülltanudel leiduvaid motiive ja võin analüüsi põhjal kinnitada, et need on paljuski sarnased või samad teiste meie rahvariideesemete kaunistustega. Samuti selgus kogumisraamatute tulmelegendide põhjal, et paljud tanud olid valmistatud kodukäsitööna eestlastest tikkijate poolt, seega sobivad igati täiendama ka meie rahvariidekomplekte.

Seminaritöös kirjeldasin tülltanude kunagisi valmistajaid ja kandjaid, lisaks defineerisin mõningaid tülltikandit puudutavaid mõisteid. 2014. aastal kirjutatud lõputöös „Lõuna-Eesti tülltanu, selle tänapäevane valmistamine ja kandmine” keskendusin peamiselt ERMis leiduva tanukollektsiooni kirjeldamisele ja vaatluse teel kogutud andmete põhjal praktilistele soovitudele, kuidas valmistada ja kanda tülltanu kaasajal.

Eesti erinevates muuseumides on hoiul mitusada tülltikandiga kaunistatud eset, mille mustrid võiksid pakkuda ainet kunstnikele, disaineritele, käsitöölisele. Tikitud motiive saab taaskasutada kaasaegsetel tekstiilidel, rakendades selleks nüüdisaegseid tehnikaid. Kaldun arvama, et tänapäevases rõivamoos tülltikand sellisel kujul nagu seda vanasti tikiti, end ei õigusta, selle tikandiliigi on vallutanud masinad, mis suudavad toota käsitsitikandile liiga palju sarnanevat pitsi, kordades kiiremini ja odavamalt. Samas säilib jätkuvalt vajadus üksikute rahvarõiva- või ajastukostüümide järele, neid täiendav pits peaks jäljendama konkreetse ajastu mustrit ja rahvariide puhul ka konkreetset Eestis kasutusel olnud. Käsitööpitsist lähtuv pärandtaust lisab kostüümile väärtust ja rõhutab autentsust, kuid seda vaid siis, kui pitsi valmistamiseks on kasutatud ajastule omaseid tehnikaid, tikkimismaterjale ja mustreid.

Minu magistritöö jaguneb viieks peatükiks. Esimese osa moodustavad peatükid 1., 2. ja 3. Siin leidub uurimuslik materjal tülltikandi tausta ja ajaloo kohta. 4. peatükis tutvustan Eestis kasutusel olnud tuntumaid tüllile tikkimise tehnikaid. Toetudes muuseumiesemete vaatlusele ja kirjalikele allikatele määratlesin täpsemalt tunnused ja tikkimisviisi eripärad, mille poolest Eesti tülltikandid mujal maailmas leiduvatest erinevad. Selle paremaks mõistmiseks, kirjandusest leitud teabe ja muuseumiesemete vaatluse kokkuviimiseks, rekonstrueerisin Eestis kasutatud tehnikad ning katsetasin neid tööproovide valmistamisel. Tutvustan omandatud kogemusi 5. peatükis.

Kohalikke tülltikanditehnikaid pole minu teada varem eestikeelses kirjanduses süstematiseeritud. Samas tõendab muuseumiesemete olemasolu, et erinevad tikkimistehnikad on siin kasutusel olnud. Suure osa andmekogumisprotsessist moodustas muuseumiesemete visuaalne vaatlus ja vaatlustulemuste analüüs. See lähtus eesmärgist kaardistada esemete kaunistamiseks kasutatud tülltikandi tehnikaid. Toetudes ERMi

kohakataloogidele, kogumisraamatute tulmelegendidele ja suulisele teabele, olen vaadelnud tikandeid esemeliigiti, mille tulemusena saan kirjeldada ja liigitada muuseumis leiduvaid tülltikandeid.

Uurimistööks koostas valimi esemetest, mille kohta leidis teavet, et valmistamiseks kasutatud materjalide seas on tüllpits või kasutatud tehnikate seas on tülltikand. Nende parameetrite järgi vaatluseks tellitud esemelisi allikaid oli ERMis ja teistes muuseumites 184. Neist valimina leidis kasutust 143 eset. Esemeliigiti on esindatud tanud, tüllpitsiga tanud, põlled, ülepearätid², pitsikatked, loorid, tüllist pluusi detailid. Vaatlemise käigus jäid kõrvale järgmised esemed:

- Esemed, mille valmistamiseks kasutatud tüllkangas oli ilma tikandita, näiteks kirmirätt (VM 406)³ - see on valmistatud tüllvõrgust, kuid ilma tikandita.
- Pitsikatked, mis tulmelegendi põhjal olid tüllpitsid, kuid lähemal vaatlusel osutusid „poepitsideks“⁴.
- Kõrvale jäid esemed, mis valmistatud pärast 1940. aastat, enamik neist on varasemate muuseumiesemete jäljendused.
- Esemed, mille legend viitas, et need polnud Eestis valmistatud.
- Esemeliigiti jäid üle vaatamata lasteriided, ihu- ja voodipesu. Tülltikandi kasutus pole neis esemegruppides valdav, pigem on see juhuslik. Seda on seal kasutatud ja ka taaskasutatud, kuid siiski väga üksikutel esemetel, hetkel oli eesmärgiks leida tüüpilisi esemeid, mille tikand lisaks täiendusi või täpsustusi olemasolevatele tehnikanäidetele.

---

² Ülepearätik, ümberpää rätt ehk lõua alla sõlmitav rätt. (Kaarma, Voolmaa 1981: 164).

³ Kirmirätt - tüllist pearätik, mis kolmnurkselt kokkupanduna seoti lõua alla kinni, kanti teise räti peal (Jürgen 2015: 314).

⁴ „Poepitsid“ - need on pitsid, mis on valmistatud masinate abil.

Muuseumiesemetest koostatud valim hõlmab peaaugjalikult perioodi 19. sajandil ja on suuresti orienteeritud rahvarõivaste kasutusele. Et saada ülevaade tülltikandi arengust hilisemal perioodil ning laiendada kasutusala, kaasates uurimuses ka linnamoelisi rõivaid ja kodutekstiile, analüüsisin eestikeelseid käsitööajakirju, mis ilmunud aastatel 1900 - 1940. Valisin ajakirjandusliku materjali lähtudes järgmistest printsiipidest:

- Otsisin ja analüüsisin tülltikandi valmistamise juhiseid, jälgisin uuritavates tekstides sõnakasutust, ajastule omaseid termineid ja väljendeid.
- Kogusin ja süstematiseerisin tülltikandiga kaunistatud esemete valmistusõpetusi, jooniseid ja fotosid. Kui võimalik, püüdsin leida tõendeid, et fotol või joonisel olev ese on valmistatud ja joonistatud kohaliku käsitöölise poolt.
- Tutvusin ajakirjades ilmunud käsitöönäituste ja –võistluste ülevaateartiklitega, nende põhjal sain aimu, milliste väärtuste järgi hinnati tolleaegseid tikandeid.
- Leidsin ka mõned artiklid, kus kajastatakse käsitöö (tikandi) hetkeolukorda, tuues välja moesolevat või järgimistväärivat.
- Tähelepanu pöörasin ajakirjades ilmunud käsitöömaterjalide reklaamidele ja müügikuulutustele, need annavad vihjeid uute tikkimismaterjalide leviku ja kättesaadavuse kohta käsitööhuviliste hulgas.

Magistritöö ajakirjanduslikuks allikmaterjaliks valisin järgmised väljaanded:

„Kaunis kodu” 1934. aastal. Väljaandja K. Keskküla, Tallinn. Peatoimetaja Linda Ormesson.

„Käsitööleht” 1906 -1927. Väljaandja Eesti Põllumajanduslik Selts Tartus. Toimetaja Linda Paldrock, hiljem Ebba Saral, Marie Reiman.

„Naisterahva töö ja elu” lisa „ Käsitööleht” 1918 - 1927. Tartu Eesti Naisseltsi häälekandja. Toimetaja Marie Tamman-Reisik, Marie Reiman ja Alma Johanson.

„Maret” 1930 - 1940. Väljaandja kirjastus „Maret” Tartus. Käsitööosakonna toimetaja Linda Puussepp.

„Taluperenaine“ 1927 - 1940. Väljaandja Akadeemiline Põllumajanduslik Selts Tartus. Käsitööosakonna toimetajad: 1930 - 1938 Helmi Treilmann, 1938 - 1940 Helme Toomaste.

Ajakirjandusliku materjali põhjal koostatud valim sisaldab 25 tülltikandiga eseme fotot või joonist koos tegemisjuhendi ja dateeringuga, millal ja millises ajakirjas vastav materjal ilmus (vt lisa 8). Need esemed mitmekesistavad muuseumi valimit ja aitavad jätkata ning täiendada tülltikandi arengu jälgimist aastatel 1907 - 1940.

Ajakirjadest leitud esemenäited jagunevad kahte suuremasse rühma:

- Tüllile tikitud ääre- ja vahepitsid põlled ja aluseelikute kaunistamiseks.
- Tüllile tikitud kodutekstiidid: kardinad ja linikud.

Magistritöö lisas leiduvates tabelites on esemed liigitatud tülltikanditehnikat arvesse võttes. Et hõlmata kogu tülltikandi arenguperioodi, on muuseumiesemetest koosnev valim ja ajakirjadest leitud esemenäidised koondatud ühistesse tabelitesse ja analüüsis võrdselt tähtsad. Esemed on tabelites järjestatud museaalinumbrite põhjal (vt lisa 1- 4). Ajakirjadest pärinevate näidete puhul on esemed kronoloogilises järjestuses vanimatest uuemateni (vt lisa 5-7). Erinevate tehnikate oletatav kasutusae on esitletud ka eraldi tabelina (vt tbl ptk 3), selle põhjal saab parema ülevaate, millised tehnikad olid kasutusel samal ajaperioodil.

Suure osa andmekogumisprotsessist moodustas muuseumiesemete visuaalne vaatlus ja selle põhjal teostatud analüüs, mis lähtus eesmärgist kaardistada esemete kaunistamiseks kasutatud tülltikandi tehnikad. Esemete vaatlusel kaardistatud tülltikanditehnikate rekonstrueerimiseks tuli leida materjalidele ja töövahenditele tänapäevased alternatiivid ning katsetada tehnikad läbi tööproovidel (vt ptk 5). Selline praktikapõhine uurimine aitas leida täpsemaid seoseid esemete ja kirjalike allikate vahel, mida sain rakendada oma uurimuse praktikapõhises osas.

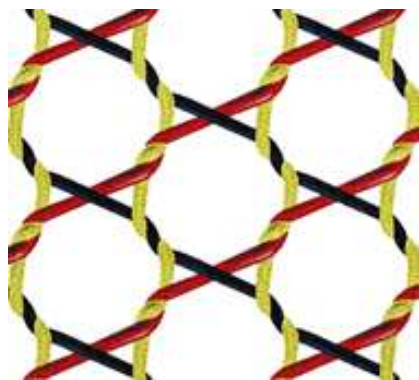
Olemasolevad eestikeelsed kirjalikud allikad jäävad tehnikate kirjeldamisel tihti liiga pealiskaudseks. Seetõttu osutusi hindamatuks abiks võõrkeelsed tüllpitsialased raamatud: De Dillmont (arvatavasti 20. sajandi I. pool), Campbell Preston 1938, Powys 1958. Valitud teosed pole mitte tänapäevased tagasivaated unustatud tehnikale, vaid on tüllpitsiajastu käsitööõpikud. Need on kirjutatud pitsivalmistajate poolt, kajastades toleaegeid kogemusi ja tehnilisi võimalusi, andes infot omanäoliseks juhtumiuuringuks, mida sain rakendada oma praktikapõhises uurimuseosas.

1. TÜLLTIKANDI OSKUSSÕNAD. VARASEM UURIMUSLUGU EESTIS

Esmalt täpsustuseks mõned tüllmaterjali käsitlevad sõnaseletused:

- **Tüllkangas, tüll, tüllvõrk** - masinal kootud auguline materjal. Tüllkanga koelõngad moodustavad lõimelõngade ümber diagonaalselt liikudes kuusnurkseid võrgusilmi.

Tüllkanga valmistamise masin patenteeriti Inglismaal 1809. aastal (Reigate 1988: 201).

Joonis pärineb <https://en.wikipedia.org/wiki/Bobbinet>

- **Tülltikand** - tehnika, selle abil valmib tüllkangale tikitud mustripilt, Eestis on enimtuntud eelpistetikand, mida tikitakse auguridu loendades masinkootud kangale.
- **Tüllpits** - tikitud tüllkangas, mõistet kasutatakse masinate abil valmistatud ja tikitud pitsi puhul, kuid sama sõnaga tähistatakse ka käsitsi tikitud tüllpitsi,

erinevus selgub kontekstist, vajadusel tuleks täpsustada, et tegu on käsitsi tikitud materjaliga.

Tülltikandid on varasemates eestikeelsetes kirjalikes allikates nimetatud ka „tüllitööks“, „tüll- nõelistööks“, „puppeneti tööks“. Kasutatud on ka väljendit „tiputöö“ (viimane tähistab küll pitsivalmistamist laiemalt).

Järgnevalt väike ülevaade tülltikandi tehnika varasematest käsitlustest. Eelkõige keskendun enne 1941. aastat Eestis ilmunud kirjutistele, millele toetudes teen järeldusi, kuidas kajastus tülltikandi tikkimistehnika eestikeelsetes ajakirjades ja käsitööõpikutes. Võrdluseks toon näiteid ka tüllile tikkimise õpetustest mujal Euroopas. Eelkõige keskendun käsitööõpikutele, milles kirjeldatavad tikandinäidised sarnanevad tehnika poolest Eesti muuseumites leiduvate esemenäidistega.

19. sajandil (täpsem dateering teadmata) on ilmunud masinkootud tüllvõrgu tikkimise juhend „Embroidery on Tulle and Net“. Selle autoriks oli Therese De Dillmont (1846-1890)⁵.

Raamatus kirjeldatakse üksikasjalikult tikkimismaterjale, sh tikandi kasutusvõimalusi. Siin leidub rikkalik valik fotosid, millel tööproovidena kajastatud tikkimise erinevad etapid, näidistena on esitletud 60 erinevat tikandimustrit. Tähelepanuväärne (19. sajandi teine pool) on idee kasutada raamatus tööjooniste asemel fotosid. Minu arvates on tülltikand üks väheseid tikandiliike, milles kvaliteetse tööjoonise joonistamine end kuidagi ei õigusta. Meie jaoks on raamat aga tähtis mitme aspekti poolest:

---

⁵ Th. De Dillmont (1846-1890) oli Austriast pärit käsitöölaine ja kirjanik, talle kuulus kauplustekett Euroopa pealinnades ja keda peetakse tähtsaimaks teerajajaks rahvuslikes ja rahvusvahelistes hobikäsitööga seotud ettevõtmistes. Tema tuntum teos on „Näputöö entsüklopeedia“ („Encyclopedia of Needlework“). Raamat ilmus 1886. aastal ja saavutas suure edu tänu oma põhjalikele juhenditele ja selgetele joonistele. Need on olemas ka tülltikandi õpikus.

https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9r%C3%A8se_de_Dillmont

- Raamatus käsitletakse peamiselt eelpistetikandist inspireeritud pitsimustreid, mis on tikitud auguridade suunda arvestades (kõrvale on jäetud erioskusi ja suuremat tikkimiskogemust nõudvad pärispitsid), just sellisena levis tülltikand ka Eestis.
- Raamatu põhjalikkus pakub võimalust õppida tikkimist ja valmistada esemeid ilma eelneva tikandialase väljaõppeta.
- Raamatus leiduv pildiline materjal ja kirjeldused annavad meile hea ülevaate 19. sajandi alguses tülltikandiks kasutatavate materjalide valikust. Ajapikku jõudsid samad tikkimismaterjalid ka siinsete tikkijateni, seega on enamik kirjeldatud materjalidest tülltikandite valmistamisel kasutusel olnud ka Eestis.
- Raamatus on kirjeldatud rõivaesemeid, nende valmistamiseks sobivaid materjale ja värvikombinatsioone, mis olid muuseumiesemete andmetel populaarsed ka 19. sajandi Eestis.

Veidi keerulisemaid tülltikandeid kirjeldatakse 1935. aastal Doris Campbell Prestoni raamatus „Needle-made Laces and Net Embroideries“. Raamatus tutvustatakse üksikasjalikult tuntud pitsitehnikaid, mille valmistamiseks on kasutatud masinkootud tüllvõrku, keskendutakse peamiselt Iirimaa erinevates pitsitööstustes viljeldud tehnikale, leiduvad detailsed kirjeldused tikkimisprotsessist, soovitud materjali- ja mustrivalikuks. Eestis kasutatud tehnikate osas saame siit paralleele tõmmata tambuurtikandi⁶, aplikatsioonitikandi ja pinnatäitepistete kirjeldamisel.

Marian Powysi 1953. aastal ilmunud raamat „Lace and Lace Making“ lisab juurde tehnilisi detaile, näiteks pärinevad sellest raamatust tambuurtikandi (ahelpiste) õmblusnõelaga tüllile tikkimise soovitused (vt pt 4.2.). Raamat on ainulaadne ka selle poolest, et siin käsitletakse erinevatest maadest pärinevate eelpistetikandite pitsitüüpi „Scandinavian lace“ (vt foto nr 12). Maryan Powys kirjeldab seda kui tikandit, milles „antakse liikumised edasi eelpistega ja ei kasutata pinnatäitepisteid.“ (Powys1953: 181). Selliselt sõnastatud definitsioon sobib hästi kirjeldama ka Eesti vanemat eelpistetikandit

---

⁶ Tambuurtikand - ahelpistetikand, mille tikkimiseks kasutatakse heegelnõela või selle sarnast tambuurkonksu, või -nõela (vt foto nr 19).

tüllil. Raamatust ei selgu, milliselt maalt „skandinaavia pits“ pärineb, mustripilt pole siinsele tüllpitsile omane. Meil levisid „linti“ meenutavad mustrid ajakirjade vahendusel 20. sajandi alguses ja neid kasutati kodutekstiilidel, näiteks padjapüürile vahepitsiks („Käsitööleht“ 1907, 3, 19).

Euroopa pitsiajaloo kohta on ilmunud hulgaliselt kaalukaid teoseid, valisin nende seast kirjutised, mis käsitleksid pitsitööstuse viimast etappi ehk 19. sajandit, mil käsitsivalmistatud pitsitööstus oli praktiliselt kadunud odavama masintoodetud pitsi leviku tõttu. Selle protsessi kulgu on põhjalikult kirjeldanud Emily Reigate raamatus „An Illustrated Guide to Lace“(1988). Peamiselt sellele allikale toetudes olen koostanud Euroopa tüllpitsi ajalugu käsitleva peatüki (vt ptk 2).

Ingliskeelsetes pistetüüpides orjenteerumiseks kasutasin Marion Nicholisi raamatut „Encyclopedia of Embroidery Stitches, Including Crewel“(1974). Tikanditerminitele eestikeelseid vasteid otsides lähtusin Olga Soone raamatust „Tikime“(1988) ning „Käsitööalbumist“ nr 22. Eesti etnograafilise tikandi iseloomustamisel toetusin sõnastusele, mida on kasutanud Hilda Linnus oma raamatus „Tikand Eesti rahvakunstis“(1973).

Eestikeelsete trükiallikate hulgas pole tülltikandialast raamatut ega uurimust, on vaid käsitööõpikuid ja ajakirju, kus seda tehnikat on teiste seas käsitletud. Varaseima tülltikandiõpetuse ehk „Tüllil töö õpetuse“ leiame 1909. aasta „Käsitöölehest“⁷. Artikkel algab sõnadega: “Tüllil, või „puppeneti“ tipputöö on juba kaunis tuttav, ja ikka enam hakatakse teda tarvitama, ilustuseks pesu, kui ka kleitide juurde...“. Tikkimisjuhises antakse soovitusi materjalivalikuks, käsitletakse erinevaid eelpiste tüüpe. Õpetus sobib ka algajale tikkijale, lühidalt on kirjeldatud kõiki probleeme sakilise servaga tüllist äärepitsi tikkimisel.

Tikkimisõpetuse illustratsioonid on käsitsi valmistatud, töömahukad, asjatundlikud, tekstis viidatud ja töökäiguga kattuvad. Pean võimalikuks, et need nagu tekstki pärinevad

---

⁷ Tegu on järjeartikliga, mis jaguneb kolme ajakirja numbri vahel („Käsitööleht“1909, 11, 87-88 ; 1910, 1, 8, 24; 1910, 3, 22). Artikli esimeses osas kirjeldatakse töö käiku lihtsama äärepitsi tikkimisel, nn pikipitsi tikandit, teised kaks osa on veidi täpsemad ja põhjalikumad, kirjeldades tüllile vabakujuliste ornamentide tikkimist.

mõnest välismaisest ajakirjast. Artikli järg („Käsitööleht“ 1910, 1, 8, 24) käsitleb vabakujulise tülltikandi õpetust, täpsustatakse tikkimismaterjalid, kirjeldatakse töökäik. Õpetus tundub kohati raskesti jälgitav, seda ilmselt mõningate tõlkekohmakate väljendite tõttu. Üldjoontes võime tõdeda, et tüllile tikkimise tehnika oli 1910. aastal eestikeelsena avaldatud, esmased terminid loodud ja töövõtted kirjeldatud.

Järgmine tülltikandit puudutav kirjutis leidub Anni Varma koostatud „Õmblustööde tehnika I, Pesutööde käsiraamatus“ (Varma 1930, 13, 310-311). Kirjeldatakse väga lühidalt ja üldistavalt tüllile tikkimise põhimõtteid, käsitletakse tikkimismaterjale. Tikandi kasutuselana nimetatakse kardinaid, päevavaipu, pruudiloore ja ristimiskleite.

Samal aastal, 1930. ilmub ka ajakirjas „Taluperenaine“ tüllile tikkimise õpetus („Taluperenaine“ 1930, 9, 230). Artiklis on välja toodud: „Tüllitöö on üks moodsamaid käsitöid, moodsam, kui ta on seda olnud kunagi varemini...“. Uudsenä tutvustatakse tehnikat, kus tülltikand on ühendatud aplikatsioonitikkandiga. Vaieldav on artiklis leiduv väide, et: „... tüllitööde valmistamiseks mingisuguseid raame ei kasutata, kõik tehakse käte vahel...“ („Taluperenaine“ 1930, 9, 258). Tegelikult kirjeldatakse artiklis esitletud tööjuhendis ühe etapina tülli traageldamist paksemale paberile või riidele. See asendab tikkimisraami, päris „käte vahel“ saab tikkida väikesi, üksikult asetsevad ornamente, võrku pikemalt läbivad tikandid hakkavad teatud pikkuses krookima.

Ajakirjas „Kaunis kodu“ ilmub 1934. aastal L. Ormessoni juhend „Tüllitööd ja nende tikkimise tehnikad“ („Kaunis Kodu“ 1934, 109-110). Artiklis kirjeldatakse modernses stiilis laudlina kujundamist ja tikkimist. Õpetatakse valmistama tüllaplikatsiooni: „tüll-tüllil“ ja „riide ühendamist tülliga“ ehk tüllile aplitseerimist mingi teise tekstiiliga (vt ptk 4.6).

2. TÜLLTIKANDI AJALUGU EUROOPAS JA SELLE PEEGELDUS EESTI KÄSITÖÖS

18. sajandi Euroopa pitsitööstus rajanes aeganõudval käsitööl. Populaarsed nõel- ja niplistechnikas pitsid olid väga töömahukad ja kliendid ootasid oma tellitud pitside valmimist isegi mitu aastat. 1763. aastal jõudis kaubandusse pitsivõrk, mille kudumiseks oli kasutatud sukakudumismasinat. Toode oli oma olemuselt kudum ja sarnaselt kootud sukale hargnes see ühest niidist tõmmates kergesti üles.

1809. aastal patenteeris John Heatcote tüllkanga valmistamise masina. Nimetatud masina toodang oli üsna sarnane meile tuntud tüllkangaga, erinevus tänapäevasesest tüllist seisnes veel oskamatuses masina abil korrektselt viimistleda kangaservi- seda tööd tehti jätkuvalt käsitsi.

Aastatel 1810- 1820 hoogustus pitsitootmine maailmas märgatavalt. Masinkootud alusvõrgu kasutus tegi revolutsiooni kogu tööstuses, ning pits muutus elitaarkkaubast ka tavalisele naisele kättesaadavaks. Sellel ajal avati esimesed valmispitsipoed, iseseisva kaubaartiklina oli seal müügil ka masinkootud tüllkangas.

Järgnevatel aastakümnetel töötasid paljud inimesed masina täiustamise nimel ja 1850. aastaks oli olemas ka masintikutud mustri pits. Vahepealsel ajaperioodil püüti leida erinevaid viise, kuidas tüllkangast rakendada pitsi valmistamisel (Reigate 1988). Esialgu sobivad tikkimismasina puudusid ning masinkootud tülli kaunistati käsitsi tikkides.

Foto 1 : Vasakul pitsinäidis Lilleyst (Reigate 1988: 209). Paremalt pits Chantillyst, pärineb 1830.aastast ja on masinkootud võrgule käsitsi tikitud (Reigate 1988: 207). **Fotonäidiste kohta on lisainformatsiooni lisas nr 11**

Enamasti leidis tüll kasutamist alusvõrguna, selle sai katta mitmesuguste tikandipistetega, samuti võis kangast kasutada alusmaterjalina aplikatsioonitehnikaks.⁸ Sel meetodil kopeeriti vanu, traditsioonilisi pitsi, kuid loodi ka mitmeid uusi pitsitehnikaid, mis tänaseks kuulsust kogunud ja hinnatud. Siinkohal näiteid mõnest tuntumast:

„Carricmacross”- pits, mis kombinatsioon tüllist ja batistist, need kaks materjali on asetatud kihiti ja kinnitatud tikandiga, hiljem valitud osad batistist ja tüllist lõigatakse välja.

„Cogeshall”- pitsi tekstuuri luuakse ühendades erineva tihedusega tülli, pitsi tikitakse erinevate pistetega, kuid motiivi piirjoonte märkimiseks kasutatakse tihti tambuurtikandit.

„Princess” – aplikatsioonitehnikas pits, kasutatakse tavalisest rohkem dekoratiivseid lisandeid - paelu, pitsiribasi (Kliot 1989: 2).

---

⁸ Sellist aplikatsioonitehnikat kasutasid näiteks Brüsseli pitsi tootjad, motiivid loodi kas niplis- või nõeltehnikas ning kinnitati võrgule*(Reigate 1988).

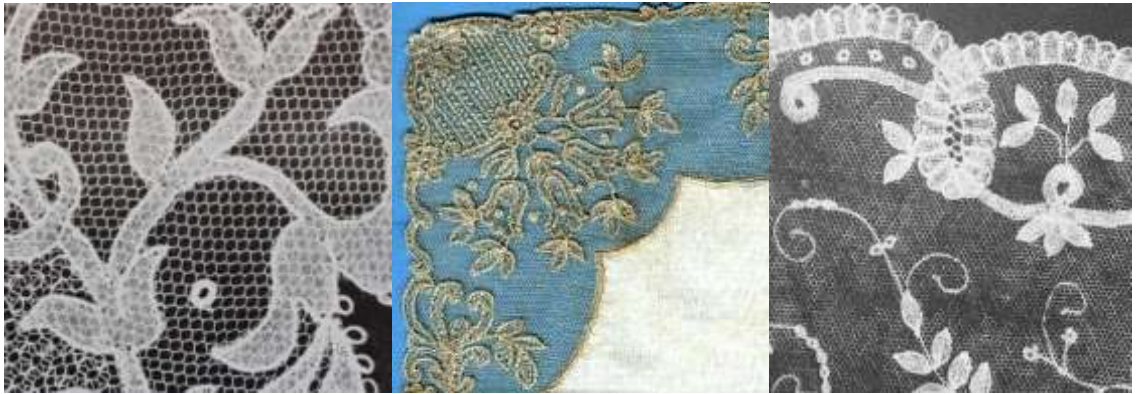

Foto 2: Pitsinäidised vasakult paremale, Carrickmacross-pits (Reigate 1988: 35), Cogheshall- pits (<http://www.cogheshallmuseum>), Princess-pits (Powys1953: 174).

Masinkootud tüll oli kaubaartiklina poes saadaval ja selle vastu hakkasid huvi tundma ka need, kes igapäevaselt pitsivalmistamisega elatist ei teeninud - õmblejad, käsitööhuvilised naised keskklassist. Neile polnud jõukohased keerulisi tikkimisoskusi nõudvad pärispitsid, kuid nüüd võitsid populaarsust lihtsatel eelpistevariatsioonidel põhinevad geomeetrilised mustrid, mis sobisid aksesuaaridele tikitult täiendama moodsaid rõivaid. Nende mustrite tikkimine oli lihtsalt õpitav ja ei nõudnud erilisi töövahendeid (Reigate1988).

Huvi kodus valmistatud käsitöö, sealhulgas pitside vastu kasvas üleüldiselt, poodides olid müügil spetsiaalsed pitsivalmistamise komplektid, mis sisaldasid kõike vajalikku nagu niidid, nõelad ja mustrijoonis. Kodu- ja hobikäsitööst alguse saanuna tegutses 19. sajandi algusest Irimaal mitmeid pitsitööstusi, osa neist oli asutatud tiivustatuna filantroopiast, enamik olid siiski kommertseesmärkidel põhinevad. Ti Rakendati edukalt tehnikaid, mis lähtusid masinkootud tüllvõrgu kasutusest ja on toonud need pitsiliigid tänapäeva. 1816. aastast alates valmistatakse Carrickmakrossis aplikatsioonitükandit tüllil, 1829. aastast alustas Limericki pitsitööstus tambuurtikandiga (Finnegan 2013).

19. sajandi II. poolel liikus tüllpitsimuster raskema, geomeetrilise kujunduse poole. Lilled ja kenadus polnud enam oluline, eeskujuks oli „ametlik maailm ja moodne, tark kujundus“ (Reigate 1988: 223). Erinevalt varasemast tülltikandist, mis levis Euroopas valgetikandi suurmoe lõpus ja mille muster koosnes valdavalt väikestest romantilistest lillekestest, hakkasid nüüd levima mustrid, mis koosnesid geomeetrilistest motiividest.

Mustrite muutusele masintikitud pitsil võis kaasa aidata ka tõsiasi, et esimeste pitsitikkimismasinatega oli väga keeruline manööverdada, masinpitsitootjad otsisid võimalusi sobivateks kujundusteks, mis ei sisaldanud nii palju elegantseid, sujuvaid jooni (Reigate 1988).

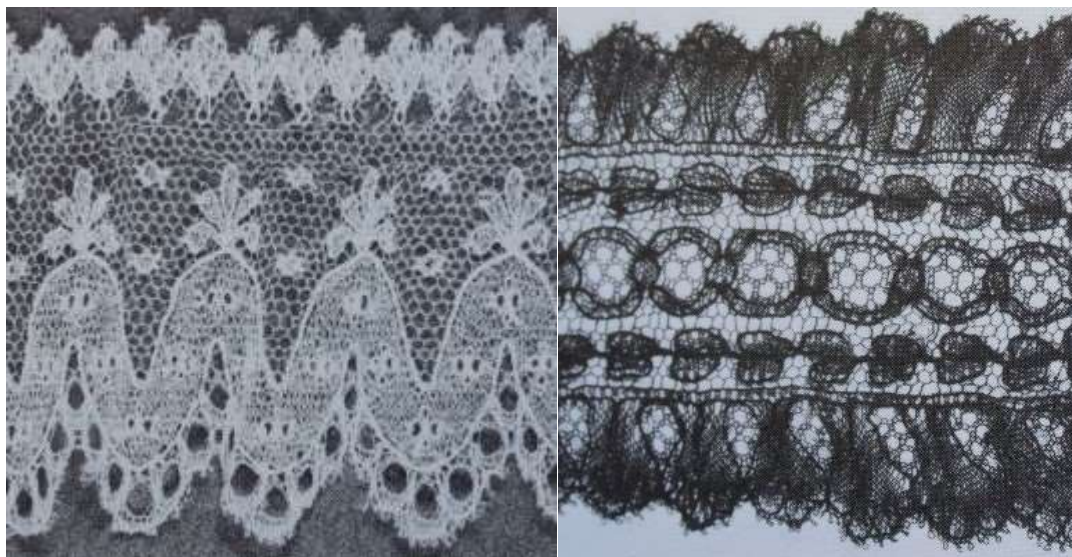

Foto 3: Pitsinäidised Chantillyst, masinate abil valmistatud pits aastast 1870 (Reigate 1988: 238).

Maailmas toimuvad muudatused ja arengud lükkasid järjest kiiremini liikuma moevoolud, mis omakorda dikteerisid pitsimustreid ja -kujundusi. 19. sajandi lõpus kogus populaarsust „The Art and Crafts“ liikumine, mille algatas William Morris. Sellest liikumisest alguse saanud disain mõjutas nii rõiva- kui kodutekstiile, pitsid muutusid kergemaks ning lillemotiivid naturaalsemaks.

Sellest perioodist edasi oli tüllpitsi kujundus mõjutatud „Art Nouveau“ liikumisest (mis sai alguse 1903. aastast) selle väljenduseks oli moodne ja põnev stiil, voogavate joonte ja ümarate vormidega, kujundatuna teistmoodi, kui iialgi varem nähtud. Sellesuunalist eeskujude kodutekstiilide, sealhulgas pitside arenguks, pakkus aastatel 1903 - 1932 näiteks Wiener Verksstätte kunstnike toodang Viinis. (Reigate1988).

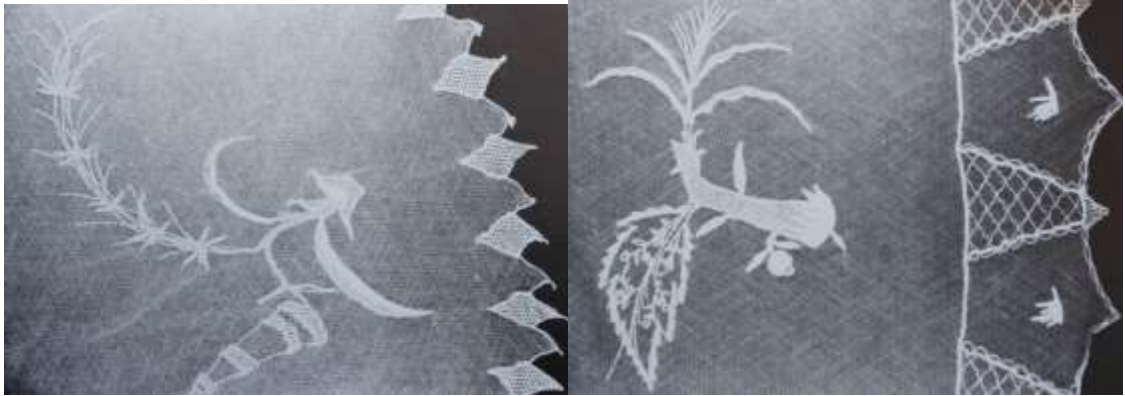

Foto nr 4 : Pitsinäidised aastast 1923, valmistatud Wiener Werkstatts (Reigate 1988: 246).

Tüllkanga koesilma kuju ja suurus on tänu erinevatele tootjatele varieerunud. Therese De Dillmont tutvustab oma tülltikandiõpikus (vt ptk 1) nelja Euroopas enimlevinud, tüllkanga tüüpi:

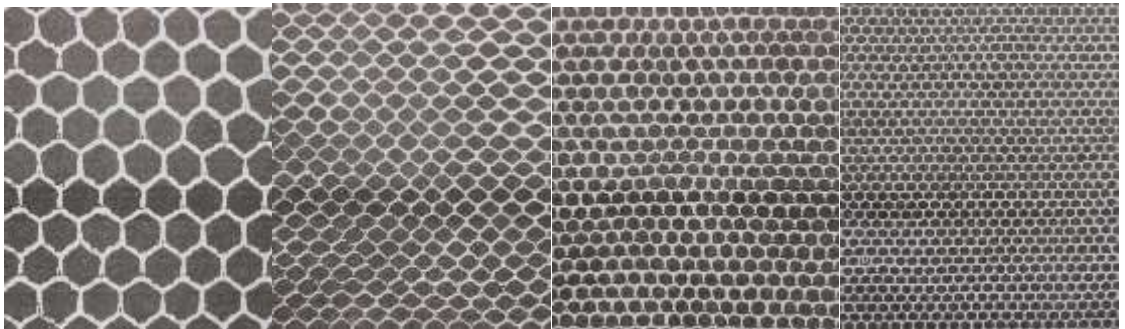

Foto nr 5: Tüllvõrgu näidised, vasakult paremale, 1., 2., 2a., 3 (De Dillmont 19?: 3)

1. Suuresilmaline tüll (Coarse tulle) - kasutati suurte voodikatete ja kardinade jaoks. Toodeti ainult kreemikat värvi. Võrgusilmade tihedus 1,5 silma: 1cm kohta.
2. ja 2a. Kreeka tüll (Greek tulle) - oli samuti kasutusel voodikatete ja kardinatena, kuid peamiseks kasutuselaks on kleiti täiendavad aksessuaarid nagu kraed, tanud, sallid ja põlled. Seda tülli toodeti valge, kreemi ja mustana. Tihedus 2,5 - 4 silma: 1cm kohta.

3. Peenesilmaline tüll (Fine tulle) - oli peamiselt kasutusel alusriiete kaunistamisel, kuid kasutati ka teiste rõivaesemete kaunistamisel. Toodeti valge ja kreemina. Tihedus 5 - 6 silma: 1cm kohta (De Dillmont 19?: 3).

Arvan, et neljast eelpool mainitud tüllist esimesena kirjeldatud, kasutati Eestis väga vähe, ERM-is leidub üksikuid esemeid, mis on sellest tüllist valmistatud, näiteks tülltanud ERM 12430 Otepää ja ERM A188:11 Nõo.

2 ja 2a on Eestis aga kasutatud nii tanu- , rätiku- , kui põllematerjalina, neid on meie ajakirjade tööjuhendites nimetatud ka „hernetülliks” või „jämedaks tülliks” („Taluperenaine“ 1930, 8, 230).

Tüll nr 3 nimetati ka „pesutülliks”(„Taluperenaine“ 1931, 8, 219). Siinsetele lisaks on Eestis levinud ka pesutüllist veidi peenem tüllkangas, mida kasutati näiteks tanuäärepitsi tikkimiseks. Seda on nimetatud ka „peenemaks pesutülliks”(„Kaunis Kodu“ 1934, 233).

Vaadeldes esemeid erinevates muuseumites torkas silma, et suurem osa Virumaa muuseumi tüllesemetest⁹ on valmistatud jämedakoelisest valgest hernetüllist, mille tihedus oli 3 tüllsilma 1cm kohta, seda tüüpi tüllkangast on Lõuna-Eestis vähe kasutatud - vaid mõne üksiku eseme puhul. Kas sellest võiks järeldada, et Lõuna-Eestis ja Põhja-Eestis toimus tüllkangaga varustamine erinevate kaubakanalite kaudu?

Pärispitside valmistajad kasutasid oma töödes tikkimiseks legendaarseid ämblikuvõrgu sarnaseid niite, mis olid kallihinnalised ja raskesti käsitletavad. Th. De Dillmonti raamatus on tikkimismaterjali soovitusel ülimalt konkreetsed ja kaubandusvõrgust lähtuvad. Näiteks Kreeka tüllile tikkimiseks tuleks kasutada: pärlilõnga jämedusega nr 5 või 8, linast niiti nr 15 või 10, või mulineed- sellest kolm niiti.¹⁰ (De Dillmont ? : 3- 4).

---

⁹ Tüllile tikitud esemeid oli kaheksa neist viis on valgest hernetüllist.

¹⁰ Kui on sooviks sarnast tikandit taastikkida, võiks meil müügil olevatest niitidest valida näiteks: „ST George” pärlilõng nr 8, „Anchor” linane niit nr 10.

3. TÜLLTIKANDI KASUTUS EESTIS

Allolev tabel kirjeldab Eesti tüllikimise tehnikate kasutuse ajalist jaotust, samuti saab ülevaate milliste esemete kaunistamiseks tülltikandit kasutati. Tabeli lähteandmeteks kasutasin 146 valimis oleva tülltikandiga eseme tulmelegendi. Tabeli lõplikul vormistamisel jäid arvestustest välja need esemed, mille andmete põhjal polnud ka oletuslikult võimalik määrata eseme vanust (arvestasin muuseumisse kogumise aega ja teisi tavapäraseid viiteid tulmelegendis). Seega on tabel koostatud 135 esemenäidise põhjal.

Aastad	Linane eelpistetikand	Tambuurtikand	Villane eelpistetikand	Pikipits	Tüll aplikatsioonina, vabakujuline tülltikand
19. sajandi I. pool	13 tanu	1 tanu	1 tanu (oletatavasti) 1 pits (oletatavasti)		
19. sajandi II. pool	42 tanu	1 tanu (oletatavasti) 6 pearätti, 4 pearätt (oletatavasti)	4 pearätti	4 põllepitsi, 16 põllepitsi (oletatavasti)	
20. sajandi I. pool	3 tanu, ajakirjanäidised: (kasutatud moodsamaid tikandimaterjale) 1 kardin, 4 laudlina, 1 voodikate	3 pruudiloori		9 põllepitsi, 1 pits alusseelikule, ajakirjanäidiseid: 5 põllepitsi, 4 alusseeliku pitsi, 2 kardinat	ajakirjanäidised 5 linikut, 4 kardinat

Tabelis leiduvaid esemeid iseloomustades järeldub, et 19. sajandi I poolel toetus tülltikandi tehnika varasematele kohalikele tikkimiskogemustele, tikkimiseks kasutatav materjal oli tihti koduse päritoluga linane niit või villane lõng, tikkimismustriteks kasutati ka varem levinud motiive. 19. sajandi II poolest lisanduvad tülltikandiga esemete hulka linnamoelised rõivaesemed, mille tikkimismaterjaliks kasutati valdavalt pärllõnga ja mulineeniiti, mustrivalik pärines tihti välismaistest käsitöölehtedest.

Järgnevalt lühike ülevaade suurematest tülltikandiga kaunistatud esemegruppidest:

- Tikitud tüllist tanud, ka tüllist äärepiitsiga tanud

Tülltikandiga kaunistatud esemeid on ERM-i kogutud 19. sajandi I poolest. Vanimad on tülltanud, mis kaunistatud valdavalt eelpistetikandiga. Traditsioonid, mis piiritlesid linasest riidest naistetanu välimuse olid määravad ka tülltanu lõike, tikkimistehnika, tikandimaterjali ja tikkimismotiivide valikul. Võiksime nimetada seda tikandiliiki vanimaks tülltikandiks Eestis, mille motiivide tikkimisel on kasutatud ringset tikkimisviisi, paljud tikandimotiivid jäljendavad või kopeerivad etnograafilisi mustreid. Tanusid kandsid abielunaised, tülltanu oli pidulik tanu millega käidi näiteks kirikus, ka olid tanud kasutusel, kui töist staatust väljendavad - neid kandsid näiteks mõisas teenijannad, mitmete tanude tulmelegendides on mainitud, et see oli pulmas saadud noorikutanu (Jõgi 2013: 9).

Foto nr 6: Tanu ERM A 118: 53 Rõngu khk.

- Tikitud tüllist ülepearäid

19. sajandi II pooles levis komme kanda peas kolmnurgaks kokkumurtud tüllrätikut, sageli kanti seda teise rätiku peal. Rätik oli valmistatud tüllist või masintikitud tüllkangast (vt foto nr 7), selle serv oli tavapäraselt ääristatud poepitsiga. Kaunistamiseks on kasutatud tambuurtikandit või ahelpistet, tikkimisniidiks linast või puuvillast ühekordset niiti. Tikandi motiivid on väikesed, monotoonsed, malelauakujuliselt asetsevad täpid ja/või lillekesed, mis mustripildilt kopeerivad Euroopast pärinevaid pitsitikandeid.

Foto nr 7: Tüllrätik ERM 3607 Torma. Kantud ilmselt aastatel 1840 -1850.

Foto nr 8: Tüllrätik ERM 739 Tarvastu khk.

Eelpool kirjeldatud tüllrätikutest on olemas ka variatsioone. Tarvastu ja Helme kihelkonnas valmistati ja kanti tüllrätikuid, mille tikkimismaterjaliks oli villane aniliinvärvidega värvitud lõng. Tikandipiste oli valdavalt eelpiste. Erinevalt eelmistest rätikutest on villase tikandiga tüllrätikute kujunduses kasutatud ka rahvuslikke tikandimotiive (vt foto nr 8).

- Tikitud tüllist põlled ja alusseelikupitsid

19. sajandi II pooles kanti valdavalt juba linnamoelisi riideid. Käsitöölehtedelt pärinevaid võõrapäraseid mustreid eeskujuks võttes tikiti pikki sakilise servaga pitse, millega kaunistati alusseeliku alläärt või põlleserva. Oma magistritöös nimetan seda tikandit pikipitsi tikandiks.¹¹ Suur osa neist pitsidest on tikitud musta värvi tüllvõrgule, tikkimismaterjaliks on pärllõng ja mulineeniit. Samasuguseid, sarnaste pitsidega alusseelikuid ja põllesid kanti ka mujal Euroopas.

Foto nr 9: Põll ERM A949:57, päritolu teadmata.

---

¹¹ Tikandit kasutati eeskätt pikkade ääre- ja vahepitside valmistamisel, neis pitsides esineb tihti paralleelseid mustrijooni, mis tikitud piki pitsi, algusest lõpuni (vt ptk 3.5).

- Tikitud tüllist kodutekstiilid (linikud)

Linnamoeliste riie kasutuseletulek pärssis ja muutis suhtumist kodukäsitöösse. 19. sajandi lõpul võtsid nii mitmedki kultuuritegelased avalikult sõna, muretsedes rahvusliku käsitöötraditsioonide hävimise ohu üle. Mõningaid selliseid sõnavõtte on ära trükitud naisteajakirjades, näiteks tekstiilikunstnik Juuli Suitsu mõtteavaldusi („Käsitööleht“ 1909, 2, 10). Avaldatakse ka üleskutseid kujundada ja saata rahvuslikke käsitöömustreid ajakirjale „Käsitööleht“ (1908, 12, 89; 1914, 1, 3; 1917, 4, 32). Oodati kaastöid, mis oleks „Eesti rahvakirjadest kokkuseatud“. „Rahvuslike kirjade“ all mõeldi peamiselt kirivöödel ja kirikinnastel leiduvaid mustrimotiive. Tülltikandimustrite kujundamiseni jõutakse alles ajavahemikus 1931-1936. Ajakirjades „Kaunis kodu“, „Taluperenaine“ ja „Maret“ tutvustatakse siis kodutekstiilide kaunistamist moodsa tülltikandiga. Ilmuvad joonised ja fotod tüllile tikitud laudlinikutest, mis on kujundatud ja valmistatud Eestis. Magistritöös käsitlen neid linikuid lühidalt alapeatükkides 4.5 ja 4.6.

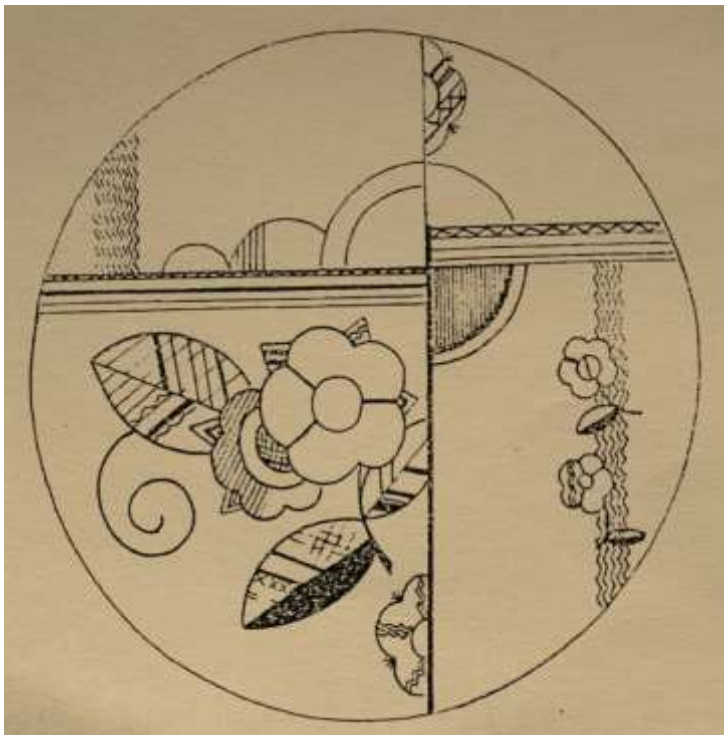

Foto nr 10: Tüllliniku kavand Tartu Naisühingu käsitöö koolist 1933. aastal („Taluperenaine“ 1933, 7, 215).

4. TÜLLTIKAND EESTIS, SELLE TEHNOLOOGIA

Kirjeldan selles peatükis täpsemalt Eestis kasutusel olnud tülltikandeid. Minu andmetel on Eestis laiemalt tuntud kuut erinevat tülltikkimistehnikat:

- Eelpistetikand, tikitud linase või puuvillase niidiga
- Tambuurtikand
- Eelpistetikand, tikitud villase lõngaga
- Pikipitsi tikand
- Vabakujuline tikand pinnatäitepistetega
- Aplikatsioonitikand

Erinevaid tikandinimetusi pole varasemalt kasutusel olnud, neid on kõiki nimetatud üldistavalt ja materjalist lähtuvalt tülltikanditeks. Oma uurimustöö kirjutamisel vajasin siiski väljendeid mille abil erinevaid tehnikaid üksteisest eristada. Lähtusin liigituse loomisel igale tikanditehnikale enim iseloomulikust näitajast - tehnikast, materjalist, kompositsioonist. Kõik kuus tikanditehnikat erinevad üksteisest tikkimismaterjali poolest. Tambuurtikandi tikkimisel kasutatakse ahelpistet, kõik teised tehnikad baseeruvad valdavalt eelpiste erinevatele variatsioonidele.

Tikanditehnikaid käsitlen kuues alapeatükis. Igas alapeatükis esitan lühikeses sissejuhatuses kirjelduse tikanditehnika rollist Euroopa pitsiajaloo, ning seejärel tikandist Eesti kontekstis.

4.1. Eelpistetikand Euroopas ja Eestis, selle seosed varasemate tikandiliikidega

Eelpiste on kõige lihtsam ja tuntum tikandipistetest, selle tikkimisel liigub nõel ühest tüllsilma sisse ja kõrvalolevast august välja, tikkimisel liigutakse peamiselt mööda

auguridu, tikitakse paremalt vasakule, tikkerida on paremalt ja pahemalt poolelt ühesugune.

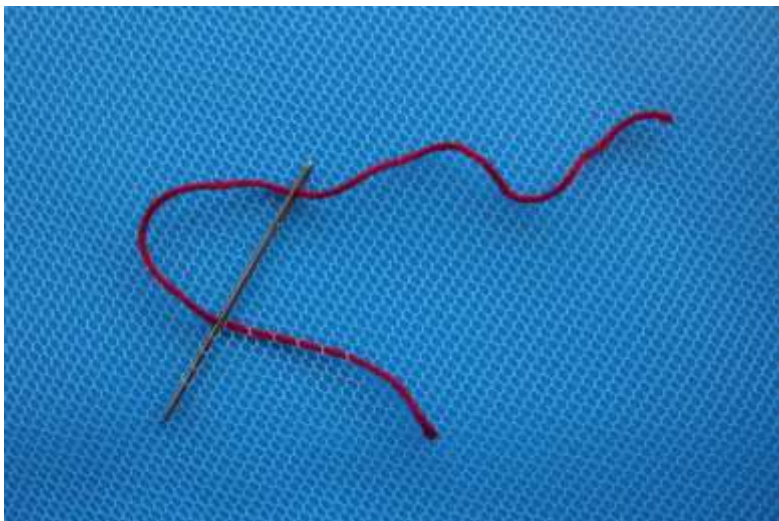

Foto nr 11 : Tööproov eelpistes (autori teostus ja foto).

Tüllpitsi ajaloos on eelpistel olnud kahtlemata väärikas ja kandev roll, see võis olla nii kontuurjooneks kui täitepisteks. Marian Powyse raamatus: „Lace and Lace Making“ leiduvad eelpistes tüllpitsi näited, mis on oma mustripildilt ja geograafiliselt päritolult väga erinevad.

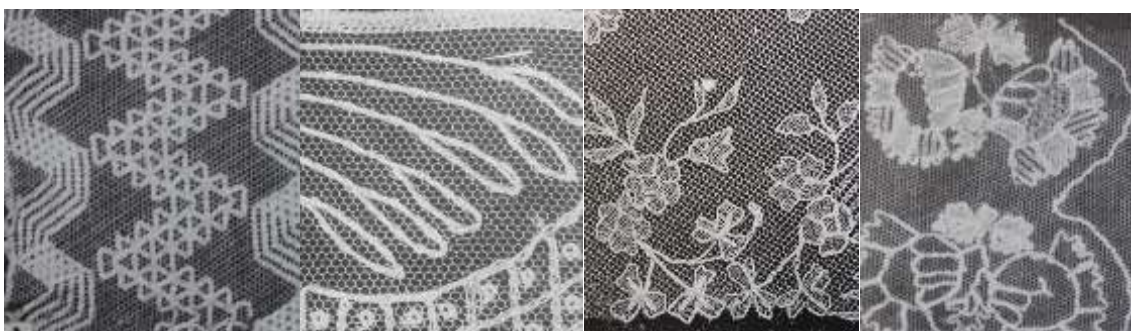

Foto nr 12: Pitsinäidised vasakult paremale: 1, 2 (Powys 1953: 179), 3 (Needlecraft“ 1903: 10), 4 (Powys 1953: 181).

1. „Scandinavian lace“- raamatus ei täpsustata millisest Skandinaavia riigist näide pärineb, Eesti etnograafilisele pitsile see ei sarnane, pigem kuulub selline muster pikipitsi tikandite hulka.

2. Lierre`i tikand (Prantsusmaa) - sellel tikandil on pistetena kasutatud tambuurtikandit ja üleõõmitud eelpistet.

3. Limericki tikand (Iirimaa) - üleõõmitud eelpistega on ääristatud mustrikontuurid, samuti on eelpistet kasutatud täitepistena (tikandinäidis pärineb ajakirjast „Needlecraft“1903: 10).

4. „Early American“- pitsi tikkimine on tegelikult jäänud pooleli, nähtavad on üleõõmitud eelpistes tikitud kontuurjooned, kuid erinevate täitepistete tikkimist on alles alustatud. Pitsi päritolu ei teata, kuid see poolik pitsitöö oli pingutatud New Yorgi ajalehele (Powys 1953: 179-181).

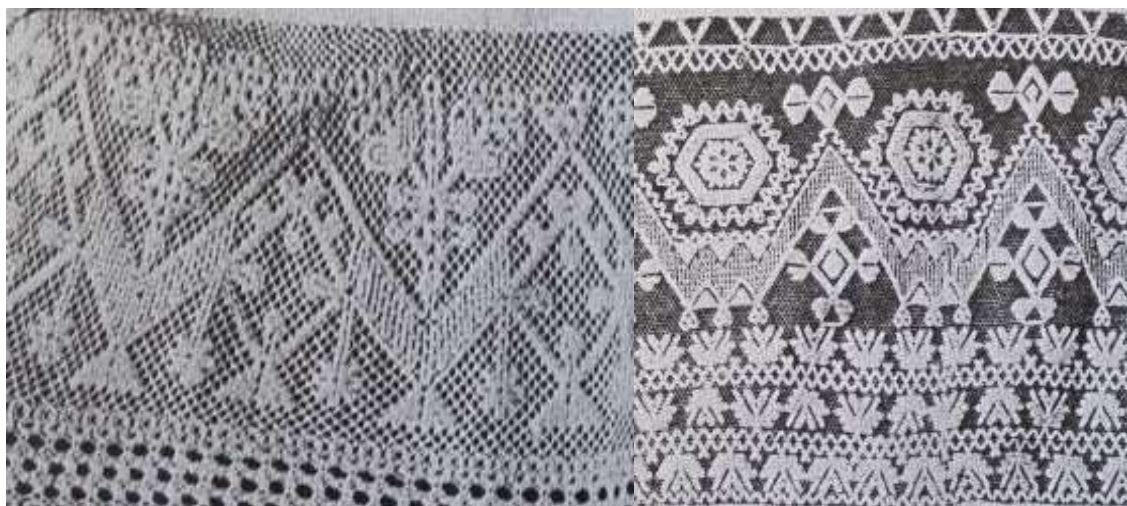

Foto nr 13: Tanupitsi näiteid Soomest. Vasakul võrkpitsile tikitud tanutikand, paremal uuem, mis tikitud masinkootud tüllile (Mussola, Aveli 1986: 140,142).

Kui Euroopa linnades sai tüllvõrgu materjali osta pitsi- ja käsitööpoodidest, siis väiksematesse maakohtadesse jõudis see materjal ilmselt rändkaupmeeste abiga. Uudse materjaliga ei tulnud kaasa kasutamiseõpetust, seega sõltus tüllvõrgu rolli kujunemine vastava maakoha käsitöölise leidlikkusest, enamasti hakkas see asendama piirkonnas varem käsitsi valmistatud võrkmaterjali. Näiteks Soomes Kymijokilaaksos valmistati 19. sajandil väga peenekoelisi võrkpitsist tanusid, mille kaunistuseks kasutati ka eelpistetikandit (vt foto nr 13). Masinkootud tüllvõrk asendas töömahukat võrkpitsi.

Tülltanudel säilis vana tikkimistehnika ja ka mustri ornamendid on sarnased või samad mis vanematel võrkpitsist tanudel (Mussola, Aveli 1986).

Ka Eesti tülltikandis on eelpiste kõige levinum pistetüüp. Seda on kasutatud kogu siinse tülltikanditehnika arengu vältel. Selles tehnikas tikandid kaunistavad kõige vanemaid teadaolevaid tüllist esemeid mis on tülltanud. Vanimad neist on dateeritud 19. sajandi alguses, kuid tulmelegendides on viiteid, et tanukandjaid leidis veel ka 20. sajandi alguses.¹² Liigipõhiselt on tülltanude kollektsioon ERM-is Eesti suurim tülltikandiga esemekogu, neist valmis magistritöö jaoks 70 eset. Eelpistetikandiga tüllist on valmistatud ka maatanu äärepitse ja kirmirätikuid - neist on valiminud 16 eset.

Kuigi Eesti tülltanude puhul ei saa me rääkida varasemast võrkpitsist tanude traditsioonist, viitavad tülltanude löike iseärasused ja tikandite kompositsioonilised lahendused väljaarenenenud tanuvalmistamistehnikale. Tikand tüllvõrgul jäljendab tehnika poolest paljuski siinseid varasemaid tikanditraditsioone. Motiivid tülltanudel sarnanevad tihti tikandimotiividega teistel selle piirkonna rahvariietel.

Foto nr 14: Motiivid vasakult paremale: joonis Hargla särgi värvlitikandist (Linnus1973: 181) tööproov Võnnu tülltanust (autori teostus), motiiv Paistu mulgirätikult (Linnus 1973: 181) tööproov Rõngu tülltanust (autori teostus).

Leviku poolest hõlmab linase niidiga tikitud eelpistetikand peamiselt Võrumaa, Tartumaa ja Viljandimaa kihelkondi, üksikuid tikandeid on ERM-i kogutud ka mujalt, kuid need on

---

¹² 1911. aastal on kogutud muuseumisse tülltanu Helmest (ERM 3597), kommentaariga: „Toodud Tõrva alevist, vanad kannavad seda veel praegugi.“

juhuslikud esemed ja pikemaajalist tüllile tikkimistraditsiooni naabermaakondades polnud (Jõgi 2013). Piirkond kattub osaliselt Liivimaa kubermangupiiriga 19. saj keskpaigas. Võimalik, et sellest on kunagi lähtunud rändkaupmeeste teekonnad, tänu kellele tüllvõrk võis külades levida, kuid loomulikult on see vaid hüpotees, mis vajaks edasist kontrollimist.

Tüllvõrgu tikkimistehnika levik võib olla seotud piirkonnaga, kus olid eelduseks:

- varasemalt levinud tikitud, võrgulised materjalid, nagu näiteks tohtpits, võrkpits, pilutikand, mille puhul näiteks laiema põimpilu tikkimine sarnaneb suuresti eelpistetikandile tüllil;
- tikkimismustritena valdavalt kasutusel geomeetrilised kujundid.

Vaadeldes tülltanudel leiduvaid tikandeid võib järeldada, et üsna suur osa neist on tikitud kodukäsitööna, sellele viitavad tanude kohta leiduvad tulmelegendid. Samuti võib seda järeldada erinevatest tehnilistest võtetest, mida kasutati näiteks tikandi alustamisel ja lõpetamisel niidiotsa kinnitamiseks ja mis ei sarnane mujal Euroopas levinud tehnikatega. Tanudel leiduva tikandi erinev tehniline tase ja materjal tuleneb sellest, et kasutati talus kättesaadavaid materjale ja olemasolevaid tikkimisoskusi (vt ka joonis a lisas 9).

Tüllvõrkudest on linase eelpistetikandi jaoks kasutatud nn hernetülli ja pesutülli. Tülltanu valmistamiseks vajatakse mitut erineva tihedusega tüllmaterjali, tanupõhjaks hernetülli ja tanuäärepitsiks pesutülli või peenemat pesutülli. Tanude jaoks valitud tüll on olnud valget või kreemi värvi.¹³

Tikanditele on iseloomulik erineva jämedusega linane niit, kasutatud on ka puuvillast niiti. Mõnikord on ühes tikandis kasutatud mitut erineva jämedusega niiti, see võis olla taotluslik, et paremini edasi anda või rõhutada erinevaid mustrijooni (näiteks ERM 7407).

---

¹³ Säilib ka võimalus, et valge tüll on aja jooksul pleekinud ja pesuvahenditega reageerinud, sellest tulenevalt võib jääda mulje nagu oleks kasutatud tüll mitmes toonis.

Foto nr 15: Pildil on tööproov Kambja tülltanu motiivist (autori teostus) kus erineva jämedusega niite on kasutatud erinevate mustriosade rõhutamiseks.

Eelpistetikandite seas leidub ka üksikuid mitmevärvilisi tikandeid - linasest niidist valged ja maagelõngast punased motiivid Võnnu tanul (ERM A61:1). Suure-Jaani kirmirätikul (ERM 213:13) on tikand puuvillasest niidist, motiivid on mustad, punased ja valged. Kirmirätikuid ja tanupitse on tikitud ka mitmevärviliste villaste lõngadega, need esemed leiavad käsitlemist eraldi peatükis (vt ptk 4.3.).

Linast eelpistetikandit tikkides ei kasutatud tikkimisraami, samuti puudus vajadus selleks tülli paksemale riidele pingutada. Tikkides on abiks loendatavad võrgusilmad, lähtutakse tülliridade suunast, kasutatavad motiivid on suhteliselt lihtsad, seetõttu puudub ka mustrijoonise märkimiseks vajadus.

Suur osa eelpistetikandi motiive on tikitud sarnasel viisil. Motiivi tikkimist alustatakse selle keskpunktist ja tikkides liigutakse spiraalselt väljapoole, kiht kihi järel tikandi lisandudes kasvatatakse motiivi väliskülje kaudu suuremaks. Fotol nr 16 kujutatud motiiv on tikitud ringselt ja koosneb neljast tikandikihist. Märgatavad on ka mõningad üleminekud ühest kihist teise.

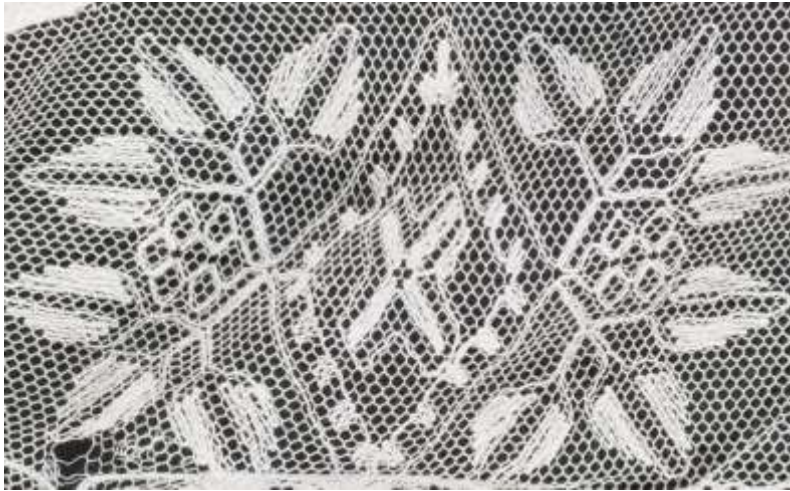

Foto nr 16: Motiiv tülltanu äärepitsilt ERM 3597 Helme.

Lihtsamate motiivide tikkimiseks kasutatakse ühekordseid tikkeridu, need piiritlevad mustrimotiivi ja annavad sellele struktuuri. Tihedamate pindadega motiivide puhul läbitakse tülli auguread kahekordselt, seda tehakse eelpistega, jälgides, et kõrvuti olevates tikkeridades oleksid pisted vaheldumisi. Selle tikandi kohta võiks kasutada ka väljendit põimpistepind.

Foto nr 17: Detail Rõngu tülltanult ERM 11903, tülli auguread on läbitud kahekordselt.

Motiive püütakse tikkida võimalikult väheste niidikatkestustega, see teeb igast motiivist mõistatuse: Millist teekonda on kasutatud motiivi ühe joonega tikkimiseks. Selline tikkimisviis oli väga iseloomulik mustritele, mida tikiti toht- ja võrkpitsile¹⁴

Foto nr 18: Tööproov tikitud tohupitsist (autori teostus).

Euroopas levinud eriilmelised täitepinnad meie eelpiste tikandis ei kajastu, väga vähe on kasutatud ka vabakujulist kontuurjoont (vt ptk 4.5)¹⁵.

Siin töös väljatoodu on vaid üldistus ja meie muuseumides leiduvate tülltanude seast võib leida ka väga iseäralikke eksemplare, nii kasutatud tikandimotiivide, kui tehnika osas. Mõned neist on seotud tikkijate oskamatuselga tüllmaterjali kasutada, mõned vastupidi professionaalse tikkija võõramaisest tehnilisest taustast. Kuid väidan, et siin levinud eelpistetikandi tehnika on tähelepanuväärne piirkonnale omase motiivistiku ja tehnika poolest.

---

¹⁴ Tohtpitsile tikkimist olen lühidalt käsitlenud ka oma artiklis ajakirjale „Studia Vernacula“. Artikli pealkirjaks on „Tohtpits pole tohust pits“. Artikli ilmumise aeg pole veel teada.

¹⁵ Kas sellest võiks teha järelduse, et vabakujuliste kontuurjoontega ja täitepistetega tikkimistehnika polnud sellel perioodil veel levinud ka siinsete saksa kultuuriruumiga seotud tikkijate hulgas?

Võib leida tihedaid seoseid varasema eelpistetikandiga, mis täiendas tohtpitsi ja võrkpitsi. Kuna motiivistik on etnograafiliste tikanditega ühine, on tülltikanditehnika osa paikkondlikkust tikkimistehnilisest pärimusest.

4.2. Tambuurtikand Euroopas ja Eestis

Tambuurtikand pärineb algselt idamaadest, seda osati valmistada Pärsias, Hiinas ja Indias. Alates 17. sajandist sai tehnika tuntuks ka Euroopas. Tambuurtikand on õmblusnõela, heegelnõela või spetsiaalse tambuurnõela abil valmistatud ahelpisterida. Idamaised tikkijad kasutasid ümaraid, tamburiini- või trummi kujulisi tikkimisraame, mida tikkijad hoidsid põlvede vahel (<http://www.coggeshallmuseum>). Sellest on tikandiliik ilmselt ka oma rahvusvahelise nime saanud – „tambour stitch“ (prantsuse keeles tambour- tamburiin, ka trumm). Eestikeelne nimetus sellele tikanditehnikale „tambuurtikand“ on esmakordselt kasutusel selles uurimustöös, lähtudes nimetuses rahvusvaheliselt tuntud väljendist. Varasem eestikeelne nimetus ei ole teada. Raamatus „Tikime“ on 1986. aastal Olga Soone kasutanud väljendit „tamburtikand“ (Soone 1986: 132).

Euroopas oli tambuurtikand levinud 18. sajandist alates valgetikandpistena. Tikandit kasutati nii ääristuseks kui ka pinnatäitepisteks, seda tikiti hõredale musliinriidele: kraede, sallide, põlled, tanude jms. kaunistuseks. Uudse tüllkanga ilmudes laienes valgetikandi alusmaterjali valik. Erinevatest tülli, musliini ja tambuurtikandi ühendustest arenesid mitmed pitsiliigid, mille kuulsus ulatub ka tänapäeva, näiteks Limericki, Coggeshalli, Lierre'i pitsi jpt.

Tambuurtikandi valmistamiseks võib tikkija kasutada õmblusnõela, heegelnõela, spetsiaalset tambuurnõela või -konksu (vt foto nr 19). Aastast 1830 oli kasutusel ka ahelpisterida õmblev õmblusmasin. Kõigi nelja meetodi abil valmistatud tikand oli peaaegu identne (Toomer 2013: 12). Tikkimiseks kasutati linast või puuvillast niiti, mis oli keritud niidirullile või poolile. Tikkides on töös mõlemad käed korruga, seega oli vajalik, et tikitav alusmaterjal oleks pingutatud jalal seisvale või laua külge kinnitatud tikkimisraamile, mis jätab tikkijal käed vabaks (Campbell Preston 1935: 59).

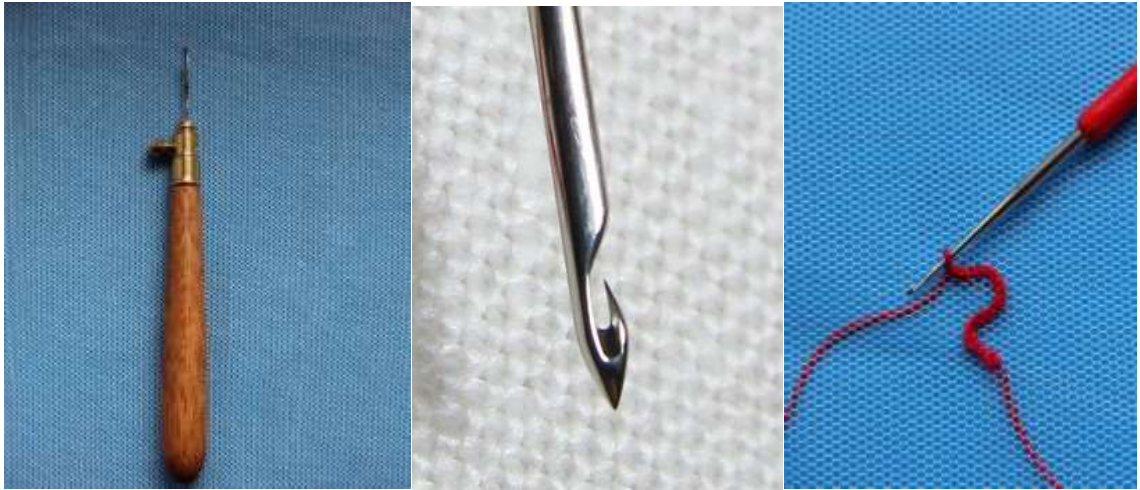

Foto nr 19: Vasakult paremale: tambuurkonks ehk tambuurnõel, tambuurnõela teravik, tambuurtikandi tööproov tüllil (autori fotod ja teostus).

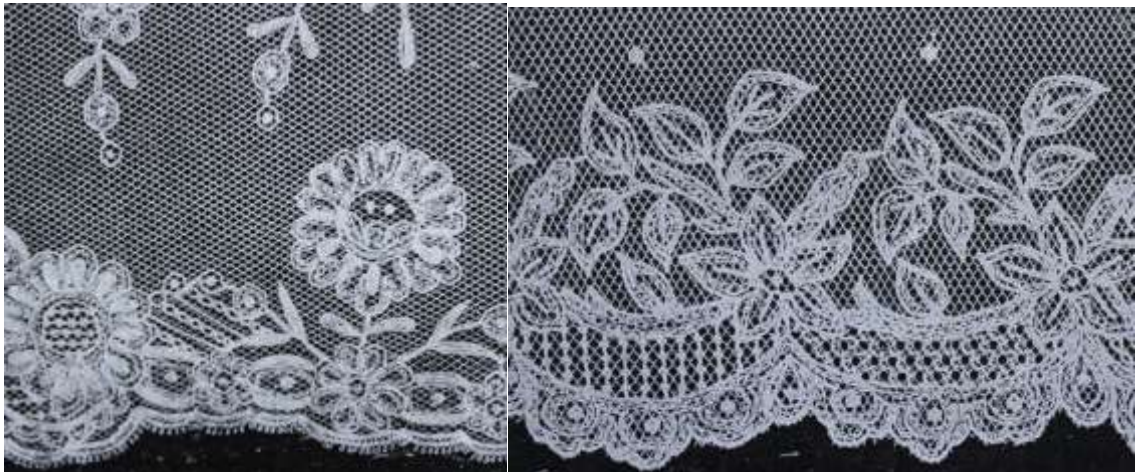

Foto nr 20: Tambuurpitsinäited Limerickist, valmistatud enne 1903. aastat (Needlecraft 1903: 13, 14).

Doris Cambell Preston kirjeldab 1935. aastal, et tambuurtikandi tikkimiseks heegelnõela või tambuurnõela abil tuntakse kahte meetodit:

- „Vanakooli meetod“ - tüll pingutatakse raamile, tikkimiseks kasutatav niidirull oli paela otsas, tüllvõrgu all. Et niit liiga palju lahti ei keriks oli niidirulli südamik

fikseeritud puupulgakesega nõõri külge. Tikkiija töötab, juhtides võrgu all vasaku käega niiti ning raami peal parema käega tambuurnõela. Et tikkides liigub heegelnõel läbi riide, ei saa tikandi joonist üleni riide külge kinnitada, see asetatakse tikandi peale ja kinnitatakse vaid ühest (ülemisest) servast, tikkimise eel tõstab vasak käsi joonise korraks tikandile, pilt tuleb meelde jätta ja siis mälu järgi edasi tikkida.

- Kiirem ja uuem meetod (uue 1935. aastal) oli tikkida nii niidi, kui nõelaga raami peal, siis oli mustrijoonis kinnitatud tülli alla (Campbell Preston 1935: 60). Kahjuks pole raamatus seda meetodit täpsemalt kirjeldatud.

Tambuurtikandi puhul on väga tähtis kinnitada tikkimise lõpetamisel lahtised niidiotsad, sest tikand on hargnev.

Tikandi lõpetamisel on pitsi ääristamiseks kasutatud kolme meetodit:

- Serv ääristatakse tambuurtikandiga ja üleliigne tülliserv lõigatakse kääridega ära. Kui tambuurtikand on piisavalt tihe ja korrektne siis on see stabiilne ja ka tüllmaterjal ise ei hargne palju.
- Loomulikult on vastupidavam meetod, pitsiserv tiheda ja kitsa sämppistega ääristamine.
- Võib ääristada ka äärmiselt peene masinkootud „pikooaelaga“ (Campbell Preston 1935: 62).

Eestis on kirmirättide servad tavapäraselt ääristatud kitsa poepitsiribaga, on ka mõned, mille palistuseks on kasutatud sämppistet (VM 9478). Pruudilooridel leidub ka lihtsat kahekordset palistust, mille kinnitamiseks on kasutatud tambuurtikandit (ERM A600:109).

Maryan Powys kirjeldab 1953. aastal ahelpistetikandi tikkimist õmblusnõela abil. Õpetusest võiks välja tuua mõned töövahendist lähtuvad nüansid.

„Tikkimisel tekib tihti vajadus hoida nõela teravast otsast ja liikuda võrgus, nõelasilm eespool, see välistab võimaluse, et tikkides kaasad tikandisse võrgulõimi. Kui jätkad niiti,

siis uue niidiga alustades tiki mõned pisted tihedalt eelmise niidi lõpupistete kõrvale, see tähendab, et jätkamiskohale jäävad topelt tikandpisted.“(Powys 1953: 179).

Muuseumides leiduvate esemete põhjal võib järeldada, et Eestis on tambuurtikandit kasutatud alates 19. sajandi I poolest. ERM-is ja VM-is leidub 12 eset, mille kaunistuseks on tambuurtikand. Tulmelegendides on tambuurtikandeid nimetatud ahelpistetikanditeks. Sellest võiks järeldada, et need kõik on valmistatud õmblusnõela abil. Tegelikult see nii ei ole, sest õmblusnõelaga tikitud ahelpiste ja heegelnõelaga valmistatud tambuurtikand on visuaalselt sarnased. Eristada saab neid analüüsides tikandpiste pikkust ja jälgides tikandi teekonda. Alati jääb muidugi eksimise võimalus.

Katsetades erinevaid töövahendeid ja materjale jõudsin veendumusele, et õmblusnõela abil tikitud ahelpistes on harva ristuvaid või üksteise peale tikitud pisteid, (ebamugav on kinnitada pistet nõela abil teise piste peale) samuti leidub nõelaga tikitud ahelpistetikandis palju niidikatkestusi. Tikkimiseks vajaliku tööriista valikul tuleb lähtuda ka tikitavast motiivist. Niidiristumisi ja laineid sisaldav motiiv eeldab heegelnõela või tambuurnõela kasutust ja sellise tikandi valmistamine õmblusnõela abil pole mõistlik. Seda enam, et sellises tikandis on keeruline peita lahtisi niidiotsi, mis nõelaga tikkides paratamatult tekivad.

Euroopas hakati 19. sajandi alguses tambuurtikandit valmistama spetsiaalsete õmblusmasinate abil. Jõudlus kasvas ja nüüd sai võimalikuks laiade tüllikangaste kaunistamine tambuurtikandi abil ning selliste kangaste müük poodides (Reigate 1988). Muuseumiesemetele toetudes oletan, et Eestisse on 19. sajandil sellist masintikitud pitsikangast samuti jõudnud. Ilmselt on valmistikitud kangast õmmeldud tülltanusid ja kirmirätte. Kogenud tikkija töö võib oma filigraansuses sarnaneda masintikandile (vt foto nr 7), kuid algaja tikkija tööd on masintikandist lihtne eristada. Näiteks võiks tuua pearäti (ERM 3944, Torma), mille tikandi algseks eeskujuks on ilmselt olnud masintikitud kangas, kuid käesoleva räti veidi ebaühtlased motiivid viitavad, et see on valmistatud õmblusnõela või heegelnõela abil ilmselt veidi kogenematu tikkija poolt.

Foto nr 21: Pearätik ERM 3944, Torma.

Üritasin muuseumiesemeid vaadeldes tambuurtikandiga, ostunagast ja nõela või heegelnõela abil valmistatud esemeid eristada.. Eesmärgiks on uurida ja analüüsida Eestis valmistatud tülltikandeid. Puuduvad andmed, et siin oleks valmistatud tambuurtikandit õmblusmasina abil,seega võime eestimaist tikandivalmistamisoskust hinnata just nende tikkimisnäidete põhjal, mis on valmistatud käsitsi, heegelnõela või õmblusnõela abil.

Visuaalsel vaatlusel võiks meie muuseumides asuvad tambuurtikandiga kaunistatud esemed tikandi kvaliteedi põhjal jaguneda kolme rühma:

- Esimeses rühmas on tikandid väga hästi teostatud ja monotoonsus viitab masintööle.
- Teises rühmas on need, millede tehniline viimistlus viitab tikkija vähestele kogemustele ja on ilmselt valmistatud Eestis.
- Nende kahe rühma vahele jääb hulk esemeid, mis on teostuselt suurepärased, seega võivad need olla masintikandid, samuti oskab selliseid valmistada väga kogenud tikkija-heegeldaja.

Käesoleva uurimuse raames pole vajadust eristada täpsemalt „Eestis tikitud“ ja „teised“. Piisab ka sellest, et suudame määrata mõnede tikandite päritolu ja seeläbi tõestada, et Eestis on tüllile tikitud õmblusnõela abil ahelpistet, heegelnõela (või tambuurnõela) abil

tambuurtikandit, samuti on kasutatud valmistikitud tambuurtikandiga ostukangast. Puuduvad ülestähendused, et oleks tuntud spetsiaalset „kruviga“ tambuurnõela.

Eesti muuseumides leiduvate esemete põhjal võib järeldada, et siin on tambuurtikandi alusmaterjaliks kasutatud valget pesutülli ja tikandiniidiks peamiselt linast või puuvillast niiti.

Tambuurtikand sarnaneb keti heegeldamisele heegelnõela abil, erinevus seisneb selles, et heegelniiti hoitakse pingutatud tüllvõrgu all ja heegelnõelaga toimetatakse tüllvõrgu peal, heegeldamine toimub läbi tüllvõrgu. Tambuurtikand võimaldab tikkida ahelpistele sarnaseid pikki, sujuvalt ümara kaarega tikkeridu ja seda suhteliselt kiiresti. Tambuurtikandi motiiv tikitakse nn ühe joonega, niidi katkestamist tuleb ette harva ja sellest tingituna on tambuurtikandi mustriks teravate lõpetusnurkade asemel ümarad „tagasikeeramissilmused“.

Heegelnõela või tambuurnõela abil valmistatud tikandid on 20. sajandi algusest pärinevatel pruudilooridel, VM 10817:4, ERM 771:75 Tartu ja ERM A 600:109 Viru-Jaagupi. Motiivid neis tikandites on küll sarnased Euroopas levinud tikandimotiividega, kuid tikandi kompositsioon viitab, et tikand on valmistatud spetsiaalselt pulmaloori jaoks ja tehniline teostus lubab arvata, et need on tikitud kohalike käsitöölise poolt. Pruudiloori ERM 771:75 pikkus on 185 cm ja laius 128 cm, tegu on tüllvõrgust kangaga, mille kahte vastasnurka on tikitud ornament. Omapärane on pruudiloori servatöötlus- tüllkangas on 1,5- 2,5 cm laiuselt kahekordseks palistuseks keeratud ja tambuurtikandiga läbi tikitud. Tikandi lõppu jäävate niidiotste kinnitamine on toimunud sarnaselt heegeltehnikale - silmusest läbitõmmates ja kokku pingutades.

Foto nr 22: Pruudiloor VM 10817:4.

Tambuurtikandiga tülltanude ERM 6879 Äksi ja ERM 16195 Kadrina, on õmmeldud kohalikke tanutraditsioone arvestades, materjalina on kasutatud valmis tikitud ostukangast, sellele viitavad pooleks lõigatud motiivid tanude palistuses ja ka mustri motiivid, mis on kujunduselt võõrapärased. Erinevalt tanu sopiosast on kitsad teenipitsid mõlemal tanul tikitud käsitsi eelpistes ja motiivid teenipitsidel on sarnased meie rahvuslike motiividega.

Valimis esitletud tikandiga pearättide osas jääb hetkel lõpuni määramata, millised neist on käsitsi valmistatud. Näidiste põhjal on õige järeldada, et nii käsitsi tikitud, kui ka masintikitud kangast rätid olid võrdselt kasutusel ja nende rätikuks kujundamisel on jälgitud sarnaseid printsiipe. Rätikute suurused varieeruvad, väikseim on 67 x 70 cm, suurim 96 x 98cm. Enamik rätikuist on ääristatud kitsa, sirgelt õmmeldud poepitsiribaga väikesed tikitud lillemotiivid ja täpid moodustavad piiramata pinnaga mustreid, mis on omased Euroopast pärinevale 19. sajandi pitsikangale.

4.3. Villane eelpistetikand Eestis

Euroopas on mitmeid etnilisi rahvarühmi, kelle tikandis asendas tüllvõr varasemad käsitsi valmistatud võrgutüübid. Näiteks Sloveenia rahvariitel, kus varasem võrguline materjal oli eestlastele sarnaselt võrkpits ja nõelpitsivõrk (Zajonc 2000). Villased eelpistetikandid, mis varem tikiti käsitsi valmistatud võrgule, tikiti hilisemal ajal masintoodetud alusmaterjalile.

Foto nr 23: Vasakult paremale, tanunäidised Sloveeniast, võrkpitsist alusmaterjalile on tikitud eelpistetikand (Zajonc 2000: 10). Parempoolne pitsinäide on tikitud naiste pluusivarrukas, kus eelpistetikandi alusmaterjalina on kasutatud masinkootud tülli (A. Matsini foto).

Eelpool kirjeldatu on näide tehnika arengust ja asjaolude kokkulangemisest - vana tikand oli kasutuses ja arenes hetkel, kui tutvuti masinkootud tüllvõrguga. Eestis teadaolevalt olid varasemad võrgulisele materjalile tikkimise kogemused tüllvõrgu saabumise ajaks unustatud või vähelevinud ja valdavalt kohandati tülltikandiks samu motiive, mida traditsiooniliselt tunti ja tikiti teistele tekstiilesemetele. Mulgimaale, kust pärineb enamik villases eelpistes tülltikandi esemeid, on traditsiooniliselt omane kasutada villast lõnga tikkimismaterjalina. Seega on igati mõisteta, et tüllmaterjali kättesaadavaks muutumisel katsetati selle sobivust ka villase tikandi alusmaterjaliks.

Villase eelpistetikandi tehnika sarnaneb eelpistetikandiga, mida on kirjeldatud alapeatükis 4.2. Eriline on tikkimiseks kasutatud materjal - 2-3 kordne villane lõng. ERM-is ja VM-is leidub kokku 7 villase eelpistetikandiga kaunistatud tülleset. Esemeliigiti on esindatud ülepearatid, tanud ja pitsikatke, mille otstarve võis kunagi olla tanupits.

Oluliseks tõukeks selle tehnika arengule kujunes ilmselt aniliinvärvide kättesaadavus, mis tegi villasest lõngast rohke ja julge värvivalikuga tikkimismaterjali. 1856. aastal sünteesis inglise keemik William Henri Perkin esimese aniliinvärvi „Perkini lilla”, sellele järgnesid säravsinine, fuksiaroosa ja punane (Mackenzie 2010: 41). 19. sajandi II pooles jõudsid aniliinvärvid ka Eestisse. Samaaegselt toimus Eesti maaelanike seas traditsioonilistelt naisterõivastelt üleminek linnamoelistele rõivastele. Enamik villases eelpistetikandis tikitud mustreist on küll motiivide poolest veel traditsioonilised, kuid värvilahendus on neil julgem, kui kunagi varem. Vanad rõivatraditsioonid olid siiski veel säilinud ja villane tüllpits jõudis kaunistada ääreprintsina ka tanusid.

Foto nr 24 : Tanu ERM 13842 Otepää khk.

Tulmelegendide põhjal on teada, et pearätik ERM 7667 on valmistatud 1860. aastal, pearätik ERM 680 on muuseumisse kogutud 1910. aastal ja pearätik ERM 739 on muuseumisse jõudnud 1911. aastal, kui sellest järeldada, et kogumise hetkel peeti sellist rätikut juba vanamoodsaks, siis võis rätikute oletatav aktiivne kandmisaeg ja sellise tikandi valmistamine jääda aastatatesse 1860-1900. Jääb mulje, et tegu oli tehnikaga, mis levis lühikest aega, väikeses piirkonnas ja mille kujundas iga tikkija vastavalt oma eelnevatele teadmistele ja tikkimiskogemustele (vt ka joonis a lisas 9).

Tikandi alusmaterjaliks kasutati valget puuvillast tülli nn. hernetülli. Tikkimisniitideks olid erineva jämedusega, peamiselt kahekordsed (ka kolmekordsed) villased lõngad. Kõikides tikandites võib märgata ka aniliinvärviga värvitud lõnga. Paksu lõnga

tülliaukudest läbivedamiseks tuleb kohati kasutada jõudu, seega on sellist tikandit võimatu teha ilma tikkimisraamita.

Kõik valimis esitatud villase lõngaga tikitud esemenäidised on eelpistetikandid. Nõela liikumine on toimunud tülliridade suunas, august sisse ja kõrval olevast august välja. Nii koheva materjali puhul ei ole vaeva nähtud lõngaotste kinnitamisega, need on lihtsalt teiste lõngade vahele tõmmatud, aga märgata on ka sõlmitud lõngaotsi. Mustrites on kasutatud peamiselt geomeetrilisi ornamente, mille kuju on mõjutatud tüllisilmade suunast aga leidub ka ümaramaid vorme, mis tikitud küll eelpistes, kuid liikudes vabalt üle tülliridade.

Foto nr 25: Ümberpearätik ERM 7667 Tarvastu khk.

Sarnaselt linase eelpistetikandiga ei ole ka villases eelpistetikandis kasutatud tikitud kontuuri. Motiivid tikitakse eelpistes, alustades selle ühest servast, lõpetades teises. Vaid üks tikanditest erineb teistest, olles tõenäoliselt mõjutatud Euroopas levinud tülltikandist. ERM 680 on ülimalt korrekselt ja kogenukt tikitud pearätt, mille motiivid pärinevad trükikirjaliselt rätikukangalt. Erinevalt teistest tikkijatest on meister kasutanud motiivi markeerimist villasest lõngast kontuurjoonega, mille järel on ala kontuurjoonte vahel täidetud eelpistetega.

Foto nr 26: Kirmirätt ERM 680 Tarvastu khk.

Esemeid võrdluseks on vähe, kuid pistevilumuse ja erinevate tikkimisvõtete järgi võib oletada, et need on erinevate meistrite valmistatud. Igas tikandis leidub isikupäraseid võtteid. Kasutatud tehnikad on lihtsad, tikkimisel on mõnikord püütud jäljendada traditsioonilist tülltikandit, kuid enamasti on tikitud üsna loovalt, nii kuidas materjal lubas ja vastu pidas. Seega on meil tegemist seitsme esemega, mille põhjal võiks kirjeldada seitset, erinevat villase lõngaga tüllile tikkimise meetodit.

Kõik villase eelpistetikandiga rätikud on ääristatud sirge, kitsa poepitsiribaga. Kompositsiooniliselt on rätikutikandil serva ääristavad motiiviread ja hõredam keskosa, mida kaunistavad ebasümmeetriliselt paigutatud väiksemad üksikmotiivid. Mustrimotiivid rätiku erinevates nurkades on erineva kujuga või varieeruvad värvilahenduselt. Ilmselt on paljuski lähtutud võimalusest kanda rätikut „mitut pidi“ st eksponeerides erinevaid nurgapilte.

Villase lõngaga tikitud tanupitsid on samuti tehniliselt väga erinevad. Mõlemad tanupitsid on tikitud ringikujulisel tikkimismeetodil, st motiivi on kasvatatud tikkides motiivi välisserva uusi tikkeridu. Teadmata päritoluga tanupitsitikand (vt foto nr 27 ERM A509:4873) on silmnähtavalt tüllvõrku koormav, kasutatud villane lõng on paks ja kohev ning jõudu kasutades aukudest läbi veetud. Otepäält pärinevat tanupitsi (vt foto nr 24

ERM 13842) võiks käsitleda ka kui ptk 4.1. esitletud eelpistetikandit, sest tikandis on kasutatud nii puuvillast niiti kui villast lõnga.¹⁶

Tarvastu tanust leidub Viljandi muuseumis tüllvõrgule tikitud eksemplar (VM 6793). Tegu on tanu taaskasutusega. Tanu maaliosa on tikitud puuvillasele riidele teise tikkija poolt ja võib tulmelegendi kohaselt olla kinkija (s 1916) „vanavanaema tanu“. Rätiosa on hiljem asendatud peenetäpiliselt tüllvõrguga, hõlmakiri on tikitud aniliinvärviga värvitud villaste lõngadega.¹⁷

---

¹⁶ Aja jooksul on selle tikandi algsed tähekujulised motiivid muuseumiesemel vanunud, ning tänapäevastel taastikitud tanudel on need motiivid sageli kujutatud ringikujuliste või täpimotiividena, algselt selliseid polnud.

¹⁷ * „Hõlmakirja“ eeskujuks on olnud varem, puuvillasele või linasele riidele tikitud motiivid, mille tikkimisel oli abiks lõimeniitide suund. Katsetus neid motiive tüllvõrgule ümber tikkida pidi olema keeruline, sest kärjekujulise silmaga tülli koelõngad on diagonaalselt, nii mõjuvadki selle tanu ümbertikitud motiivid tüllkangal ebaloomulikult ja võib vaid ettekujutada, kui ebamugav oli seda tikkida. Sellest võiks järeldada, et valdavalt nii ei toimitud ja tüllist Tarvastu tanu on siiski väga erandlik näide.

Võimalik, et peaksime käsitlema selles tehnikas esemeid kahe eraldi rühmana:

- Villased eelpistes ülepearätid ja Tarvastu tanu, mis oletatavasti pärinevad Mulgimaa kahest kihelkonnast Tarvastust ja Helmest. Ka ülepearättide motiivi valikust võib seoseid leida uhkete Tarvastu tanudega, mille tikkimiseks puuvillasele ja linasele riidele kasutati tavapäraselt villast lõnga. Selle rühma esemete puhul on meil teada mõningaid andmeid tikkijate ja nende tausta kohta, samuti on teateid kirmirätikute kandmistraditsioonidest¹⁸, selles esemerühmas võime täheldada mitmeid paikkondlikke tehnilisi eripärasid.
- Tanupits Otepäält ja tundmatu tanupits (teadmata päritolu, kas Risti khk?), need kaks eset tunduvad olevat juhusliku piirkonnaga seotud, puuduvad andmed analoogse tehnika laialdasema kasutamise kohta samas piirkonnas.

Foto nr 27: Pitsikatke ERM A509:4873, otstarve teadmata, päritolu teadmata.

4.4. Pikipitsi tikand Euroopas ja Eestis

Tikandi selline nimetus on esmakordselt kasutusel käesolevas magistritöös ja tähistab tülltikandit, millega kaunistati peamiselt 20. sajandil kasutusel olnud linnamoelisi rõivaid. Nimetus tuleneb pitsi tikkimise suunast. Erinevalt Eestis varasemalt levinud ringsest tikkimistehnikast, kus pisteread tikiti spiraalselt ümber motiivi keskosa on selles tikandis

---

¹⁸ Kirmirättide kandmistraditsioonist on pikemalt kirjutanud Tiina Jürgen „Mulgi rahvarõivad“ 2015, 314-323, 495-499.

tavaliselt mitmeid paralleelselt kulgevaid tikkeridu, mida tikkides liigutakse piki pitsi selle ühest servast teise. Tegu on peamiselt eelpisteid sisaldava tikandiga, mis eristub ka iseloomuliku materjalivaliku poolest.

Foto nr 28: Tikandi näited, mis ilmusid eestikeelsetes käsitööajakirjades 1909-1912 aastal ja on ilmselt algselt pärit välismaistest ajakirjadest. Vasakult paremale („Käsitööleht“ 1909, 8, 62); („Käsitööleht“ 1912, 3, 19); („Käsitööleht“ 1912, 9, 12).

Selle tikandi levik on seotud moerõivaste levikuga. Riideesemed mida Euroopas sellise tikandiga kaunistati, olid tegumoelt ja materjalilt kõikjal sarnased. Näiteks võiks tuua esemevaliku mis pärineb Th. De Dillmonti raamatust (vt foto nr 29). Lisaks joonistele leidub selles raamatus ka märkimisväärsed esemekirjeldusi, siinkohal üks neist: “Väga hinnatud on alusseeliku volangid, mis on tikitud mustale tüllile kollase, roheline, sinise või lilla pärliniidiga (De Dillmont ? :9).¹⁹

Alusvõrguna selles tikandiks kasutati peamiselt hernetulli (Greek tulle) ja pesutulli (Fine tulle). Tikkimisniidiks oli pärlõng, mulinee, linane niit ja „pärsia siid“. Materjali soovitusel on väga konkreetsed, vastavalt tulli tihedusele on kasutusel erineva jämedusega niidid. Et tüllvõrk on enamasti jämedakoelisem, leidub tikkimisniidi valiku

---

¹⁹ Täpselt samast materjalist, sarnaste mustritega leidub alusseeliku volange ka ERM-is (Näiteks ERM A629: 54 Laiuse).

juures nõuande kasutada mulineeniiti mitmekordselt, st et tikkimisel on nõel niidistatud korraga näiteks nelja mulineeniidiga. Tikkimisnõelaks sobib tõmbi otsaga gobelääninõel ja et hoida riie pingul soovitatakse suurema pitsi valmistamisel kasutada riide edasirullimisvõimalusega tikkimisraami (De Dillmont ? : 3-4).

Foto nr 29: Pildil on kujutatud tikitud sallid ja kraed (De Dillmont?: 25).

Kasutatud tehnikatest on levinumad:

- tikkimine loendades võrgusilmi, lähtudes võrgusilmade suunast;
- tikkimine vabakujuliselt st võrgusilmadega arvestamata (sellisel juhul on muster joonistatud paberile või kangale ning tüll traageldatud selle peale);
- leidub ka pitse, kus need kaks võtet on omavahel segunenud, sellistes mustrites on osa motiive tikitud vabakujuliselt, need võivad sisaldada kaarjaid jooni ja on enamasti üheteljelised.

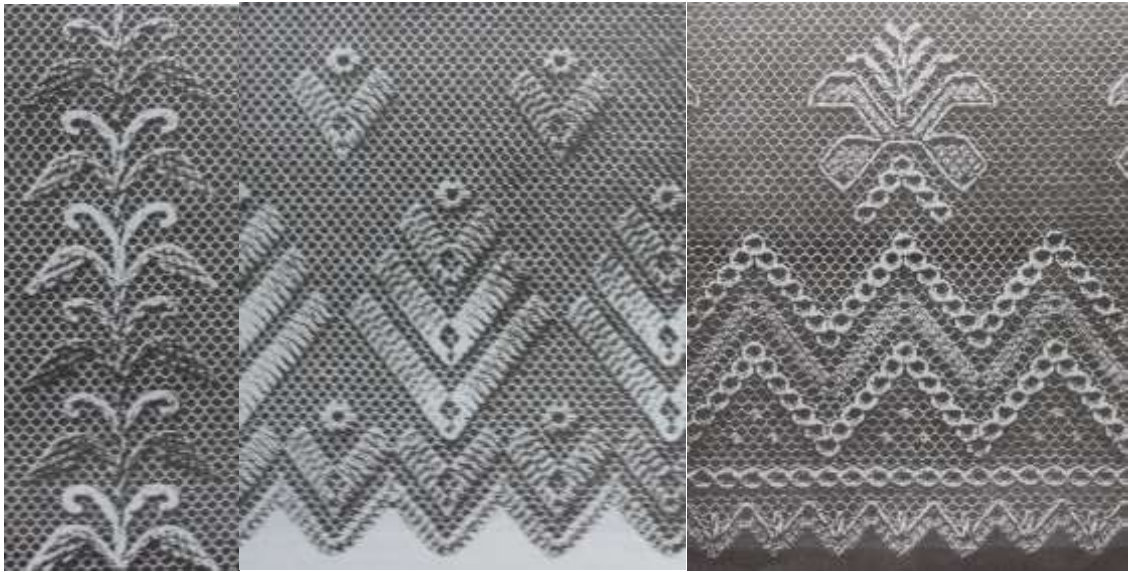

Foto nr 30: Pitsinäidised Th. De Dillmonti raamatust.

Th. De Dillmonti tikandinäidiste põhjal võib öelda, et eelpistetikandi rikastamiseks on kasutatud ka teisi tikandipisteid: tikkpistet, ülepõimitud eelpistet, erinevaid aedpisteid, sämppisteid jne.

Pikipitsi tikandi viimistluseks soovitatakse see ääristada eelpistega ja omakorda tikkida üle sämppistega, seejärel lõigatakse üleliigne tülliosa ära.

ERM-is, VM-is ja RM-is leidub 34 pikipitsi tüüpi tülltikandit. Tikandid kaunistavad peamiselt põlli ja alusseelikuid, mis pärinevad perioodist 1880-1933 ja jäljendavad oma lõigetelt ja kujunduselt linnamoelisi rõivaid (vt ka joonis b lisas 9). Enamasti tikiti pitsid eraldi ribadena ja õmmeldi valmiskujul eseme külge. Seetõttu on muuseumites ka mitmeid lahtisi pitsiribasi, mille tikkimistöö on pooleli jäänud või mida on kantud ja pärast põlleosa kulumist taaskasutuseks alles jäetud.

Kirjandusarhiivis läbiviidud uurimistöö tulemusena lisandub muuseumiesemetele ka tikandinäiteid, mis ilmunud eestikeelsetes käsitööajakirjades 1907-1913 (tegemist on fotode ja esemejoonisetega). Peamiselt on piltidel kujutatud tüllile tikitud ääre- ja vahepitse, mille kohta leidsid ajakirjades soovitused, et tikand sobib kasutada põlle või alusseeliku kaunistamiseks.

Pikipitsi tikand sarnaneb paljuski eelpistetikandile, mida kasutati tanude äärepitsides ja tülltanudel. Neid kahte rühma eristada ongi raske, sest tanukandmisperiood kattus kohati linnamoeliste rõivaste levimisega ja tanupitside seas leidub ka pikipitsi kujundusega pitse. Olen neid eelkõige piiritletud esemepõhiselt ja ka tikkimismaterjalist lähtuvalt, (tanude ja tanu äärepitside tikkimiseks on kasutatud linast või puuvillast, ühekordset õmblusniiti). Vanemas eelpistetikandis (tülltanudel ja tanupitsidel) leidub palju motiive, mida saab ringselt tikkida, nõ kihtide kaupa, ümber keskpunkti. Pikipitsi tikandis esineb aga rohkesti tikandiridu, mille tikkimist alustatakse pitsi ühest otsast ja lõpetatakse teises.

Foto nr 31: Tikitud pits põlle jaoks ERM A627:113.

Tikandi alusmaterjalina kasutati sellise pitsi puhul valdavalt nn „hernetülli”. Muuseumiesemete põhjal tundub, et Eestis oli populaarsem musta värvi tüllvõrgu kasutamine, ajakirjade materjalisoovitustes musta värvi eelistust ei tähelda. Tikkimisniidiks kasutati puuvillast pärllõnga, samuti levib selle tehnika kaudu Eestis mitmekordse mulineega tikkimine. Mõnel ajakirjajoonisel võib olla kujutatud ka 5-6 kordset mulineeniiti („Käsitööleht“ 1909, 11, 87). Mitmekordse mulineega tikkimist kirjeldatakse tööjuhendites ning seda võib märgata ka tikandiga kaunistatud muuseumiesemetel (ERM A644:175 Tarvastu). Tikkimisniidi värvivalik oli ajakirjas tavaliselt eseme valmistamisõpetuses mainitud ja see võis olla üllatavalt intensiivne.

Kasutati meelsasti kombinatsioone nagu must tüll - kollane tikkimisniit, must tüll - roheline tikkimisniit jne.

Eelpiste võib tikkida hõredamalt või tihedamalt, erinevad tikkimisviisid asendavad tikandis ka pinnatäitepiste funktsiooni.

- Esimesel juhul liigutakse ühes augureas kaks korda, edasi-tagasi, selliselt tikkides jääb pind tihe ja ühtlane.
- Teisel juhul liigutakse ühte auguridapidi edasi ja tagasi tullakse mööda kõrval olevat augurida, selliselt tekib üksteise kõrvale nähtavaks jäävatest tüllpostikestest triibuline pind.

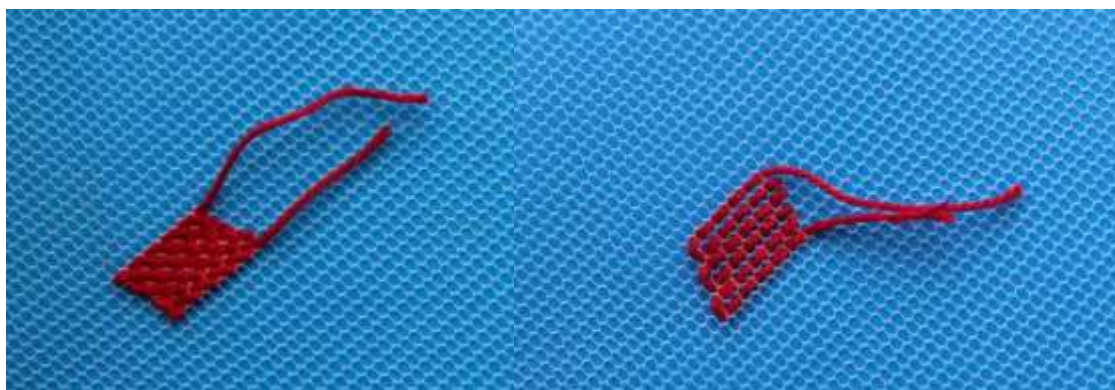

Foto nr 32: Vasakul on tööproov tikandist, kus augurida on läbitud kaks korda st edasi-tagasi. Paremal on augurida läbitud ühekordselt (autori teostus).

Mõnel puhul on eelpistetikandit täiendatud ka varspiste, madalpiste ja linnusilmapistetega. Pikipitsi tüüpi äärepitside puhul on tavapärased sügavad servasakid, (see pole iseloomulik meie vanematele tüllpitsidele, tülltanudele ja kirmirättidele) mis on ääristatud tiheda sämppistega, levinud on ka serva üleheegeldamise võte („Käsitööleht“ 1912, 9, 71).

Pitsid on motiivide poolest valdavalt geomeetrilised ja kopeerivad või sisaldavad rohkelt mõjutusi selleaegsetes ajakirjades avaldatud võõrapärastest mustrimotiividest. Need on võrreldes meie tülltanude motiivistikuga keerulisemad ja tihedamalt läbitikitud, siin ei

kasutada teisendusi rombidest ja kuueharulistest lumehelvestest, puuduvad „hambulised“ tikkeread, rohkesti on kasutatud ümaramaid motiive ja võõrapäraseid „karvaseid“ tikkeridu, näiteks sellist, milles vaheldumisi pikk ja lühike piste („Käsitööleht“ 1909, 11, 87; „Käsitööleht“ 1912, 3, 19).

Eesti vanadel põlle ja tanupitsidel piirneb tihti kogu tikandiosa igast küljest kitsa äärekirjaga (rea lõpetuseks või alustuseks on kasutatud mõnd väiksemat motiivi või spetsiaalset, tihedalt siksakina läbitikitud pisteala). Ajakirjades esitletud pitside puhul seda ei tähelda, muster tikitakse reana ja katkestusest võivad tekkida ka poolikud motiivid. Kui vanemas tülltikandis on domineerivad motiivid paigutatud vaheldumisi, mingi teise motiiviga, siis pikipitsi mustrites on tihti kasutatud ühte motiivi monotoonse reana.

1937. aasta „Taluperenaises“ ilmus kauaaegse toimetaja Ebba Sarali artikkel „Mälestusi meie kodukäsitöö arengust ja esimesest naisteajakirjast“. Artiklis meenutatakse „Taluperenaise“ eelkäija „Käsitöölehe“ algusaastate raskusi: „Lehe toimetusel oli kaastöö saamisega suuri raskusi. Tihti tuli leppida saksa daamide läkitustega ning väljalõigetega saksa vastavaist ajakirjast“ („Taluperenaine“ 1937, 4, 112).

Tülltikandi põhjal joonise või koochiajoonise tegemine on läbi aegade probleeme valmistanud: et edasi anda nõela liikumisteed, tuleks joonisel kujutada pits mõnevõrra ruumilisena. „Käsitöölehes“ esitletud joonised paistavad silma erakordse täpsuse ja töömahukusega („Käsitööleht“ 1909, 11, 87; „Käsitööleht“ 1912, 9, 71). Raske on uskuda, et keegi kohalik kunstnik on need „Käsitöölehe“ jaoks spetsiaalselt valmistanud, pigem tuleks tugineda eelpool toodud väitele, et need võivad pärineda mõnest Saksamaa vastavast ajakirjast.

Arusaadavad ja täpsed mustriäidised meelitasid aga siinseid käsitööhuvilisi tikkima, mitmeid selliseid joonisena avaldatud mustreid või nende teisendusi võib leida ka ERMis säilitatavate tülltikandite seas. Näiteks on tülltikitud pitsidega põllejoonise („Käsitööleht“ 1909, 8, 62) põhjal tikitud põll Kanepis, nüüdseks on see ese hoiul ERMis (ERM A771:27), sama põllepitsi keskmotiivi on aga kasutatud tanupitsiks Viljandimaal (ERM

A509:4095).Virumaa muuseumis leidub põll RM 3455, selle muster pärineb Th. De Dillmonti raamatus (? : 27).

Foto nr 33: Põllejoonis 1909. aastast („Käsitööleht“1909, 8, 62) ja põll ERM-is (ERM A771:27).

Foto nr 34: Vasakult paremale, tikandimuster Th.De Dillmonti raamatust (De Dillmont ? : 27) pitsidetail ja pitsiga põll Virumaa muuseumist (RM 3455).

4.5. Vabakujuline tikand ja pinnatäitepisted Euroopas ja Eestis

Tikitud vabakujulised kontuurjooned, mis täidetud erinevate pistetega, on tüllpitsidel väga levinud. Sellise tikandiga on tüllvõrku kaunistatud paljudes Euroopa maades, erinevat geograafilist päritolu väljendavad tavaliselt mõningad tehnilised nüansid, materjali või mustri eripärad, kuid samavõrra võib neis leida ka sarnaseid jooni. Selle pitsitehnika klassikaks on kujunenud tikandid, mida valmistati 19.- 20. sajandi Iirimaa erinevates piirkondades. Algselt leidus neis pitsides ka paikkondlikke mustri- ja tehnikaeripärasid, hiljem pisted ja meetodid segunesid. Doris Campbell Preston kirjeldab oma raamatus eelpistetikandiga pitside valmistamist Limericki pitside põhjal. Raamatus leiduvad materjalid on heaks täienduseks vabakujulise kontuurjoonega tikkimistehnikat kirjeldavale artiklile, mis ilmus Eestis 1910. aastal („Käsitööleht“ 1910, 3, 24) ning millele toetudes saab kirjeldada Eestis levinud vabakujulist tülltikandit.

Foto nr 35: Näide Limericki pitsist, detail kraest („Needlecraft 1903: 12).

Tikandi alusmaterjaliks kasutati Iirimaal pesutüllile sarnanevat tüllvõrku (Diamond-meshed Brussels net). Pitsitööstuse arenedes hakkas Iirimaal levima ka kohaliku tüllvõrgutööstuste toodang, mida valmistati nii linast, kui puuvillast, ka tikkimisniidiks võis olla nii linane, kui puuvillane niit („Needlecraft“ 1903: 3). Suuremate tikandite jaoks oli tüllkangas pingutatud kandilisele tikkimisraamile, kus tikandi valmides oli tülli võimalik edasi kerida, levinud oli ka meetod, kus tüllvõrk traageldati pingutamiseks tugevale tekstiilile, näiteks vahariidele, paksule musliinile või pärgamendile, oluline oli, et materjal oleks nõelale raskesti läbistatav, vastasel korral võis pitsi kogemata alusmaterjali külge õmmelda (Campbell Preston 1938: 38).

Tikkimiseks joonistati vabakujuline motiiv tugevale paberile või tihedale riidele, selle peale traageldati tüllvõrk, kuhu tikiti mustri kontuurjooned, kontuur tikiti vabalt, auguridu arvestamata. Kui kontuurjooned olid valmis, alusriie eemaldati. Kontuurjoone pisteks kasutati tavapäraselt eelpistet, ülepõimitud eelpistet, tambuurtikandit. Et mitmekesisstada pitsi struktuuri võis tikkimiseks kasutada erineva jämedusega niite, tavaliselt mustri kontuurjooneks jämedamat, täitepisteks peenemat niiti.

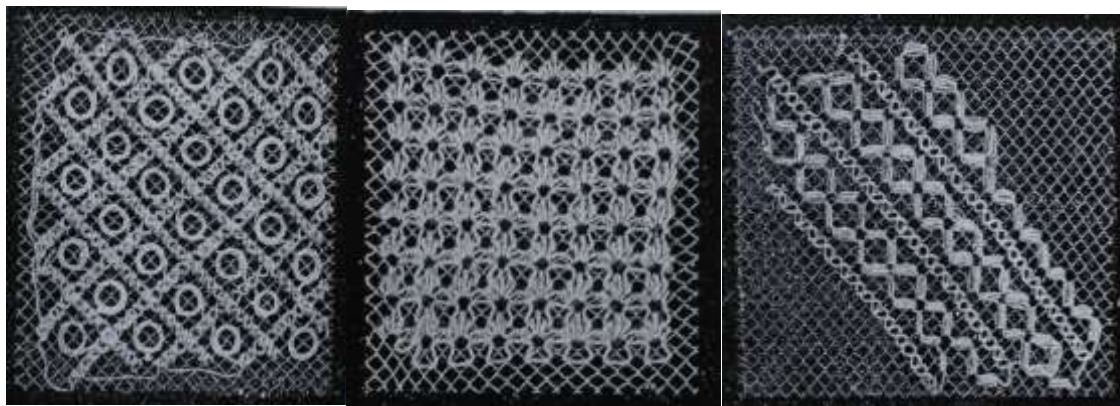

Foto nr 36: näiteid erinevatest pinnatäite pistetest, mis olid kasutusel Limericki pitsi valmistamisel („Needlecraft“ 1903: 7).

Kontuuriga piiritletud motiivid täideti tikandiga. Kasutatud pisted on peamiselt tuletised eelpistest, kuid leidub ka madalpistet, aedpistet, mitmesuguseid võrgulõimede ülepõimimisi jpm. Pinnatäitepisteid millega tikiti kontuurjoonega ümbritsetud mustrialad, leidis väga erinevaid, neid võis iga tikkija oma leidlikkusele toetudes juurde

kujundada, need pistepinnad olid mõnikord ka omapärane meistrimärk, osavamatel tikkijatel olid omanimelised pisted, mis oli nende endi väljamõeldud (Powys 1953: 181).

Tüllil vabakujulist tikandit ja täitepisteid kasutades loodeti leida odavamaid alternatiive vanadele traditsioonilistele niplis- ja nõelpitsi mustritele, mis olid väga töömahukad. Kui alguses püüti masinkootud tüllile tikkides jäljendada vanu traditsioonilisi mustreid, siis peagi sellest loobuti ja hakati looma uusi moodsaid mustreid, milles leidis paremat ärakasutamist masinkootud tülli eelis - seda toodeti masinate abil. Pitsid muutusid mustrikt hõredamaks, motiivid suuremaks. Sellisena võiks kirjeldada ka mustri näiteid, mida tutvustati eestikeelsena esimeses vabakujulise tüllile tikkimise õpetuses (vt foto nr 39).

Foto nr 37: Masinal valmistatud pits Prantsusmaalt, pitsil on käsitsi tikitud eelpistes tumedad kontuurjooned (Reigate 1988: 214).

20. sajandi alguses võitis populaarsust vabakujulise tülltikandi modernne suund, kasutust leidis see ka kodutekstiilidena – laudlinikutena. Peamiselt ümarakujulised linikud on läbivate tikandijoontega liigendatud osadeks, mis omakorda sisaldasid pinnatäitepisteid

või abstraktseid motiive. Sarnaseid linikuid koos kavandite ja tikkimisjuhenditega võib leida ka Eesti 1930.- 1934. aasta käsitööajakirjadest.

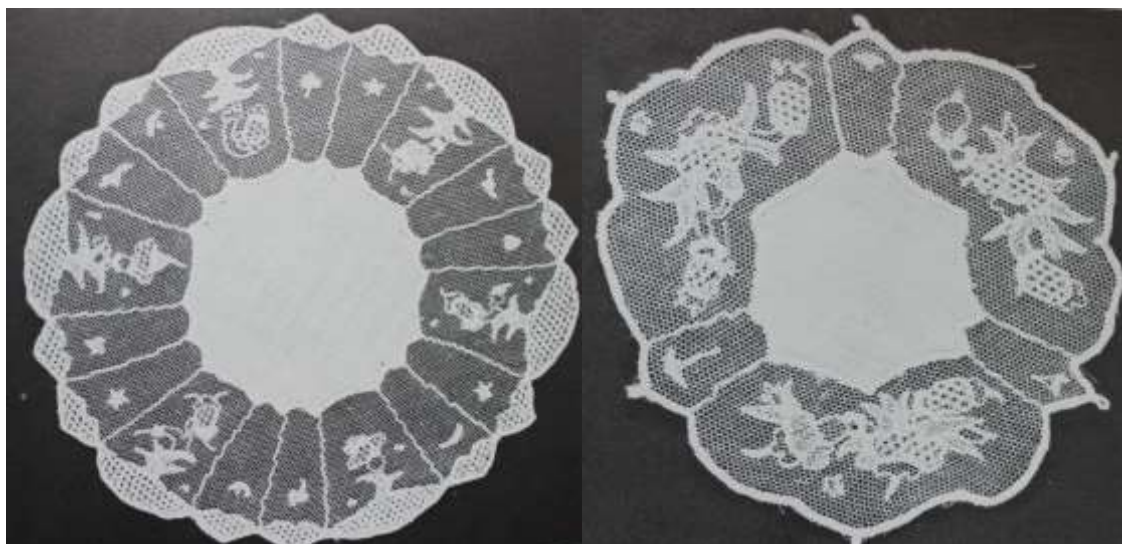

Foto nr 38: Linikud on valmistatud Wiener Werkstattes ja asuvad erakolleksioonis (Reigate 1988: 247).

Eesti varasemas tülltikandis (tülltanud) leidub üksikuid vabakujulisi tikandimotiive, kuid erinevad pinnatätepisted siin levinud polnud. Motiivipinna täitmine toimus siin motiivi edasi-tagasi läbitikkimisel eelpistet kasutades, pistetega alustatakse ühest motiivi servast ja lõpetakse teises servas. Euroopas levinud tehnika, mille puhul esimese etapina tikitakse motiivi piirjooned ja seejärel täidetakse pistetega motiivi sisepind, jõuab siia ajakirjade ja käsitööõpikute vahendusel 20. saj alguses (Varma 1930: 311; „Käsitööleht“ 1910, 3, 24). Sobivaid pistenäidiseid ja mustreid avaldati käsitööajakirjades, kus käsitletakse seda teistest tülltikanditest erinevalt „...kui tülltikandust, millise tööviisiga saab järele aimata, kõige kallimaid ja peenemaid tippusid.“ („Käsitööleht“ 1910, 3, 24).

Sama „Käsitööleht“ sisaldab ka vabakujulise tülltikandi tikkimisõpetuse. Soovitatakse tikandi motiivid joonistada tugevale paberile ja sellele traageldada tüllriie, seejärel tikitakse mustri piirjooned auguridu arvestamata eelpistes üle. Paber eemaldatakse ja pinnad täidetakse võrguridu jälgides sobivate tätepistetega. Pinnatätepistetest tutvustatakse ristipistet, tipupistet, lehepistet ja varrepistet. Kirjeldatud tehnika oli vägagi sarnane peatüki alguses leiduva Maryan Powyse vabakujulise tülltehnika kirjeldusega.

Koos tööjuhenditega leidis ajakirjas ka soovitusi, kuidas kasutada tikitud tüllkangast moodsate pluuside ja kleitide valmistamiseks. („Käsitööleht“ 1910, 3, 24).

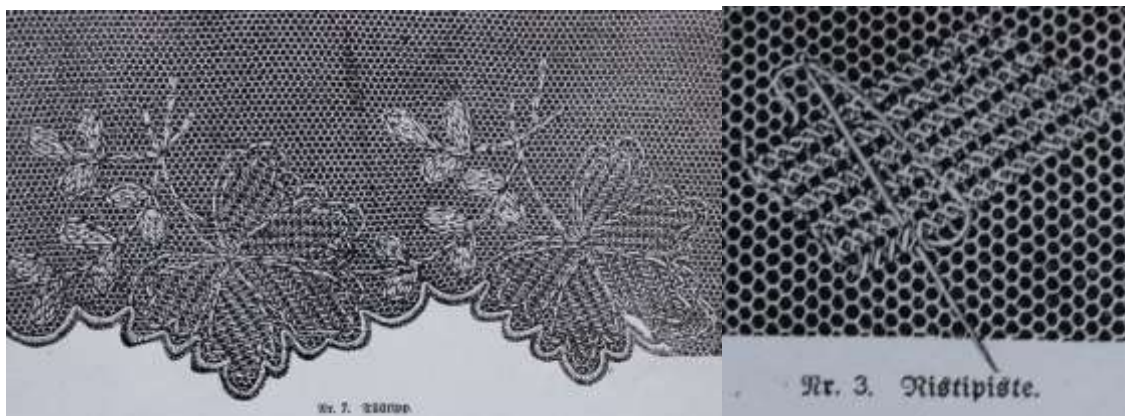

Foto nr 39: Mustri näide vabakujulisest tikandist, mis illustreeris eespool olevat „Käsitöölehe“ tööjuhendit. Paremäl näide ühest mustri kasutatud pinnatäitepistest.

ERMis teostatud esemevaatlusel selgus, et sellist tehnikat on kasutatud vaid ühe eseme - villases eelpistetikandis valmistatud kirmiräti (vt foto nr 26 ERM 680) valmistamiseks, rätikul on tõepoolest eelnevalt tikitud kontuurjooned ja siis täidetud pinnad. Kahjuks rohkem tikandinäiteid ei leidunud, seega, puuduvad andmed, kas ja kui palju ajakirjas õpetatud vabakujuline tülltikanditehnikat praktikas kasutamist leidis.

Eestimaise vabakujulise tülltikandite leiame sedapuhku hilisematest ajakirjadest. Ajavahemikus 1931-1936 tutvustatakse ajakirjades „Kaunis kodu“, „Taluperenaine“ ja „Maret“ kodutekstiilide kaunistamist moodsa tülltikandiga. Neist ajakirjadest pärinevad neli tüllist laudlinikut, mille tikand on vabakujuline ja kus on kasutatud ka pinnatäitepisteid.

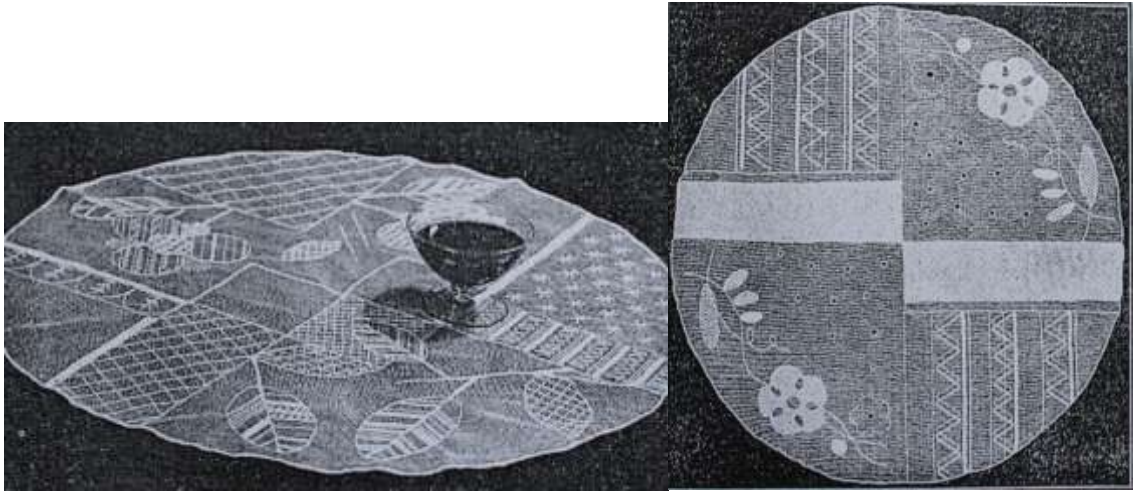

Foto nr 40: Vasakpoolne linik Tartu Naisühingu käsitöökooli kavand (Taluperenaine 1937, 4,132) parempoolse liniku autor on A. Tiik (Kaunis kodu 1934, 233).

Laudlinikute alusmaterjaliks kasutati pesutülli. Tikkimisniit oli mulinee, millest kontuuri tikkimiseks võetakse isegi kuuekordne („Taluperenaine“ 1933, 7, 215), tavapärasemalt siiski kolme- või neljakordne ja pinnatäitepisted tikitakse ühekordse niidiga.

Liniku pind oli oma suuruselt ja töömahult sobiv valik õpilastööks, kolm linikut pärinevad käsitöökoolidest. Kahe liniku kirjeldusel („Taluperenaine“ 1933, 7, 215 ;1937, 4, 132) on juures viited, et need on Tartu Naisühingu käsitöökoolist. Fotona avaldatud tähekestega liniku (vt foto nr 45) on kujundanud ja tikkinud L. Paris Riigi kunsttööstuskoolist. Kui võrrelda neid linikuid sama ajastu Euroopa omadega (vt foto nr 4) võib märgata mõningaid tehnilisi iseärasusi. Erinevalt mujal normiks peetavast tihedast ja peenest pinnatäitepistest on Eesti linikutel kasutatud suhteliselt hõredalt asetsevad suuremõõtmelisi motiive, mis katavad võrku sarnaselt tülltanu põhjakirjale ja mõjuvad omanäoliselt, võiks öelda rahvuslikult. Võimalik, et tikandite sarnane käekiri lähtus ühisest juhendajast vms. Kuigi tikkimisel kasutatud motiivid ei pärine otseselt meie rahvakunstist ja pigem on nende linikute kujundamisel olnud eeskujuks mujal Euroopas tol hetkel levinud modernistlik stiil (ilmselt tuleks siin paralleele tõmmata paljudel sel

ajal eeskujuks olnud Bauhausi koolkonnaga²⁰), on tegu Eesti tikkijate algupärase loominguga. Tikandi kujundajate taotluseks oli valmistada kodutekstiil, mis kaunistaks moodsa mööbliga sisustatud kodu.

Linda Ormesson kirjeldab 1934. aasta „Kauni kodu” ajakirjas sellise liniku otstarvet ja kujundusvõimalusi järgmiselt: „Uutlaadi kodude sisustamine näeb ette laudu ilusast puust, hoolikalt viimistletud pealispinnaga...Laua pinnailu nähtavaks jätmiseks ja ühtlasi selle kaitseks asetatakse sinna väike linik, mis laua vaid osaliselt katab. Neid väikesi katteid eelistatakse valmistada läbipaistvast materjalist näiteks fileevõrgust, tüllist või markisetist. Teda kaunistatakse mitmes laiuses kergete joonte rühmituste, võrgutaoliste pindade, tähtede ja lihtsajooneliste lillekirjadega.“ („Kaunis Kodu“ 1934:109).

Ajavahemikus 1929–1935 leiduvad ajakirjades „Taluperenaine” ja „Maret” ka nelja mustripildilt modernse tüllile tikitud kardina fotod ja valmistamisjuhendid. Erinevalt linikutest pole kardina fotode juures viiteid, et need oleksid valmistatud või kujundatud Eestis, vastupidi, pealiskaudne valmistusjuhend viitab ilmselt pärinemisele mõnest välismaisest ajakirjast („Taluperenaine“1930, 8, 230; 1930, 1, 26).

4.6. Aplikatsioonitrikand Euroopas ja Eestis

Aplikatsioonitrikand erineb teistest trikanditest selle poolest, et siin ei moodustu trikand ainult pistetest, vaid pinda täidavad ka aplitseerimiseks kasutatav lisakangas või servaviimistlusega pitsimotiivid. Masinate abil valmistatud tüllil kasutuselevõtt kiirendas ja kergendas sellise pitsi valmistamist. Aplikatsioonitehnikat kasutasid näiteks Brüsseli pitsimeistrid, niplis- või nõeltehnikas valmistati pitsimotiive ja tikiti seejärel masinkootud tüllivõrgule üheks tervikuks.

---

²⁰ 1919. -1933. tegutsenud kunstikool Saksamaal. Esimene modernse disaini kool.

Aplikatsioonitandiks tüllil on mitmeid meetodeid, siinkohal tutvustan kaks:

- Eelpool kirjeldatu (vt foto nr 41 ja 42), kus raamile pingutatud tüllvõrku kasutatakse ühendava aluspinnana ja sellele õmmeldakse väga väikeste, peaaegu märkamatu pistetega, niplis-, nõelpitstehtnikas detaile või pitsipaelu. Soovi korral täiendatakse aplikatsioone veel mitmesuguste tikandipistetega.

Foto nr 41: Aplikatsioonitandis pits Brüsselist (Reigate 1988: 207).

Foto nr 42: Honiton pits (Reigate 1988: 206).

- Teise tuntud aplitseerimisviisi illustreerimiseks kasutan Carrickmacross pitsi valmistamist kirjeldavat fotot Nora ja Emer Finnegani 2013. aastal ilmunud raamatust „The Lace Story“.

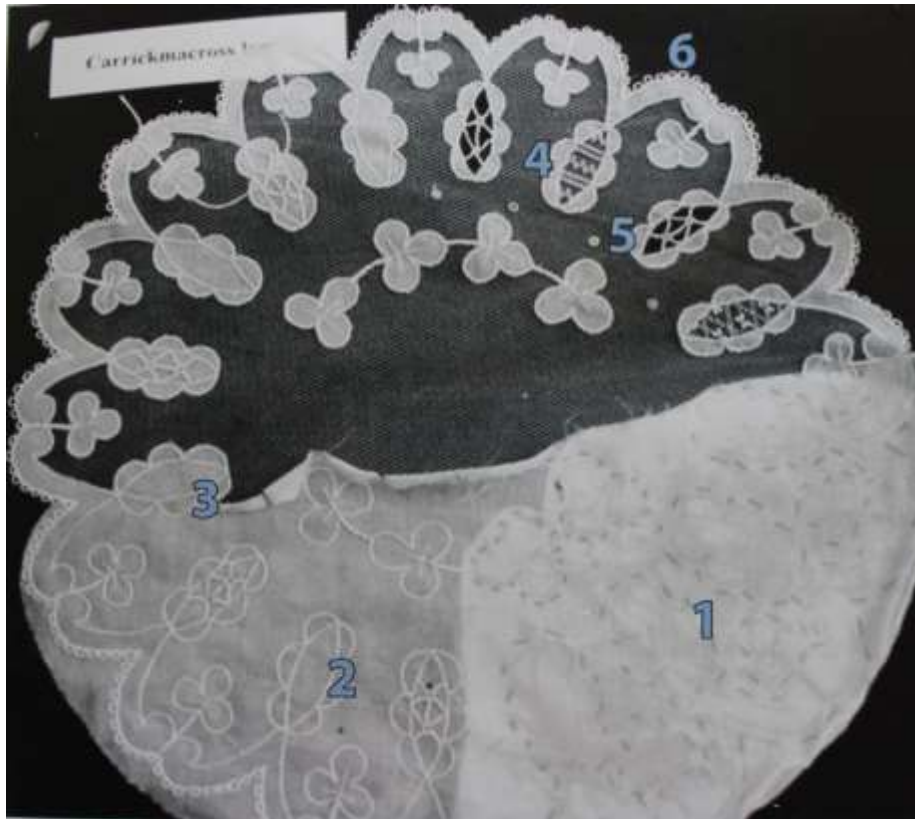

Foto nr 43: Sellel tööproovil tutvustatakse kõiki Carrickmacrossi pitsi valmistamise etappe (Finnegan 2013: 37).

1. Siin on näha üksteise peale asetatud kangakihte: kõige alumine on mustrijoonisega tihe materjal, sellele asetatakse tüllikiht ja kõige pealmiseks batist. Kõik kolm kihti kinnitatakse omavahel traagelpistetega.
2. See on ala, kus kõik mustri kontuurjooned ääristatakse jämedama tikkimisniidiga, mis väikeste märkamatu pistetega tülli külge tikitakse, seejärel alumine tihe kangas joonisega eemaldatakse, selleks lõigatakse lahti traagelduspisted.
3. Tikandist eemaldatakse kääride abil üleliigsed batistist kangaosad.
4. Samuti eemaldatakse üleliigne tüllvõrk.

5. Tikandit mitmekesisatakse, tikkides allesjäänud materjalile täiendavaid elemente.
6. Pitsi serv viimistletakse, tikkides sinna väikesed aasakesed (Finnegan 2013: 37).

Aplikatsioonitikandi alusmaterjalina kasutati pesutülli, aplitseerimismaterjalina aga näiteks Irimaal musliini, tikkimismaterjaliks puuvillast niiti. Pitsimuster joonistati tihedale riidele, Irimaal oli selleks spetsiaalne helesinine vahatatud linane riie (Campbell Preston 1938: 65).

Kui Euroopas arenes aplikatsioonitikandi baasil hulgaliselt erinevaid tüllpitsitehnikaid, siis Eestis see tehnika erilist tuntutust ei kogu. ERMis leiduvad vaid mõned juhuslikud näited aplikatsioonitikandist tüllil, magistritöö valimisse on arvestatud neist viis: kaks pruudiloori, kaks tüllrätikut ja ühe kokkuõmblemata pluusi detailid, täienduseks lisanduvad veel neli laudlinikut, mille fotod või kavandid pärinevad ajakirjadest „Taluperenaine“ ja „Kaunis kodu“.

Ühe esimestest eestikeelsetest kirjeldustest tülli tikkimise kohta aplikatsioonitehnikas leiab Anni Varma raamatust „Õmblustööde tehnika I. Pesutööde käsiraamat“ (1930, 13, 310-311). Tegelikult hõlmab kirjutus aplikatsioonitehnikat üldiselt, mõningate tikandiliikide juures on mainitud, et seda saab valmistada ka tüllist. Kirjeldatakse nii motiivide alusmaterjalile kinnitamist, kui ka mitmekihiliselt asetatatud materjalide läbiõmblemist. Aastal 1930 ilmus „Taluperenaises“ (1930, 9, 258) ülevaade moodsatest tehnikatest käsitöös ja seejuures nimetatakse hetkelemmikuks aplikatsioonitehnikat, mida soovitatakse kasutada koos tülli ja batistiga.

1934. aasta ajakirjas „Kaunis kodu“ kirjeldatakse riide (batisti?) ühendamist tülliga järgmiselt: „Riie asetatakse tüllile. Riidele joonistatakse või traageldatakse joon- riide ja tülli piir. Mõõda joont õmmeldakse rida varspisteid, mis tihedate peente madalpistetega üleõmmeldakse. Ülejäänud riideserv ja altpool tülliserv lõigatakse ära...“ („Kaunis Kodu“ 1934, 110).

Kuigi väidetavalt oli aplikatsioonitehnika moodne, jääb olemasolevate allikate põhjal mulje, et tehnika tutvustamisele pöörati vähe tähelepanu, ning selle käsitus jääb liiga üldsõnaliseks (Varma 1930; „Taluperenaine“1930, 9, 258). Eeskuju pakkuvad esemenäidised ilmuvad ajakirjadesse alles aastast 1933, näidisteks on laudlinad, valmistatud tüll-tüllil aplikatsioonidena („Taluperenaine“1933, 7, 215).

Nii muuseumiesemete kui ajakirjanäidete põhjal võib öelda, et alusmaterjaliks kasutati pesutüllil. Aplitseerimismotiive on valmistatud nii tüllist kui ka linasest kangast (ERM A644:208 Tarvastust). Mõningate muuseumiesemete aplitseerimismaterjalid jäid määramata, puudus võrdlusmaterjal, mille põhjal öelda, millise materjaliga tegu, enamasti ei ole selle kohta viiteid ka tulmelegendides. Muuseumiesemete puhul tundub tikkimisniidiks olevat peamiselt puuvillane niit - nii mulinee, kui tavaline õmblusniit. Ajakirjanäidete puhul soovitatakse kasutada mulineeniiti. Selle tikanditehnika tikkimisel tuleb kindlasti kasutada tikkimisraami.

Neli ERMist pärinevat esemenäidist on valmistatud meetodil, mida on kirjeldatud Carrickmacrossi pitsi valmistamise näitel. See on tehnika, kus motiivid tikitakse üksteise peale pingutatud materjalidele ja seejärel lõigatakse üleliigne riie ära. Kasutatud on nii tüll-tüllil varianti, kuid leidub ka lahendusi, kus kasutatud on mingit teist liiki tekstiilmaterjal, näiteks batist vms (ERM A509:562).

Foto nr 44 : Pearätik ERM A509:562.

Vaid üks muuseuminäide, rätik (ERM A644:208) Tarvastust, tundub olevat valmistatud valmislõigatud motiivide tüllile kinnitamise teel, sellele viitab rätikule kinnitatud linasest riidest motiivide erinev lõimesuund.

Eestikeelsetes ajakirjades aastatel 1934-1936 leiduvate tüllinikute puhul võime pigem rääkida mitmekordse tüllmaterjali kasutusest, tüllist lõigatud aplitseerimismotiivid moodustavad peamiselt suuri, lihtsaid, nelinurkseid pindu, mille tikkimiseks pole vaja materjalidega kiht-kihiti kogu pinda katta, piisab, kui vajalik detail lõigata väikese õmblusvaruga ja siis alusmaterjali külge tikkida.

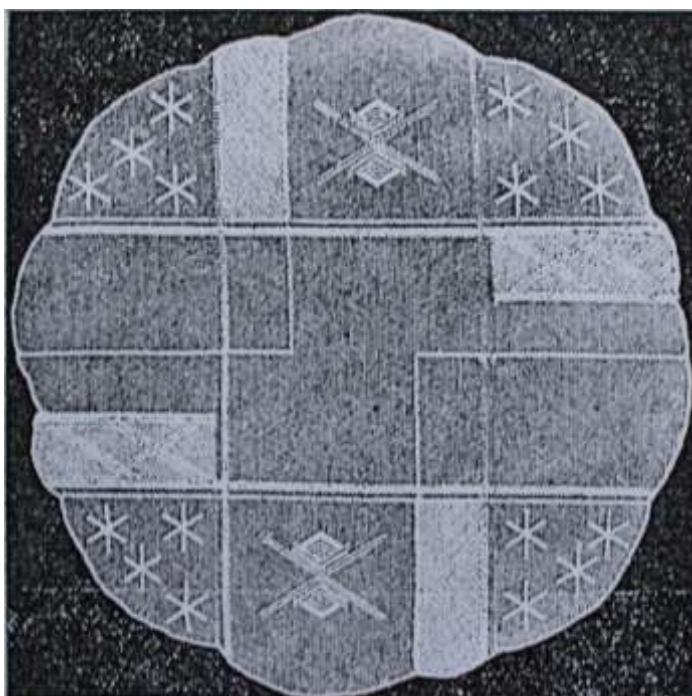

Foto nr 45: Tüllinik, kus on tikandile lisaks kasutatud ka aplikatsiooni tüll-tüllil.²¹ („Kaunis kodu“ 1934, 110).

---

²¹ Tüll-tüllil aplikatsioonitikandi puhul on nii tikkimiseks kasutatav alusmaterjal kui ka aplitseeritavad motiivid tüllmaterjalist.

5. TÖÖPROOVIDE VALMISTAMINE MUUSEUMIESEMETE JA AJAKIRJAJOONISTE PÕHJAL

5.1 Eelpistetikandiga tanuäärepits

Tööproovil ei ole eeskujuks konkreetselt näidisena muuseumi tanu. Tanu on komplekteeritud erinevatest muuseumi-tanudest ja sobib lõike poolest täiendada Võrumaa või Tartumaa rahvariide komplekti. Selle tanu idee sai alguse autentse välimusega täpilisest tüllkangast, täpselt samasugust on kasutatud tülltanude valmistamiseks ka 19.sajandi II pooles. ERMis leiduvad täpilise tanupõhjaga tülltanudel on enamasti laiad, raskepärase tikandiga teeniosad. Minu arvates sobib sellisele tanupõhjale ka kitsas teen. Valitud teenitikand pärineb tülltanult ERM A40:8 (Otepää).

Foto nr 46: Tööproov tanupitsist, ringselt tikitud motiividega (autori teostus).

Foto nr 47: Tülltanu ERM A40:8 Otepää.

Materjalid

Tanupõhjaks ja teeniosaks on kasutatud puuvillast tüllpitsi firmalt „Harrington“, kelle müügiosakonnaga olin vajamineva tüllmaterjali ostmiseks otseühenduses. .
Tikkimisniidiks on puuvillane niit nr 50.

Tööproovi valmistamine

Tikand koosneb kahest vaheldumisi tikitud motiivist. Mustrimärkimist ei ole vaja, tikkimisel tuleb motiivi asukoht määrata loendades tüllvõrgu auke. Tanu valmistamisel ja tikkimisel on kasutatud eelpistet. Motiivid on tikitud ringselt, ühe joonena ümber keskpunkti. Tanu teenitikandi juurde kuulus ka tihedalt läbitikitud ala pitsi otstes. See võis kujutada triipe või siksakke ja tikiti ühe joonena, kaasates ka teeni kitsast servatikandit. Läbitikkimine andis pitsiservale kulumiskindluse ja aitas ka pitsiserva vormida. Selline tugevdusala on rohkem iseloomulik 19. sajandist pärinevatele tanudele, hilisemal ajal tikiti tanupitse ka ilma. Samas tekib teeni serva ja otste läbitikkimisest tikandile kena raamistik, mis on omane (mulle teadaolevalt) vaid siinsetele tülltanudele.

On levinud arusaam, et tülltanu, kui noorim tanutüüpidest ei jõudnudki saavutada traditsioone ja valmistusvormi, see arvamus on ekslik, ka tülltanu valmistamisel on

detailid millele tuleb tähelepanu pöörata. Väikseid paikkondlikke iseärasusi võib märgata tanu sopiosa kinnitamisel, samuti tanulindi vormimisel. Suurel osal valimis esitatud tülitanudel võib märgata väljakujunenud õmblustehnilisi võtteid, mis tagasid tanule vastupidavuse ja kandmismugavuse.

5.2. Tambuurtikandiga pruudiloor

Valisin tööprooviks detaili pruudiloori servast (ERM A 600: 109). Loor pärineb Viru-Jaagupist, omanik oli Marta Joa, pulmad toimusid 1928. aastal. Eseme valiku määras tulmelegend, millest oli teada nii loori omanik kui valmimisaasta. Viljandi muuseumi kogudes on hoiustamisel sellele loorile sarnanev pruudiloor (vt foto nr 22). Sarnane tikkimisstiil viitab võimalusele, et need kaks loori on ühe tikkija valmistatud, väljatöötatud tehniline lahendus lubab oletada, et tegemist on laiemalt kasutusel olnud looritüübiga.

Foto nr 48: Vasakul tambuurtikandiga tööproov (autori teostus), paremal olev motiiv pärineb pruudiloorilt ERM A600:109 (Viru- Jaagupi).

Loor on ristkülikukujuline tüllkanga tükk suurusega 114 cm x 184cm. Kangaserv on 2,5 cm laiuselt palistatud ja kinnitatud tambuurtikandiga. Kaks kanganurka on kaunistatud tambuurikandis tikitud motiividega. Legendis puudub viide, kuidas loor pähe kinnitati ja milliseid abivahendeid selleks kasutati. Loori pikkuse põhjal võib oletada, et ilmselt ulatus see pruudile ka näo ette ja pöörati üle pea, kahekordsena selja peale tagasi.

Tikandimotiivile on eeskujuks olnud pigem mõni võõramaine tekstiil või mustrijoonis, Tikandijoon sisaldab rohkelt laineid ja on ülesehituselt sobiv „ühe joonega“ tikkimiseks, võimalik, et ka eeskujuks olnud mustripilt või joonis oli kujundatud arvestusega, et seda saaks teostada tambuurtikandina.

Materjalid ja töövahendid

Alusvõrguks kasutan puuvillast tüllvõrku firmalt „Harrington“ (6-7 silma 1cm kohta). Selle võrgu tihedus vastab vanaaegse võrguliigituse järgi pesutüllile. Vaieldav on tulmeraamatus leiduv kommentaar: „Tikkimiseks on kasutatud siidiniiti“. Originaalniidi välimus siidiniidi määratlust ei toeta. Seega valin veidi tagasihoidlikuma ja traditsioonilisema puuvillase heegeldusniidi firmalt „Anchor“. Tikandi ebaühtlane sammupikkus välistab selle tikandi valmistamise õmblusmasina abil, tikandi suur maht, kasutatud niidis katkestuste puudumine ja mitmed ületikkimised välistavad selle valmistamise õmblusnõela abil. Esmased tikandikatsetused teen heegelnõelaga, kuid see osutub üsna sobimatuks. Tavalise heegelnõela tipp on selle tehnika jaoks liiga tõmp, isegi pärast selle õhukeseks lihvimist ja teritamist läbib ta küll vaevata riide, kuid koos niidiga seda tagasi võrgupinnale saada on keeruline. Seega valin tikkimistöoriistaks pärlitikkimisnõela firmalt „Clover“ (vt foto nr 49). See meenutab lapsepõlvest tuntud „sukasilma ülesvõtmisnõela“ ja on tambuurtikandi valmistamiseks väga sobiv. Tikkides on hõivatud mõlemad käed, seega pingutan riide raamile, mille saab kinnitada lauaseriva külge.

Foto nr 49 : Vasakul pärlitikkimisnõel, paremal laua külge kinnitatav tikkimisraam (autori fotod).

Tööproovi valmistamine

Originaaleseme tikkimisel on mustrijoonis olnud kas paberiga tikandi peale kinnitatud või hoiti seda lahtiselt kõrval, ilmselt sellest tingituna on osa tikandist veidi paremale küljele kaldu. Tööproovi eesmärgiks polnud valmistada koopiat, seega joonistasin mustri „silma järgi” fotolt maha ja korrigeerisin ka viltust motiivi sirgemaks. Veidi sain tööd kaasajastada, kasutades mustri märkimiseks tüllile veega mahapestavat markerit.

Tikandiga tutvudes otsustasin, et seda on võimalik ühe joonena tikkida, (mõned niidikatkestused siiski tegin aplikatsioonimotiivi kinnitamisel). Motiivi keskosas asuv tulbikujuline õhukesest tekstiilist aplikatsioon oli aja jooksul nii kulunud ja vanunud, et raske oli määrata riide materjali, oletan et see võib olla õhuke labase koega puuvillane riie, näiteks batist või markisett. Parandused kangaservas jätavad küsitavaks, kas aplikatsioon oli algselt kinnitatud tambuurtikandi abil. Mina kasutasin aplikatsiooniks hõredat musliini, kuid ääristasin selle kahekordse tambuurtikandireaga, sest kasutades originaalile sarnast ühekordset tambuurtikandit jäi tekstiiliserv veidi hargnema.

Muuseumist pärinev pruudiloor on ääristatud 2,5 cm laiuse palistusega, mille kinnitamiseks on kasutatud tambuurpistete abi, loori nurkadesse on tikitud väike kolme silmusega motiiv, selle eksponeerimiseks palistan ka mina oma tööproovi ja kinnitan

tikandiga. Tähelepanelik tuleb olla tambuurtikandi töö katkestamisel ja lõpetamisel, sest tikand on kergesti hargnev.

Tikand on selliste töövahendite ja materjalidega teostatav ja väliselt väga sarnane originaalesemel leiduvaga. Tähelepanelik tuleb olla aplitseerimismaterjali valikul, varem laialt kasutuses olnud musliin osutus (tänapäeval) jäigaks ja libedaks materjaliks, võibolla oleks aidanud siin eelnev tõhusam läbipesu, hetkel hoiab jäik materjal veidi kummi. Lihtsam oleks tikandis kasutada näiteks batisti.

5.3 Pitsikatke villase eelpiste tikandiga

Tööproovi eeskujuks on valitud pitsikatke ERM A509: 4873, mille päritolu ja kunagine otstarve muuseumile teadmata. Tööproovi valikul sai määravaks sellel kasutatud motiivide ringselt tikkimise tehnika. Suuresti ka soov tutvustada vähetuntud pitsinäidist. Pits on 6 cm lai ja 35 cm pikk. Tikitud tüllvõrk on õmmeldud batistist voodrile, mille valmistamiseks on jätkatud mitmeid väikesi kangatükke, pole teada, kas samast materjalist võis olla ka ese, mida pits on ääristanud. Tikitud tülli üks serv on ääristatud nn „poepitsiga“. Mõõtude poolest võis selline tülliriba kunagi olla tanule teenipitsiks, sellele viitaks ka poepitsiga ääristus.

Foto nr 50: Pitsikatke ERM A509:4873.

Foto nr 51: Tööproov villasest eelpistetikandist (autori teostus).

Tikandil olev mustripilt Lõuna- Eesti tanupitsi ei meenuta, siin levinud tanupitside tikkimiseks on kasutatud peamiselt valget niiti, ka massiivne motiivistik ei sobitunud kuidagi teiste ERMis leiduvate Lõuna-Eesti tanupitsidega. Mõneti sarnased tikitud motiivid leidsin hoopis Kalju Konsini raamatust „Eesti Pitsid“ 31. fotolt. Foto allkiri on: „Käiste pits (Risti)“. Kas võib järeldada, et ka see pitsikatke pärineb hoopis Läänemaa-Harjumaa piirilt?

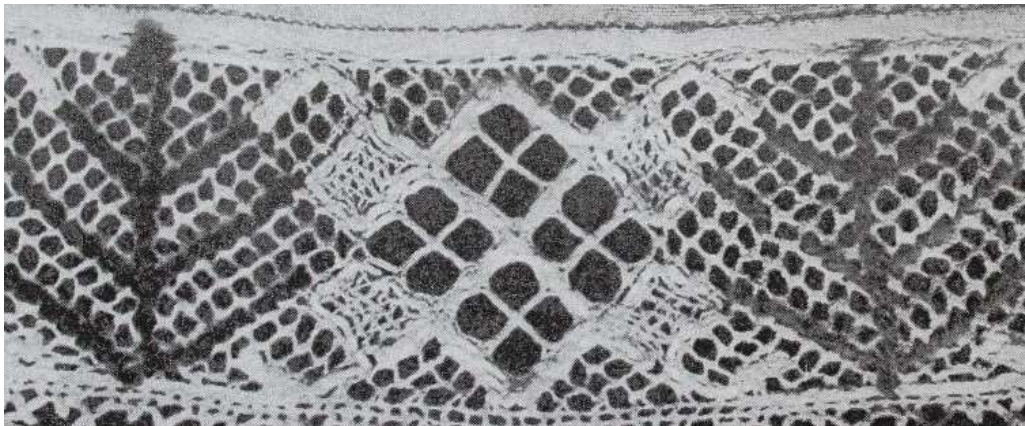

Foto nr 52: Motiivid Risti khk. käistelt. Foto pärineb K. Konsini raamatust „Eesti pitsid“(1967).

Materjalid

Pits on tikitud valgele tüllile, originaalmaterjali lõimeniidid on tavapärasest veidi peenemad ja meenutavad läbipaistvuselt mõneti sünteetilisest materjalist tüllvõrku. Ei oska arvata, kas see on korduva pesemise ja kulumise tulemus või on tegu mingi teise ketrusmaterjaliga (võib see olla linane tüllvõrk?) aga puuvillasele kiule omaselt pole see võrguniit karvane-vatine. Tööproovi alusmaterjaliks tundus õigem valida siidisegune

tüllvõrk, mis on visuaalselt originaalile väga sarnane, pole tikandis domineeriv ja mille võrgusilmad venivad piisavalt, et paks tikkimisniit sealt läbi mahuks. Tikandiniidiks kasutan kodumaist villast lõnga, sobivate värvitoonide saamiseks tuli mõningaid neist toonida. Lõngade toonimiseks kasutasin aniliinvärve.

Tööproovi valmistamine

Motiivid originaalesemel on tikitud ringikujuliselt, kasvatades tikandit kiht-kihilt väljapoole. Iga motiiv koosneb 2-3 tikandikihist. Tüllisilmi ülemäära täpselt pole loetud ja motiivid pitsil on mõne augu võrra siia-sinna nihkes. Toredad on motiivide värvilahendused, korduva värvikombinatsiooniga motiive on ainult kolm, teised motiivid on kõik erinevad.

Tikkimiseks pingutasin tüllvõrgu tikkimisraamile ja joonistasin vees lahustuva markeriga tüllile mustrimotiivid. Tikkimise alustamisel jätsin lõngaotsad kinnitamata, nende peitmisega tegelesin hiljem, siis kui tikandit oli juba veidi tikitud ja oli mille sisse lõngaots peita. Samuti toimisin tikkimise lõpul, lahtised lõngaotsad tõmbasin paralleelselt tikitud lõngade vahele, villane lõng on piisavalt kohev ja karvane ning võrgusilmad hoiavad tikandilõngad paigal.

Selle tööproovi juures tuleb leida lahendus küsimusele, kui palju peab tikkimisstiil sarnanema originaalile. Originaaltikand on olnud ilmselt üks valmistaja esimesi tüllile tikkimise töid, seda võib järeltada kasutatud tehnika muutumisest töö arenedes. Esimeste motiivide puhul pole tikkija arvestanud tülli lõimesuunaga, kuid järgnevad motiivid on tikitud lõimesuuna järgi. Minu eesmärk on rekonstrueerida tehnika sellisel kujul, et selle abil oleks võimalik taastikkida rahvariideesemete või kostüümide kaunistamiseks sobivat tikandit. Seepärast korrigeerisin mustrit veidi ühtlasemaks, suuremate tikkepindade katmiseks kasutasin sarnase tihedusega eelpistetikandit, samas püütsin säilitada pitsi rustikaalsust. Probleeme tekib mitmekordselt läbitikitud motiivi osas, tikandipind on (näiteks ristikujulise motiivi keskel) nii paks, et pealmisi tikandilõngu pole enam kuhugile kinnitada, alusvõrk on jäänud tikandi alla, sellisel juhul kinnitasin pealmised niidid peenikese abiniidiga ja saavutasin korrektsema tulemuse.

Tikandi kordamine selliste vahenditega õnnestus. Natuke keeruliseks osutus sobiva alustülli hankimine, esmane katsetus kasutada alusvõrguks puuvillast tüllvõrku jäi ebaloomulik. Tüll oli liiga tihedakoeline - villane lõng ei mahtunud läbi, samuti jäi valge karvane tüllvõrk tikandis liigselt domineeriv, muutes tikitud motiivid ruuduliseks. Viimaks valitud siidine tüllvõrk pärineb taaskasutusest ja on algselt olnud lapsevankri „säasekaitse“, selles tikandis mõjub see materjal värvi ja tiheduse poolest väga autentselt.

5.4. Pikipitsi tikandiga äärepits

Tööproovi valikul oli sooviks leida pikipitsile tüüpiline näidis pits. Valitud pitsi eripäraks olid veidi keerukamad tikandimotiivid, ning esialgne hinnang, et neid motiive saab tikkida ühe joonena pitsi ühest servast teise. Tööjoonis pärineb „Käsitöölehest“ aastast 1908 nr 6 lk 4.

Foto nr 53: Pitsimuster „Käsitöölehest“ aastast 1908, nr 6 lk 4. Paremal tööproov sama joonise põhjal (autori teostus).

Detailne joonis tundub olevat üks neist, mille päritolu ajakirja kauaaegne toimetaja Ebba Saral kirjeldab järgnevalt: „Tihti tuli leppida saksa daamide läkitustega ning

väljalõigetega saksa vastavaist ajakirjust...“ (E.Saral 1937: 112). Pitsi otstarbe määratleb soovitus: „Tülltipp undrukutele ehk gardinatele ilustuseks“ („Käsitööleht“ 1908, 6, 4).

Ajakirjas esitatud mustrijoonis osutus vägagi asjatundlikuks. Et paremini edasi anda nõela tikkimisteedonda, on pisted, mis tegelikkuses jäävad teise pisterea varju (alla), osaliselt välja joonistatud, see teeb joonise lugemise kergemaks. Veidi eksitav on joonistatud niidi kuju pistetes - ümar ja pehme, pärlõnga tikandis lõdvaks jätta ei saa ja kui niiti parajalt pingutada on ka tikandi üldpilt teine, kui joonisel kujutatud.

Materjalid

Materjali valik on ajakirja soovituse kohaselt valge pärlõng kreemil hernetüllist alusvõrgul. Selle tikandiliigi valimis on 29 muuseumieset, neist 21 eset on tikitud mustale tüllil ja oletatavasti pooltel on tikandi algne värv olnud kollane. Seetõttu valisin proovitöö tikkimiseks just seda värvi materjalid. Alusvõrguks kasutasin tüllvõrku, mille päritolu ja koostist ei õnnestunud kindlaks teha, kuid mille värvus ja augusuurus vastab kirjeldusele varem kasutatud hernetüllist. Tikkimisniidiks on pärlõng firmalt „Anchor“ nr 8.

Tööproovi valmistamine

Valitud mustrijoonis sisaldab kahte vaheldumisi paigutatud motiivi. Motiiviread on kahekordse tikandireaga omavahel ühendatud ja põhimõtteliselt saaksime me seda tikandit ka „ühe joonena“ tikkida, ühest pitsiservast teise. Katsetamisel tundus siiski mugavam tikkida motiivikaupa, seda enam, et tikkides tuleb vahepeal niiti jätkata ja lahtise niidiotsa peitmiseks-kinnitamiseks tuleb planeerida sobiv koht. Et mustri jagunemisest saaks parema ülevaate ja augulugemist oleks tikkimise ajal vähem, traageldasin pikki pingutatud tülli kolm abiniiti, mis jagasid tikandi kõrguse kaheks võrdseks osaks, keskmine niit märgistas ka keskjoone. Veel märkisin niidijuppidega iga motiivi keskpunkti. Tundus mugavam, kui tikkisin esmalt „rombide“ motiivirea ja siis „kuusekesed“ nende vahele. Vaheldumisi üht ja teist motiivi tikkides koguneb „mõttemetki“ rohkem. Rombikujuliste motiivide keskpunkti on tikitud linnusilmapiistes tähekesed ja jälle tundub joonis teisem – pärlõng ei jää tegelikkuses selliselt hoidma, kui joonisel kujutatud. Võimalik, et joonisega sarnasema tulemuse saavutamiseks oleks

pidanud tikkimisniidina kasutama hoopis mitmekordset mulineed, see oleks jäänud pehmem.

5.5. Vabakujulise tikandi ja pinnatäitepistetega linik

Tööproovi valmistamisel valisin eeskujuks 1934. aastal ajakirjas „Kaunis Kodu“ lk.233 ilmunud foto tüll-linast, sest kahjuks muuseumiesemeid selle tehnika iseloomustamiseks ei leidunud. Linik on kujundatud ja tikitud Eestis ning tehnikana on kasutamist leidnud nii vabakujuline eelpistetikandist kontuurjoon kui erinevad pinnatäitepisted. Lina suuruseks on märgitud 53 cm, ilmselt tähendas see ümmarguse lina läbimõõtu. Tööproovina valmistan linast vaid detaili, katsetades sellel aplikatsioonitikat tüll tüllil ning erinevaid täitepisteid. Tikandit illustreeriv foto ajakirjas on ebaselge ja ilmselt retušeeritud. Sellele viitab ebakõla teksti soovitusena kasutada tikkimiseks ühekordset mulineeniiti. Sellel fotol pole tüllõimejooned eristatavad, seepärast ei tohiks olla nii silmatorkav ka peen tikand, ometi on muster pildil märgatav. Ilmselt fotot seda parema loetavuse huvides töödeldud.

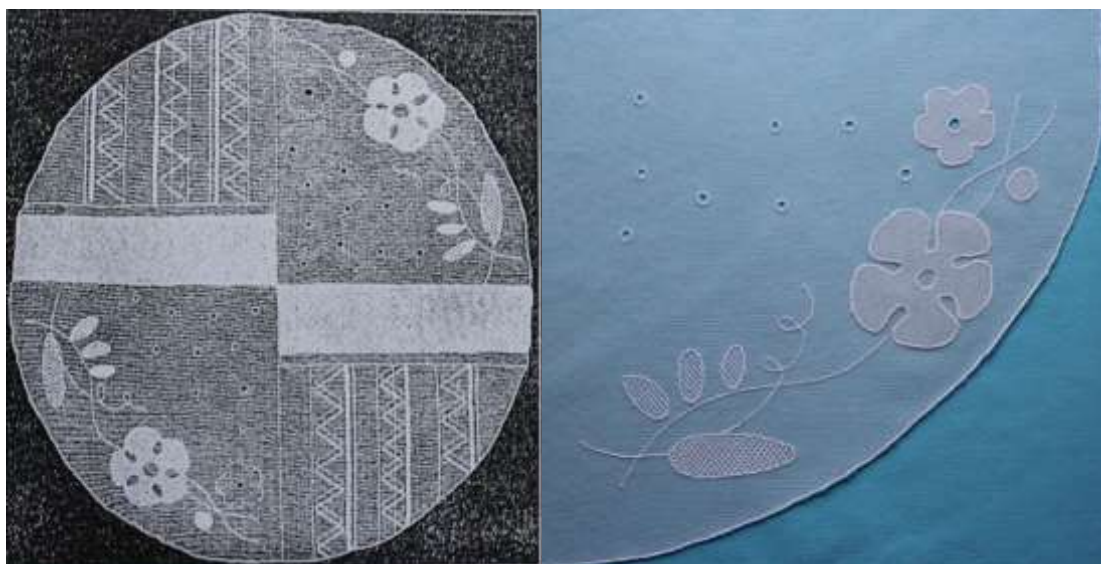

Foto nr 54 : vasakul foto ajakirjast „Kaunis kodu“1934 lk 233, paremal tööproov (autori teostus).

Materjalid

Ajakirja soovitus on valida materjaliks valge või värviline pesutüll ja tikkimisniidiks valge või värviline ühekordne mulinee, illustreerival fotol olev linik on valmistatud valgest materjalist ja selle võtan ka mina eeskujuks. Kasutan puuvillast tüllvõrku firmalt „Harrington“ ja valget mulineeniiti.

Tööproovi valmistamine

Pingutan läbipestud ja triigitud tüllvõrgu tikkimisraamile ja joonistan vees lahustuva markeriga võrgule tikandimustri. Esmalt tikin ülepoimitud eelpistega tikandis leiduvad kontuurjooned. Seejärel täidan kontuurid täitepistetega, kasutan tikkimiseks eelpistet, tikkides pinnad üle ühe rea triibuliseks või ruduliseks (vt foto nr 54). Õiemotiivid tikin aplikatsioonitehnikas, aplikseerimismaterjaliks kasutan tüllvõrku.

Foto nr 55: detail tööproovist, pinnatäitepistetega (autori teostus).

Aplikatsiooni motiivid asuvad hõredalt ja neid on vähe, seega pole otstarbekas katta aplikseerimismaterjaliga kogu tikandi pinda. Lõikan tüllist sobiva suurusega tükikesed ja traageldan pingutatud tüllile. Seejärel tikin piirjooned läbi kahe materjali eelpistes läbi, et ääristus saaks ühtlasem ja servakaar laugem, kasutan siin ka eelpiste ülepoimimist.

Nüüd saan üleliigse tülliosa ära lõigata. Muustris olevate augukeste tikkimiseks oli ajakirjas soovitus kasutatada varspistet, mis tuli üle tikkida madal pistega, mina katsin varspiste punuspistega, see jääb kitsam ja õrnem. Linikuserva viimistluseks tikkisin selle mööda kontuurjoont kahekordselt eelpistega läbi ning põimisin üle punuspistega. Et eemaldada markeri jäljed kastsin liniku vette, vaatamata eelnenud märgtöötlusele tõmbus aga tüllmaterjal kokku ja selle tulemusel jäi mõnes motiiviservas tikandijoon veidi konarlik. Valmis tikand tundub ajastutruu, kindlasti sobiks see kaunistama mõnd kolmekümnendate stiilis kleiti või pluusi.

5.6. Aplikatsioonitikandiga pearätik

Valisin tööprooviks detaili pearätikust ERM A509:5623. Kahjuks pole muuseumis eseme kohta lisainfot, seega ei saa kindlalt väita isegi seda, et see tikand on valmistatud Eestis. Esemel valiku tingis asjaolu, et selle tikkimiseks võib kasutada sama tehnikat, mida on kirjeldatud Carrichmacross tikandina (vt foto nr 42). Erinevalt teistest valimisolevatest aplikatsioonitikandiga esemetest on siin kasutatud aplikatsioone suuremal pinnal korduvate motiividena.

Materjalid

Muuseumieset eeskujuks võttes kasutasin alusmaterjaliks pesutülli firmalt „Harrington“, ning tikkimisniidiks valget ühekordset mulineeniiti. Kahjuks ei õnnestunud määrata originaalesemel kasutatud aplitseerimismaterjali, see ei tundu olevat ei puuvillane ega linane. Valin esmaseks aplitseerimismaterjaliks hõreda musliini, mida soovitab Doris Campbell Preston (1938: 72), hilisemaks valikuks on batist.

Foto nr 56: pearätik ERM A509:5623.

Foto nr 57: tööproov, detail pearätikult ERM A509:5623 (autori teostus).

Töökäik

Pesin tikkimiskangad läbi, kuivatasin ja seejärel pingutasin materjalid (musliin tülli peal) tikkimisraamile. Joonistasin tikandimustri vees lahustuva markeriga kangale ja tikkisin aplikatsioonimotiivide servad kahekordse eelpistega läbi. Et tikand jääks ühtlasem, tihendasin eelpistes tikandiread üleloomispistega ja lõikasin üleliigse musliinimaterjali kääridega ära. Koos musliiniga läks kahjuks kaduma ka suurem osa riidele joonistatud tikandimustrist ja ma pidin selle tüllile uuesti joonistama. Seejärel tikkisin mustrisse eelpistemotiivid, õrn tikand jäi ilus ja olin tulemusega üsna rahul, tikkimisraami ümber tõstes liigutasin ja pingutasin veidi aplikatsioonidetaile. Märkasin et aplikatsioonide servad on tikandist lahti tulnud, parandada seda ei õnnestunud ja tuli valmistada uus tööproov. Järgmisel katsel olin juba kogenum, mustripildi joonistasin kohe alusmaterjalile ning aplitseerimiskangaks valisin batisti, mille servad saab tihedamalt tikandiga kinnitada. Erinevalt originaalsemest kasutasin tööproovi aplitseerimismotiivi servatöötluks Anni Varma kirjeldatud tehnikat raamatust: „Õmblustööde tehnika I“ (1930: 308). Sellekohaselt tikkisin motiiviserva mitmekordselt eelpistes läbi, lõikasin ära üleliigse materjali ja ääristasin serva sämppestetega. Täiendasin mustrit eelpistes tikandijoontega, varreosa tikandist on kaetud ülepeõiminguga, et anda joontele sujuvust ja tugevust.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus - „Tülltikandi tehnika, areng ning iseärasused Eestis“ keskendub tüllile tikkimise tehnikatele Eestis. Siinsed tülltikandid on tikitud käsitsi masinkootud tüllvõrgule. Tikandi alusmaterjaliks kasutatav tüllvõrk on alati olnud Eestis importkaup, selle kättesaadavus on üsna täpselt piiritletud tülltikandi leviku ja arengu aja – 19. sajandi I pool – 20. sajandi I pool. Käesolev magistritöö erineb traditsioonilistest esemeuuringutest selle poolest, et peatähelepanu on pööratud mitte niivõrd esemetele, mida tülltikandiga on kaunistatud vaid tülltikandi tehnika arengule nimetatud ajavahemikus. Mulle teadaolevalt varem tikkimistehnikat sel viisil Eestis uuritud ei ole.

Uurimustöö eesmärk oli välja selgitada Eestis kasutusel olnud tülltikandi tehnikate ajalist kuuluvust määratlevad tunnused - tikkimiseks kasutatud materjal, pistetüübid ja kasutatud mustrimotiivid. Kõike arvesse võttes on tikanditehnikaid võimalik kirjeldada ja liigitada. Kogutud teabe populariseerimine võimaldab parandada hetkeolukorda, kus tülltikandite erinevust pole teadvustatud ja vähestes kaasaegsetes, eestikeelsetes kirjandusallikates ilmunud tülltikandi õpetustes kasutatakse läbiseigi erinevatesse ajastutesse kuuluvaid tikkimismaterjale, motiive ja tikandipisteid.

Vastavalt eesmärgile analüüsisin tülltikandiga kaunistatud muuseumiesemeid, kirjeldasin tehnikad ning nende tehnikate seoseid teatud ajaperioodil levinud rõivaesemetega. Varasemaid tikitud esemeid võime vaadelda kui rahvarõivaeset (tanud ja ülepearätid). Traditsioonid, mis piiritlesid linasest riidest naistetanu välimuse, olid määravad ka tülltanu lõike, tikkimistehnika, tikandimaterjali ja tikkimismotiivide valikul, hiljem aga lähtusid esemete materjal, lõiked ja tikkimismustrid linnamoelise rõiva rahvusvaheliselt levinud moesuundadest. Seega võib üsna kindlalt väita, et tülltikandit mõjutas ka esemille kaunistamiseks teda kasutati.

Uuringu põhjal võin eristada Eestis tuntud kuut erinevat tüllile tikkimise tehnikat, mis erinevad üksteisest pistetüübi või materjalivaliku poolest. Kahe tehnika puhul saame

rääkida paikkondlikust tehnoloogilisest pärandoskusest - need on eelpistes tülltikand, millega on kaunistatud tülltanusid ja tanuäärepite, ning villane eelpistetikand, mida on tikitud peamiselt ülepearätikutele. Need tüllile tikkimise tehnikad toetuvad varasemale kohalikule tikkimiskogemusele ning tikkimismustritena olid kasutusel siinsele rahvuslikule tikandile iseloomulikud motiivid.

Muuseumiesemetest koostatud valim hõlmab perioodi 19. sajandil ja on suuresti orienteeritud rahvariinetele. Et saada ülevaade tülltikandi arengust hiljem ning laiendada kasutusala, on uurimuses kaasatud ka linnamoelisi rõivaid ja kodutekstiile. Sobivad esemenäidised leidsin eestikeelsetest käsitööajakirjadest, mis ilmunud aastatel 1900-1940. Et hõlmata kogu tülltikandi arengut on muuseumiesemetest koosnev valim ja ajakirjadest leitud materjal koondatud ühtsetesse tabelitesse ja neil on analüüsimisel võrdväärne osakaal.

Magistritöö jaguneb viieks peatükiks. Kirjaliku osa moodustavad peatükid 1, 2, 3 ja 4. Siin leidub uurimuslik materjal tülltikandi tausta ja ajaloo kohta. 4. peatükis tutvustan Eestis kasutusel olnud tuntumaid tülltikanditehnikaid. Toetudes muuseumiesemete vaatlusele ja kirjalikele allikatele määratlesin täpsemalt tunnused ja valmistusviiside eripärad, mille poolest erinevad Eesti tülltikandid mujal maailmas leiduvatest. Selle paremaks mõistmiseks, kirjandusest leitud teabe ja muuseumiesemete vaatluse kokkuviiamiseks, rekonstrueerisin siin kasutatud tehnikate kunagised valmistusviisid ning katsetasin neid tööproovide valmistamisel. Tutvustan omandatud kogemusi töö praktilist osa kirjeldavas peatükis nr 5.

Tööproovide valmistamisel oli eesmärk taastada töö käik, pidades silmas vajadust kasutada tikandit tänapäeval kas rahvariideesemel või ajastukostüümil. Eelkõige sundis see mõtlema kaasaegsele materjalivalikule ja selle kättesaadavusele. Tööproovide kogemus tõendab, et probleeme on tikandi alusvõrguks kasutatava tüllvõrgu kättesaadavusega. Pitsituru on vallutanud uued materjalid, tüllvõrgule esitatakse samu nõudmisi, mida teistele tänapäevastele tekstiilidele. Täispuuvillane ei paku elastsust, kergust, vähest kortsuvust jne. Seega jätkatakse puuvillase võrgu tootmist nišitootena, mis on orjenteeritud peamiselt rahvusvahelisele hobipitsitikkijate turule. Nende

vajadusele vastavalt on puuvillane tüllvõrk saadaval vaid kindlas värvivalikus ja tiheduses, mis ei kattu vajadustega vanadest tülltikanditest rekonstruktsioonide valmistamisel.

Edasisi suundi tülltikandiga tegeledes näen pigem käesoleva töö tutvustamisel ja propageerimisel vastavateemalistes töötubades ja koolitustel. Hetkel on suurem osa teadaolevast tülltikandit esindavast muuseumimaterjalist läbi töötatud ja on vähetõenäoline, et Eestis leiduks veel suuremahulisi tülltikandi kollekttsioone, mis võiksid lisada selles uurimuses esitletud tehnikate nimekirja uusi tehnikaid. Samas tundsin seda tööd kirjutades puudust hoopis esemeuringutest, mis oleksid pühendatud esemete liigipõhisele uurimisele. Pikemaajaliselt on uuritud esemeid paikkonnapõhise kostüümina st ühe piirkonna rahvariideid komplektina koos, puuduvad aga võrdlevad ja üldistavad uuringud näiteks tanude või põlledede kohta Eestis.

Lõpetuseks - võime jääda kadestama teisi rahvaid, kelle pitsikultuur saavutas rahvusvahelise tuntuse ja arenes tunnustatud tööstusteks, nendega kõrval tundub meie pitsiosa algeline ja tagasihoidlik. Meil levinud lihtsustatud tikanditehnikad pakkusid kena täiendust siinsetele rasketele ja kestvatele riietusesemetele. Võime olla uhked ja väärtustada seda, mis meil on, siis märkavad ja väärtustavad seda ka teised.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Campbell Preston, Doris 1938. *Needle- made lace and net embroideries*. London: Womans Magazine Office.

De Delmont, Therese 19? . *Embroidery on tulle*. - Kliot, Jules; Kliot, Kaethe 1989. *Lace Net Embroidery: Embroidery on Tulle & Net by Th. De Dillmont*. California: Berkeley, Jules Kliot.

Jõgi, Jane 2013. *Lõuna-Eesti tülltanud 19. sajandil*. [Seminaritöö.] TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Jõgi, Jane 2014. *Lõuna-Eesti tülltanu, selle tänapäevane valmistamine ja kandmine*. [Lõputöö.] TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Jürgen, Tiina 2015. *Mulgi Rahvarõivad*. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia, Viljandi muuseum.

Finnegan, Nora; **Finnegan**, Emer 2013. *The Lace Story, Kenmare and other Irish laces*. Killarney: KC Print.

Kaarma, Melanie; **Voolmaa**, Aino 1981. *Eesti Rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kurrik, Helmi 1931. *Eesti pitsid*. – ERMi aastaraamat nr 6, lk 87–119.

Nichols, Marion 1974. *Encyclopedia of Embroidery Stitches, Including Crewel*. New York: Dover Publications, Inc.

Kliot, Jules; **Kliot**, Kaethe 1989. *Lace Net Embroidery: Embroidery on Tulle & Net by Th. De Dillmont*. California: Berkeley, Jules Kliot.

Linnus, Hilda 1973. *Tikand Eesti rahvakunstis*. Tallinn: Eesti Raamat.

Mackenzie, Mairi 2009. *Isms Understanding Fashion*. London: Herbert Press, A&C Black Publishers.

Mussola, Ella; **Avelin**, Liisa 1986. *Kymijokilaakson verkkopitsit*. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisujano 5.

Powys, Marian 1953. *Lace and Lace Making*. New York: Dover Publications, INC.

Reigate, Emily 1988. *An Illustrated Guide to Lac*. Woodbidge: Antique Collectors Club.

Soone, Olga 1988. *Tikime*. Tallinn: Valgus.

Zajons, Juraj 2000. *Siet'ovanie a vyšivka na sieti*. Bratislava: Škola tradičnej vyrobi remesiel.

Toomer, Heather; **Reed**, Elspeth 2013. *White-embroidered costume accessories. The 1790s to 1840s*. Great Britain: Heather Toomer Antique Lace.

Varma, Anni 1930. *Õmblustööde tehnika I*. Tallinn: Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi väljaanne.

Ajakirjanduslikud allikad

Needlecraft 1903

Käsitöö album 22, 1987

Kaunis kodu 1934

Käsitööleht 1907-1913

Maret 1935-1940

Taluperenaine 1929-1940

Studia Vernacula [Käsikiri esitatud] Jane Jõgi 2015

Kasutatud internetiallikad

<https://en.wikipedia.org/wiki/Bobbinet>

[Viimati vaadatud 19.05.2015]

https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9r%C3%A8se_de_Dillmont

[Viimati vaadatud 19.02.2015]

<http://www.coggeshallmuseum>

[Viimati vaadatud 13.03.2016]

<https://www.google.ee/search?q=tambour+hook+embroidery&espy>

[Viimati vaadatud 20.09.2015]

Kasutatud lühendid

ERM- Eesti Rahva Muuseum

RM- Virumaa Muuseumid

VaM- Valga Muuseum

VM- Viljandi muuseum

Khk- kihelkond

SUMMARY

Study at present „Tulle embroidery technique, development and unique traits in Estonia“ focuses on different methods for tulle embroidery in Estonia. Tulle embroidery around here has always been done by hand on the machine-made net. The base material – tulle net – has always been imported to Estonia and its availability limited the distribution and time of existence from the first half of 19th century until the first half of the 20th century. Study at hand differs from traditional object studies by not concentrating so heavily on articles decorated with tulle net but rather assessing the evolution of techniques during that time. By my knowledge the embroidery techniques have not been studied this way before.

The study objective was to find out the characteristics that define the timeframe for different embroidery techniques - used material, types of stitches and pattern motifs. Considering all that it is possible to describe and classify the embroidery techniques. Popularizing gathered knowledge would help to improve the current situation where the differences between embroideries have not been acknowledged and the few modern Estonian literature sources with tulle net embroidery instructions use different materials, patterns and stitches disorderly.

According to study objective I analyzed the museum objects decorated with tulle net embroidery, described the techniques and their connections with clothing pieces from certain times. The earlier embroidered pieces can be defined as parts of national clothing (bonnets and shawls). Traditions that defined the looks of linen women bonnet were determinant also for the pattern cutting, embroidery technique, material and motifs, later on those variables were affected by the international fashion trends. Therefore it can be stated that tulle net embroidery was also affected by the object used for decoration.

With the study information it is possible to distinguish six different techniques of tulle net embroidery used in Estonia. All of those differ from each other by stitch type or material preference. With two techniques we can talk about regional technological heritage skills - these are running stitch embroidery used to decorate tulle bonnets and bonnet laces and

woollen running stich embroidery used on shawls. Those tulle net techniques are based on earlier local embroining experience and they use regional national embroidery motifs as embroidery pattern.

Sample of museum objects consists pieces from 19th century and is mostly oriented on national clothing. To have an overview about later developments in tulle net embroidery and to widen the field of application the study includes also urban fashion clothing and home textiles. Suitable object samples were found from Estonian handicraft journals from 1900 - 1940. To include the whole history of tulle net embroidery development the sample from the museum and material from the journals are assembled into integrated tables and they have equal weigh in analyzing.

Study is divided into 5 paragraphs. The written part consists of paragraphs 1 to 4. The research material about tulle net embroidery background and history can be found here. 4th paragraph introduces the main tulle net embroidery techniques that were used in Estonia. Based on museum objects examination and written sources I have determined the traits and peculiarities by which Estonian tulle net embroidery differs from the rest of the world. For its better understanding and to bring together the written information and object viewing I have reconstructed the former manufacturing methods that were used and tested those on my samples. My experience and practical part of the study are described in paragraph 5.

My intention with samples was to reconstruct the steps formerly used but keeping in mind that the embroidery nowadays can be used on either national clothing or certain time period costumes. Mostly it forced to focus on modern availability and choice of material. My experience from the samples proves that cotton tulle net that was used as base material for tulle net embroidery is difficult to obtain. Lace market has been taken over by new materials and tulle net faces the same demands as all the other modern textiles. Full cotton does not offer elasticity, lightness or decreased wrinkles. Therefore the cotton net is mainly manufactured as a niche product for the international lace makers.

Continuing with tulle net embroidery I see futere directions mostly as introducing and popularizing the results of the study in the workshops and conferences. At the moment

most of the known tulle net embroidery in museums has been examined, leaving it very unlikely that somewhere in Estonia a considerable volume of tulle net embroidery would still be found, adding new techniques to the list in this study. Writing the study I strongly lacked object studies focusing on type examination. For a longer time pieces have been studied as regional complexes, that is to say regional national clothing as a entirety, but no comparative and generalizing studies have been written for example about bonnets or aprons in Estonia.

LISAD

Lisa 1: Eelpistetikandiga tülltanude ja rätikute tabel

Jkn r	Muus eum	Eseme number	Ese pärineb khk.	Eseme nimetus	Valmistamise aeg	Kommentaar
1.	ERM	11903	Rõngu	tülltanu	19. saj. I pool	
2.	ERM	11904	Rõngu	tülltanu	19. saj. I pool	
3.	ERM	11965	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	
4.	ERM	12430	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	
5.	ERM	12437	Rõngu	tülltanu	19. saj. I pool	
6.	ERM	13795	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	
7.	ERM	13807	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	
8.	ERM	13844/1	Otepää	tülltanu		
9.	ERM	13844/2	Otepää	tülltanu		
10.	ERM	13844/3	Otepää	tülltanu		
11.	ERM	13933	Rõngu	tülltanu	19. saj. I pool	Valmistatud Rõngus.
12.	ERM	17469 a	Võnnu	tülltanu	19. saj. II pool	„Osteti Tartust.“

13.	ERM	19385	Helme	tülltanu	19. saj. II pool	„Ostetud linnast.“
14.	ERM	213:13	Suure-Jaani	pearätik	1880. valmistati. Tikkija Maret Ulk	Tikitud punase-musta-valge linase või puuvillase niidiga. Poepits ääristab.
15.	ERM	2616	Räpina	tülltanu		„Pubenitse“tanu.
16.	ERM	2617	Räpina	tülltanu		
17.	ERM	3592	Helme	tülltanu	19. saj. II pool	
18.	ERM	3594	Helme	tülltanu	19. saj. II pool	„Ostetud Valgast.“
18.	ERM	3596	Helme	tülltanu	19. saj. II pool	
19.	ERM	3597	Helme	tülltanu	19. saj. II pool	Valmistataud Helmes. „Ostetud.“
20.	ERM	6137	Nõo	tülltanu	19. saj. II pool	
21.	ERM	6139	Nõo	tülltanu	19. saj. II pool	
22.	ERM	6186	Nõo	tülltanu	19. saj II pool	Valmistatud Tähtvere v.
23.	ERM	6879	Äksi	tülltanu	19. saj. I pool	„Pits ostetud.“
24.	ERM	6987	Äksi	tülltanu	19. saj II pool	
25.	ERM	7407	Kambja	tülltanu		„Ostetud Võrust.“
26.	ERM	7769	Tarvastu	tülltanu	19. saj. II pool	„Linnast ostetud.“

27.	ERM	9244	Rõngu	tülltanu	19. saj. II pool	
28.	ERM	9281	Tartu	tülltanu	19. saj. II pool	
29.	ERM	A 107:2	Võnnu	tülltanu	19. saj. II pool	„Ostetud Tartust.“
30.	ERM	A 118:48	Rõngu	tülltanu		
31.	ERM	A 118:53	Rõngu	tülltanu		
32.	ERM	A 130:2	Kanepi	tülltanu	20. saj. algus	„Ostetud.“
33.	ERM	A 16:4	Karula	tülltanu	19.saj. II pool	
34.	ERM	A 165:13	Põlva	tülltanu		
35.	ERM	A 165:16	Põlva	tülltanu		„Kodus tehtud maatanu.“(Karilatsi vald).
36.	ERM	A 179:4	Äksi	tülltanu	19. saj I pool	Valmistatud Äksis.
37.	ERM	A 188:11	Nõo	tülltanu	19. saj II pool	„Ostetud Tartust.“
38.	ERM	A 188:4	Rõngu	tülltanu	19. saj. I pool	Valmistatud Rõngus.
39.	ERM	A 188:8	Nõo	tülltanu	1870	Valmistatud Nõo khk.
40.	ERM	A 222:6	Puhja	tülltanu	19. saj. II pool	„Ostetud teen, muidu kodus tehtud.“
41.	ERM	A 236:2	Räpina	tülltanu		Tanu all kanti „vahru“.

42.	ERM	A 238:16	Sangaste	tülltanu		
43.	ERM	A 24:14	Vastseliina	tülltanu	19. saj. II pool	„Vanaema valmistas.“ Vastse- Liina khk.
44.	ERM	A 272:73	Rõuge	tülltanu		
45.	ERM	A 279:46	Rõngu	tülltanu		„Maatanu“ehk „Valgetanu“.
46.	ERM	A 329:2	Rõngu	tülltanu		„Kirjad õmmelnud Mart Luik Tartust“.
47.	ERM	A 38:8	Sangaste	tülltanu		
48.	ERM	A 40:30	Otepää	tülltanu	19. saj. I pool	
49.	ERM	A 40:8	Otepää	tülltanu		
50.	ERM	A 443:32	Kanepi	tülltanu	19. saj. II pool	
51.	ERM	A 48:5	Rõuge	tülltanu		
52.	ERM	A 509:4077	Rõuge	tülltanu		
53.	ERM	A 509:4077	Rõuge	tülltanu	20. saj. algus	„Teenipits ostetud“.
54.	ERM	A 509:4078	Helme	tülltanu	20. saj. algus	
55.	ERM	A 529:34	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	
56.	ERM	A 541:5	Kanepi	tülltanu	19. saj. II pool	„Osteti Tartust.“
57.	ERM	A 560:17	Võnnu	tülltanu	19. saj. II pool	

58.	ERM	A 565:1626	Hargla	tülltanu		
59.	ERM	A 572:198	Urvaste	tülltanu	19. saj. II pool	„Osteti Võrust“.
60.	ERM	A 573:128	Urvaste	tülltanu	19. saj. II pool	„Valmistati Urvastes“.
61.	ERM	A 573:36	Urvaste	tülltanu		
62.	ERM	A 573:37	Urvaste	tülltanu		
63.	ERM	A 573:38	Urvaste	tülltanu		
64.	ERM	A 584:63	Rõuge	tülltanu		
65.	ERM	A 603:59	Otepää	tülltanu	19. saj. II pool	Osteti. „Maatanu tüllist“.
66.	ERM	A 61:1	Võnnu	tülltanu	19. saj. II pool	
67.	ERM	A 63:10	Vastseliina	tülltanu		
68.	ERM	A 671:37	Karula	tülltanu	19. saj. II pool	
69.	ERM	A 9:12	Urvaste	tülltanu	19. saj. II pool	„Teen ise tehtud“.
70.	ERM	A 9:12	Urvaste	tülltanu	19. saj. II pool	„Teen ise tehtud“.
71.	ERM	A 9:5	Urvaste	tülltanu	19. saj. II pool	„Valmistatud Urvastes“.

Lisa 2: Eelpistetikandiga tüllist tanupitside tabel

Jknr	Muuseum	Eseme nr	Eseme päritolu khk.	Eseme nimetus	Valmistamise aeg	Kommentaariid
1.	ERM	15449	Suure-Jaani	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	
2.	ERM	17464	Võnnu	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	Linnas tehtud
3.	ERM	17467	Võnnu	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	Linnast toodud
4.	ERM	230:1	Sangaste	Tanu tüllpitsiga		
5.	ERM	3934	Torma	Tüllpits tanu jaoks	19. saj. I pool	Tikitud mulineega
6.	ERM	3935	Torma	tanu tüllpitsiga	19. saj. I pool	
7.	ERM	6879	Äksi	Tanu tüllpitsiga		
8.	ERM	A 106:1	Kambja	Tanu tüllpitsiga	19. saj. I pool	
9.	ERM	A 34:4	Tartu-Maarja	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	
10.	ERM	A 38:12	Tartumaa	Tanu tüllpitsiga	19. saj. I pool	
11.	ERM	A 509:4078	Hargla	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	
12.	ERM	A 557:14	Äksi	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	

13.	ERM	A 557:14	Äksi	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	
14.	ERM	A34:4	Tartu- Maarja	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	
15.	VaM	900 E151:1	Helme	Tanu tüllpitsiga	19. saj. II pool	

Lisa 3: Tambuurtikandiga esemete tabel

Jk n	Muuseum	Eseme number	Eseme päritolu	Eseme nimetus	Valmistusaeg	Kommentaariid
1.	ERM	16195	Kadrina (Ese on sealt muuseumi jõudnud)	Tülltanu	19. saj. I pool	Teeniosa käsitsi tikitud, eelpistes.
2.	ERM	3607	Tõrva	Pearätt	Kogutud 1911.	„Pubenet rätt“. pesutüllist Tikitud puuvillase õmblusniidiga. Ääristatud poepitsiga.
3.	ERM	3667	Helme khk	Pearätt	Kogutud 1911.	„Päärätt“. Tikand 2x niidist, motiiv ühes nurgas, „lainelised“ servad üle heegeldatud.
4.	ERM	3944	Torma	Pearätt	Kogutud 1911, Kantud ilmselt, 1840-1850.	„Kõrvikrätik“. Tikitud puuvillase niidiga. Serv poepitsiga ääristatud. „Mustvee alevist ostetud, 60 aastat vana, 60-70 aasta eest õieti moodis olnud, iseäranis tüdrukukesed kirikus kannud.“

						Seda rätikut, mida pääüMBER kantakse nimetatakse Võtikveres „Kõrvikrätiks“.
5.	ERM	6879	Äksi	tülltanu		Teeniosa käsitsi tikitud, eelpistes.
6.	ERM	763	Tarvastu khk	Pearätt	Kogutud 1910. aastal	„Puberni rätt“. Tikkimiseks puuvillane õmblusniit. Võimalik, et tüll on ise täpiliselt tikitud. Ääriseks poepits.
7.	ERM	A 600:109	Viru - Jaagupi	Pruudiloor	1928.	„Pruutšleier“. materjaliks pesutüll. Tulmelegendi kohaselt tikkimisniidiks siidniit.
6.	ERM	A 771:75	Tartu	Pruudiloor	1939. aastal pulmad.	Materjaliks pesutüll. Tikitud puuvillase niidiga.
8.	ERM	A 801:63	Tartu	Pruudiloori katke?		„Kantud rätina“. Materjaliks pesutüll.
9.	VM	10817:4		Pruudiloor		„Leier“. Materjaliks pesutüll, tikitud puuvillase niidiga.

10	VM	123	Paistu khk	Pearätt	20. saj. algus, kanti viimati 1904. aastal.	„Kirmirätt“ Materjaliks pesutüll, tikitud puuvillase niidiga. Serv ääristataud poepitsiga.
11	VM	9478		Pearätt		„Kirmirätt“. Materjaliks pesutüll, tikitud puuvillase niidiga.

Lisa 4: Villase eelpistetikandiga esemete tabel

Jkn r	Muuseum	Eseme number	Eseme päritolu	Eseme nimetus	Valmistamise aeg	Kommentaariid
1.	ERM	680	Tarvastu khk	Pearätik	Muuseumi kogutud 1910.	„Kirmirätt“. Tikkimisel kasutatud kontuuriks villast lõnga , pinnatäitepiste siidilõngast.
2.	ERM	739	Tarvastu khk	Pearätik		„Ümberpää rätt“. Alusmaterjaliks täpiline tüll.Tikkimiseks 2x ka 3x villast lõnga.
3.	ERM	A 509:4873		Tikitud äärepits		Serv ääristatud poepitsiga.Tikitud 2x villase lõngaga.Tüllvõrk väga õhukesest niidist.
4.	ERM	7667	Tarvastu khk	Pearätik	1860. aastal valmistas Elle Pürgis	Ümberpearätik. Serv ääristatud poepitsiga.Tikandiks 2x ja 3x villased lõngad.
5.	ERM	13842	Otepää	Tanu tüllpitsiga		Tikkimiseks on kasutatud valget linast niiti ja villast, mitmekordset lõnga.
6.	VM	6034	Tarvastu khk	Pearätik		„Kirmirätt“

7.	VM	6793	Tarvastu khk.	Tarvastu tanu	19. saj. II pool	„Tanu, vanavanaema tanu“ (kinkija sündis 1916) Alusmaterjaliks kasutatud täpelist tüllvõrku.
----	----	------	---------------	---------------	------------------	---

Lisa 5: Pikipitsi tüüpi tikandiga esemete tabel

Jrk nr.	Muus eum	Eseme number	Eseme päritolu	Eseme nimetus	Valmistamis aeg	Kommentaariid
1.			„Käsitööleh t“ nr3 lk 19	Tülltikandiga vahepits	1907	Tikkimiseks jäme nõelumisniit.
2.			„Käsitööleh t“ nr 6 lk 47	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	1908	Kreem hernetüll, tikkimiseks valge pärlniit. Alläär heegeldatud.
3.			„Käsitööleh t“ nr 8 lk 62	Tülltikandiga vahe- ja äärepits põllele	1909	Valge hernetüll, tikkimiseks valge pärllõng.
4.			„Käsitööleh t“ nr 11 lk 87	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	1909	Tikandiks pärllõng.
5.			„Käsitööleh t“ nr 4 lk 39	Tülltikandiga vahepits põllele	1911	Tüllist põll, pärllõngast tikand.
6.			„Käsitööleh t“ nr 2 lk 16	Tülltikandi mustrid pluusile	1912	Tikkida piiramata pinnana või ribadena.
7.			„Käsitööleh t“ nr 3 lk 19	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	1912	Valge tüll, tikkimiseks valge puuvillane lõng.
8.			„Käsitööleh t“ nr7 lk 1	Kardin tülltikandiga	1912	Valge tüll, tikkimiseks valge või kollane lõng.
9.			„Käsitööleh t“ nr9 lk 71	Tülltikandiga äärepits põllele	1912	Tikkimiseks pärllõng.

10.			„Käsitööleht“ nr 9 lk 67	Vahe- ja äärepits tülltikandiga	1912	Tikkimiseks pärllõng.
11.			„Käsitööleht“ nr 6 lk 58	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	1913	Mustale tüllile, tikkida puna-lilla, kollase või rohelise lõngaga.
12.	ERM	624:115	Märjamaa	Tikitud pits põlle jaoks		Tikitud 3x mulineega, must tüll.
13.	ERM	636:385	Järva -Jaani	Tikitud pits		Valge tüll, tikitud mulineega.
14.	ERM	A 578:247	Sindi	Tikitud pits põlle jaoks	19. saj. II pool	Tikitud 4x sinise mulineega. Must hernetüll. „Selline pits oli põlle all millega käidi teel.“
15.	ERM	A 586:37	Tartu	Pöll, tikitud pitsiga		Tikitud 3x mulineega, must tüll.
16.	ERM	A 599:284	Viljandi	Pöll, tikitud pitsiga		Tikitud 4x mulineega, must hernetüll.
18.	ERM	A 614:75	Palamuse	Tikitud ääre- ja vahepits põlle jaoks	19. saj. II pool	Tikitud 5x mulineega, must hernetüll.
19.	ERM	A 624:112	Märjamaa	Tikitud pits põlle jaoks	1890. aastal	Valge tüll.
20.	ERM	A 624:113	Märjamaa	Tikitud pits põlle jaoks		Valge tüll.

21.	ERM	A 624:114	Märjamaa	Tikitud pits, põlle jaoks		Tikitud neo- (pruun-punane- kollane –roheline) pärlilõngaga, must hernetüll.
22.	ERM	A 627:113	Tartu	Tikitud pits põlle jaoks	Enne 1922. aastat.	Tikitud 3x mulineega .Must hernetüll.
23.	ERM	A 629:29	Viljandimaa	Tikitud pits põlle jaoks		Valge hernetüll,tikitud 3xmulineega, „Oli pruudipõll“.
24.	ERM	A 629:54	Laiuse	Tikitud pits alusseelikule	1910. aastal	Tikitud pärlilõngaga, must hernetüll.
25.	ERM	A 642:99	Karksi	Tikitud vahepits		Valge hernetüll, tikitud 5x mulineega.
26.	ERM	A 643:91	Kolga - Jaani	Vahepits padjapüürile		Valge tüll, tikitud 3x mulineega.
27.	ERM	A 644:175	Tarvastu	Tikitud pits põlle jaoks	1880.	Tikitud 4x rohelse mulineega, must hernetüll.
28.	ERM	A 644:245	Helme	Tüllist põll	1879. aastal	Valgest pesutüllist, tikitud valge2x mulineega. „Oli laulatuse põll“. Ümar muster on tikitud tülliauke jälgimata. Alläres poepits.
29.	ERM	A 648:164	Viljandi	Tikitud pits põlle jaoks	20. saj. II pool	Tikitud 2x mulineega, must hernetüll.

30.	ERM	A 648:64	Tartu	Tikitud pits põlle jaoks	Enne 1933. aastat.	Tikitud 3x kollase mulineega, must hernetüll. "Ema kandis seda põlle külaliste puhul 1933, on kohvilaua põll."
31.	ERM	A 671: 9	Halliste	Põll, tikitud vahe- ja äärepitsiga		Tikitud 2x kollase mulineega, must hernetüll.
32.	ERM	A 681:44	Kirbla	Põll, tikitud pitsiga	1917. aastal valmist as	Tikitud 3x mulineega.,, Valmistas 13 aastane tütar Marie Sarapuu emale".
33.	ERM	A 728:151	Tartu	Tikitud pits põlle jaoks		Tikitud 3xmulineega, must hernetüll.
34.	ERM	A 771:27	Kanepi	Valgest batistist põll	Enne 1909. aastat	Valge hernetüll, tikitud valge pärlilõngaga, põlleriidel on ka siidiniitidega ristpistetikand. Valmistas Emma Ruus.
35.	ERM	A 771:28	Kanepi	Tikitud pits põlle jaoks	Enne 1909. aastat	Tikitud 3x mulineega, must hernetüll. Valmistas Emma Ruus.
36.	ERM	A 880:29	Tartu	Tikitud pits põlle jaoks.		Tikitud 3x mulineega, valge hernetüll.

37.	ERM	A 949:57		Põll tikitud pitsiga		Tikitud 3x kollase mulineega, must hernetüll.
38.	RM	1930 Aj 515:5	Rakvere	Tüllist põll	1901- 1903	„Põll tikiti Rakvere Zeeh koolis“. Jämedam valge hernetüll, 3x mulinee .
39.	RM	2724 E 322:2		Roosast siidist põll tülltikitud ääre pitsiga	1905	Jämedam valge hernetüll, 3x roosa mulinee.
40.	RM	2724 E322:1		Tüllist põll		Valge Jämedam hernetüll, valge 3x mulinee.
41.	RM	3455:E 510:3		Mustast riidest põll, valgest tüllist, ääre pitsiga.		Jämedamast hernetüllist on valmistatud ääre pits ja tikitud roheliste pärlõngadega.
42.	RM	6613E 698:2		Tüllist põll		Must hernetüll, kollasest pärlõngast tikand.
43.	VM	10976:13		Tikitud pits		Tikitud pärlõngaga, must hernetüll.
44.	VM	9478:2		Põll, tikitud pitsiga		Tikitud pärlõngaga must tüll.

Lisa 6: Aplikatsioonikandiga tüllesemete tabel

Jkn r	Muuseum	Ese number	Ese pärineb	Ese nimetus	Valmistamis aeg	Kommentaar
1.			Ajakirja „Taluperenaine“ nr 7 lk 215, Tartu Naisühingu Käsitöökooli kavand	Tülllina	1933	Tikkimisniidiks 2-6x mulinee, soovitatav aplikatsioonitehnika tüll- tüllil.
2.			Ajakiri „Kaunis kodu“ lk 233	Tülllina	1934	Tikkimisniidiks 1x mulinee, Aplikatsioonitehnika tüll-tüllil, materjal kinnitatud madalpiistega.
3.			Ajakiri „Kaunis kodu“ lk 110, valmistatud Riigi Kunsttööstuskoolis, L. Parise poolt	Tülllina	1934	Aplikatsioonitehnika tüll-tüllil.
4.			Ajakiri „Taluperenaine“ nr 9 lk 260,	Tülllaudlina	1936	Tikkimisniidiks valge mulinee. Aplikatsioon tüll- tüllil.
5.	ERM	A 509:56 23		Tüllrätik		Tikandiniidiks puuvillane niit. Vabakujuline eelpistetikand mille motiivi kontuurid on 2x

						läbitikitud. Rätiku serv kitsa palistusega. Pesutüll.
6.	ERM	A 559:72 6 ab	Tallinn, Riigi Kunstitööstus kool	Pluusi detaili d	20. saj. I. pool	Eelpistetikandiga aplikatsioon läbitikitud, peenem pesutüll, tikkimiseks mulinee.
7.	ERM	A 600:10 9	Viru- Jaagupi khk.	Pruudi loor,	1928	Tambuurtikand, serv palistatud. Pesutüll.
8.	ERM	A 644:20 8	Tarvastu khk.	rätik	1939	Tikand eelpistes, servad sämppestes, tikitud puuvillase niidiga, mis pärliniidist peenem. Pesutüll. Aplikatsiooniks linasest riidest motiivid, mis ääristatud sämppestega. Servas palistus 0,5cm.

Lisa 7: Vabakujulise tikandiga ja pinnatäitepistetega esemete tabel

Jrkn r	Ese number	Ese pärineb	Ese nimetus	Valmistamise aeg	Kommentaar
1.	ERM 680	Tarvastu	Kirmirätt	1910. aastal kogutud muuseumi	Kontuur tikandil villasest lõngast. Täidispisteks eelpiste, kasutatud ka siidiniite.
2.		Ajakiri „Käsitööleht“ nr 1 lk 24	„Tülltipp“-äärepits	1910	Kasutatud pesutüll, tikkimiseks 1x mulineed. Täidispistetest eelpiste, „varrepiste“ ja „lehepiste“.
3.		Ajakiri „Taluperenaine“ nr 7 lk 215	Tüllina kavand	1933	Soovitus kasutada keskmise jämedusega tülli, 2-3x mulinee niidiga. Kontuur eelpistes. Täidispisteks eelpiste triipude ja ruudustikena.
4.		Ajakiri „Kaunis Kodu“ lk 110. Valmistas L. Paris Riigi Kunsttööstuskoolist.	Tüllina	1934	Materjaliks peen pesutüll, Kasutatud tikkimiseks eelpistet. Täitepind ruuduline ja

					tikitud tähekestega.
5.		Ajakiri „Kaunis Kodu“ lk 233 valmistamisjuhend A. Tiik	Tüllina	1934	Materjaliks peenem pesutüll, Tikkimisniidiks valget või värvilist 1x mulineed. Peale eelpiste on kasutatud ka madalpistet ja „broderii augukesi“.
6.		Ajakiri „Maret“ lk 227	Tüllkardin	1935	Kasutatakse jämedamat tülli, tikkimiseks pärliniiti nr.5 ja nr. 8. Kasutatakse eelpistet. Täitepinnad ruudulised, triibulised.
7.		Ajakiri „Taluperenaine“ nr 9 lk 260	tüllina	1936	Alusmaterjaliks peen pesutüll, tikkimisniidiks mulinee. Kontuurjoon tehakse paksemast niidist. Juhendis on soovitus:“Motiivi de täitmisel õmmeldakse esmalt pinnad ja siis piirjooned“.
8.		Ajakiri„Taluperenaine“ nr 4 lk 132.	tüllina	1937	Alusmaterjal keskmise

		Valmistatud Tartu Naisühingu käsitöökoolis			jämedusega tüllvõrk, tikkimiseks 1-3 x mulinee. Tikandi pistetest, erinevad eelpistepinnad, ruudustikud, triibud, sik-sak jne. Paksema kontuuri saavutamiseks kasutatakse ka ülepoimitud eelpistet.
--	--	--	--	--	---

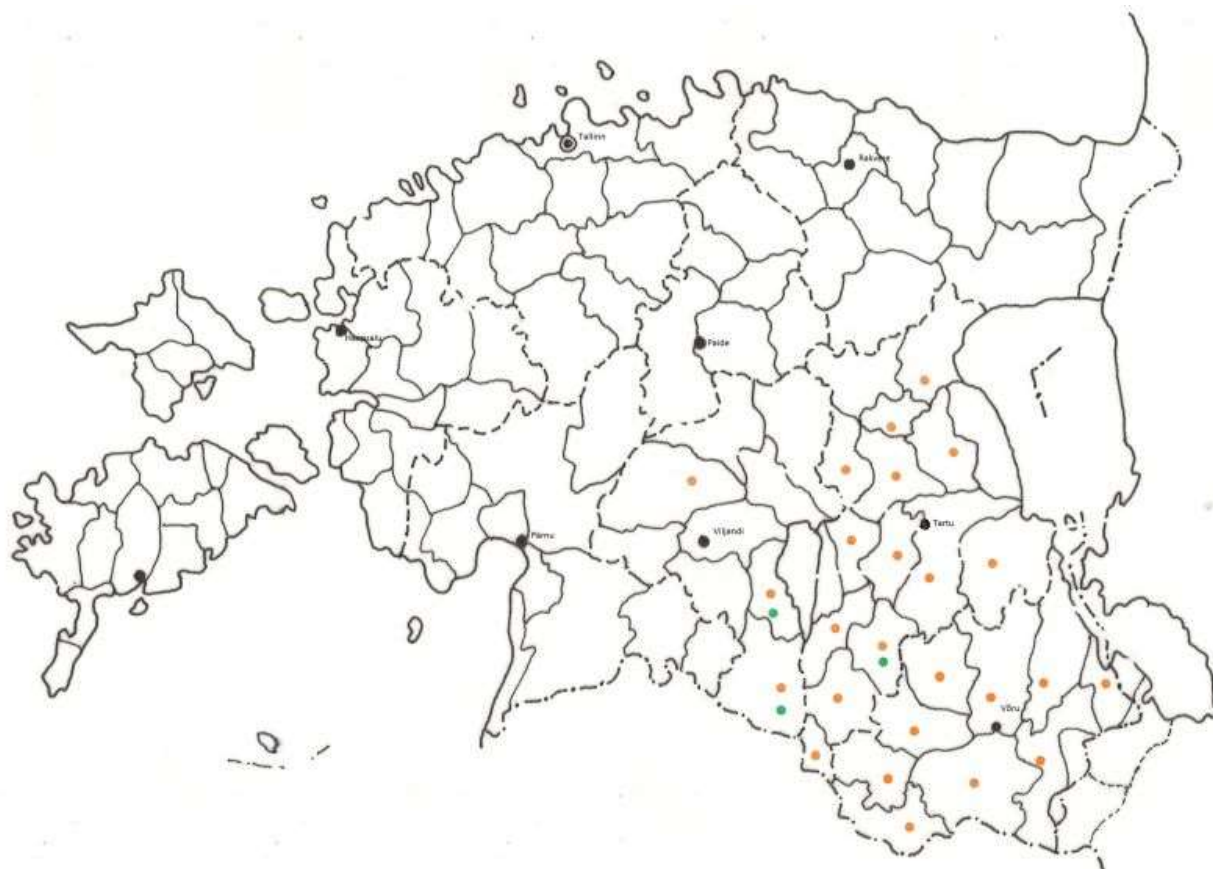
Lisa 8: Käsitööajakirjadest leitud tüllpitsi näidiste tabel

Jknr.	Ese pärineb	Aasta	Eseme nimetus	Kommentaariid juhendist.
1.	„Käsitööleht“ nr. 3 lk. 19	1907	Tülltikandiga vahepits	Tikkimiseks jäme nõelumisniit .
2.	„Käsitööleht“nr. 6, lk. 47	1908	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	Kreem tüll, tikkimiseks valge pärliniit. Alläär heegeldada.
3.	„Käsitööleht“ nr. 8, lk. 62	1909	Tülltikandiga vahe- ja äärepits põllele	Valge tüll, tikkimiseks valge pärlõng.
4.	„Käsitööleht“nr. 11, lk. 87	1909	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	Tikandiks pärlõng.
5.	„Käsitööleht“nr. 4, lk. 39	1911	Tülltikandiga vahepits põllele	Tüllpõll, pärlõngast tikand.
6.	„Käsitööleht“nr. 2, lk. 16	1912	Tülltikandi mustrid pluusile	Tikkida piiramata pinnana või ribadena kogu pluusile, vajadusel kasutada voodrit.
7.	„Käsitööleht“nr. 3, lk. 19	1912	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	Valge tüll, tikkimiseks valge puuvillane lõng.
8.	„Käsitööleht“ nr. 7, lk.1	1912	Kardin tülltikandiga	Valge tüll, tikkimiseks valge või kollane lõng.
9.	„Käsitööleht“nr. 7, lk. 1	1912	Käekott tülltikandiga	Must tülliriie, tikkimiseks kollane siidiniit või pärlõng.
10.	„Käsitööleht“nr.9, lk. 71	1912	Tülltikandiga äärepits põllele	Tikkimiseks pärlõng.

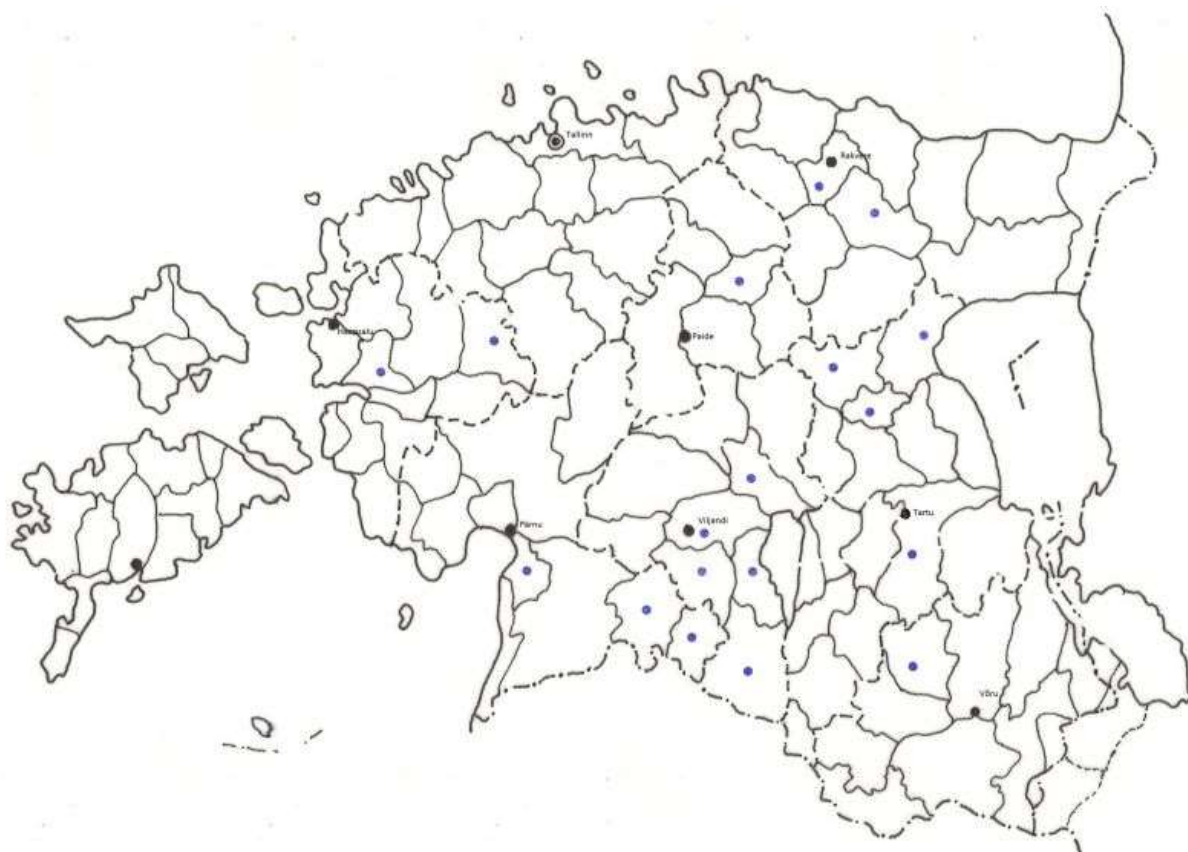
11.	„Käsitööleht“nr. 9, lk. 67	1912	Vahe- ja äärepits tülltikandiga	Tikkimiseks pärllõng.
12.	„Käsitööleht“nr. 6, lk. 58	1913	Tülltikandiga äärepits alusseelikule	Mustale tüllile, tikkida puna-lilla lõngaga või kollase või rohelisega.
13.	„Taluperenaine“nr. 2, lk 63.	1929	Tülltikandiga kardin	Keskmise jämedusega tüll, tikkimiseks 3x valge mulinee.
14.	„Taluperenaine“nr.1, lk. 26	1930	Tülltikandiga kardin	Valge tüll, tikkimiseks valge 3-6x mulineeniit.
15.	„Taluperenaine“nr. 8, lk. 230	1931	Tülltikandiga kardin	Jäme tüll ehk hernetüll, tikkimiseks pärllõnga, mulineed, siidi, metalllõnga, linast jne.
16.	„Taluperenaine“nr. 8 lk. 219	1931	Tülltikandiga linik	Peen pesutüll, tikkida 1-2x mulineega, soovitavalt valgega –valgele.
17.	„Taluperenaine“nr. lk 215	1933	Tülltikandiga linik	Keskmise jämedusega tüll, tikitud 2-3x mulineeniidiga.
18.	„Kaunis kodu“ lk. 233	1934	Tülltikandiga linik	Valge või värviline peenem pesutüll, tikkimiseks valget või värvilist mulineelõnga, ühekordset.
19.	„Kaunis kodu“ lk. 110	1934	Tülltikandiga linik	Tikkimiseks mulineed, siidi- või kunstiidiiniiti.
20.	„Maret“nr. 8, lk 227	1935	Tülltikandiga kardin	Jämedam tüll. Tikkimiseks on kasutatud kahte erineva jämedusega pärllõnga.
21.	„Taluperenaine“ nr. 9, lk. 260	1936	Tülltikandiga linik	Peenest puuvillasest tüllist, tikkimiseks valge mulinee.

22.	„Maret“ nr. 11, lk. 341	1939	Tülltikandiga voodikate	Kõige jämedamast puuvilltüllist. Tikkimiseks“ Anchor“ või DMC mulinee nr.14 vastavalt mustriks 2-6x niit.
23.	„Maret“nr. 8, lk. 230	1939	Tülltikandiga linik	Peenest puuvillasest tüllist, tikkimiseks 2x kunstiidi-mezzanat.
24.	„Maret“nr. 3, lk. 84	1940	Tülltikandiga linik	Kesmise jämedusega puuvillane tüll, tikkimiseks valget mulineeniiti või mezzanasiidi.
25.	„Taluperenaine“nr. 4, lk.110	1940	Tülltikandiga kardin	Jäme tüll, tikkida mulinee või pärlõngaga.

Lisa 9: Kontuurkaardid a ja b tülltikandi levikust

a. Kontuurkaardil on punaste täppidega tähistatud need kihelkonnad millistest on 19. sajandil muuseumidesse kogutud tülltanusid ja tüllpitsiga tanusid. Roheliste täpikestega on märgistatud kihelkonnad kust on kogutud villase eelpistetikandiga kaunistatud esemeid. Joonise koostamisel on lähtutud valimis olevate esemete tulmelegendidest (autori joonis).

b. Sinised täpid kontuurkaardil tähistavad paikkondi millistest on 19. sajandi II poolel ja 20. sajandi alguses muuseumisse kogutud tülltikandiga linnamoelisi riidesemeid. Joonise koostamisel on lähtutud valimis olevate esemete tulmelegendidest (autori joonis).

Lisa 10: Sõnaseletusi

Hernetüll - eestipärane nimetus tüllvõrgule mille tihedus on 2,5-4 võrgusilma 1cm kohta. Nimetus pärineb ajakirjanduslikest allikatest. Võrk oli kasutusel, kui tanu ja põllematerjal.

Kirmirätt - tüllist pearätik, mis kolmnurkselt kokkupanduna seoti lõua alla kinni, kanti teise räti peal (Jürgen 2015). Pubernet-, bubenet- , puppeneträtik- ka sellist kirjapilti võib kohata tüllist pearätiku nimetusena.

Maatanu - Lõuna-Eestis alates 17. sajandist levima hakanud naiste peakate, moodustub kahekorra kokkumurtud rööpkülükujulisest riidetükist, mille ääred ühest küljest kokku õmmeldud ja kuklal kurrupaelaga kokku tõmmatud.

Pesutüll - eestipärane nimetus tüllvõrgule mille tihedus on 5-6 silma 1cm kohta. Peenesilmaline tüll oli peamiselt kasutusel tanude ja linikute materjalina.

„**Poepitsid**“ - need on masinate abil valmistatud pitsid.

„**Pikipitsi**“ tülltikand - kasutati eeskätt pikkade ääre- ja vahepitside valmistamisel, neis pitsides esineb tihti paralleelseid mustrijooni, mis tikitud pikki pitsi algusest lõppu.

Ringikujuline tikkimismeetod - pisteread tikiti spiraalselt ümber motiivi keskosa st motiivi kasvatamiseks tikitakse motiivi välisserva uusi tikkeridu.

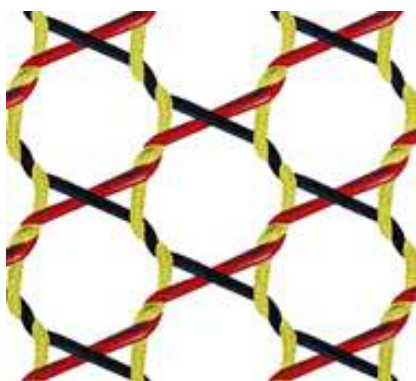
Tambuurtikand - see on ahelpistetikand mille tikkimiseks võib kasutada ka heegelnõela või selle sarnast tambuurnõela, -konksu (vt foto nr19)

(Tanu)Teen - tanu esiäärt kaunistav äärepits.

(Tanu)Maal - Tarvastu tanu esiäärt kaunistav tikandiosa.

Tohtpits - pikk ja kitsas nõelpitsiriba, mille valmistamiseks kasutatakse alusmaterjalina kasetohu riba, pole täpselt teada millal sellist pitsi Eestis valmistati ja millises Eesti piirkonnas seda tehnikat tunti. Muuseumiesemete (ERMis) põhjal võib arvata, et see on üks vanimaid pitsiliike Eestis. Teadaolevalt on sellega kaunistatud tanusid ja põllesid.

Tüllkangas, tüll, tüllvõrk - masinal kootud auguline materjal. Tüllkanga struktuur moodustub koe- ja lõimelõngadest, koelõngad moodustavad lõimelõngade ümber diagonaalselt liikudes kuusnurkseid võrgusilmi. Tüllkanga valmistamise masin patenteeriti Inglismaal 1809. aastal.

Joonis pärineb <https://en.wikipedia.org/wiki/Bobbinet>

Tüllpits - tikitud tüllkangas, mõistet kasutatakse masinate abil valmistatud ja tikitud pitsi puhul, kuid sama sõnaga tähistatakse ka käsitsi tikitud tüllpitsi, erinevus selgub kontekstist, vajadusel tuleks täpsustada, et tegu on käsitsi tikitud materjaliga.

Tülltanu - etnograafiline Lõuna-Eesti tanutüüp. See on tanu, mis on üleni valmistatud puuvillasest, käsitsi tikitud tüllpitsist.

Tülltikand - tehnika, tüllkangale tikitud mustripilt. Eestis on enimtuntud eelpistetikand, mida tikitakse auguridu loendades masinkootud kangale. Tülltikandit on varasemates kirjalikes allikates nimetatud ka tüllitööks, tüll- nõelistööks, puppeneti tööks. Kasutatakse ka väljendit tiputöö (viimane tähistab küll pitsivalmistamist laiemalt.).

Ülepearätik - ümberpää rätt ehk lõua alla sõlmitav rätt (Kaarma, Voolmaa 1981: 164).

Lisa 11: Kasutatud fotode nimekiri detailsemalt

Foto nr 1: Vasakul pitsinäidis Lilleyst, pitsiga kaunistatud mansett, käsitsi tikand masinkootud võrgul, manseti äärepits on tikitud käsitsi valmistatud võrgule. (Reigate 1986: 209); Parempoolne näidis Chantilly pits mis on tikitud käsitsi, masinkootud võrgule (Reigate 1986: 207).

Foto nr 2: Näidised vasakult paremale: Carricmachross-pits (Reigate 1986: 35), Goggeshall- pits (<http://www.coggeshallmuseum>), Princess-pits (Powys 1953: 174).

Foto nr 3: Masinate abil valmistatud Chantilly-pits, aastast 1870 (Reigate 1986: 238).

Foto nr 4: Pitsinäidised aastast 1923, valmistatud Wiener Werkstettes. Linikute kujundajaks oli Dagobert Peche, linikud asuvad erakogus (Reigate 1986: 246).

Foto nr 5: Tüllvõrgu näidised (De Dillmont ?.: 3).

Foto nr 6: Tanu ERM A118: 53 Rõngu khk.

Foto nr 7: Tüllrätik ERM 3607 Torma. Tulmelegendis: „Pubenet rätt“. Kogutud muuseumisse 1911.aastal.

Foto nr 8: Tüllrätik ERM 739 Tarvastu khk. Tulmelegendis: „Ümberpää rätt“.

Foto nr 9: Põll ERM A949:57.

Foto nr 10: Tüllliniku kavand Tartu Naisühingu käsitöö koolist 1933. aastal. Tikandipisteteks soovitatakse kasutada eelpistet, siksakpistet ja pinnatäitepisteid. Tikkimismaterjaliks muline. Ilmus ajakirjas „Taluperenaine“(1933, 7, 215).

Foto nr 12: Pitsinäidised vasakult paremale

1. „Scandinavian lace“ (Powys 1953: 179)
2. Lierre`i tikand (Powys 1953: 179)
3. Limericki tikand („Needlecraft“ 1903: 10)

4. „Early American“- pitsi tikkimine on tegelikult jäänud pooleli, nähtavad on ülepeõimitud eelpistes tikitud kontuurjooned, kuid erinevate täitepistete tikkimist on alles alustatud. Pitsi päritolu ei teata, kuid see poolik pitsitöö oli pingutatud New Yorgi ajalehele (Powys 1953: 179-181).

Foto nr 13: Vasakult paremale. Tikitud võrkpits pärineb Kymist ja kaunistas linase naistetanu esiserva, tanu asus 1986. aastal Kymenlaakso maakonnamuuseumis (Mussola, Aveli 1986: 140). Parempoolsel fotol on tanupits, mis tikitud masinkootud tüllile, pärineb Ruotsinpühtääst ja asus 1986. aastal Ruotsinpyhtää koduloomuuseumis (Mussola, Aveli 1986: 142).

Foto nr 14: Motiivid vasakult paremale. Joonis Hargla särgi värvlitikand ERM A58: 27 (Linnus 1973:235), tööproov tülltanust ERM A61:1 Võnnu, joonis motiivist Paistu mulgirätikul ERM A3979 (Linnus 1973:181), tööproov tülltanust ERM A118:48 Rõngu.

Foto nr 15: Pildil on tööproov Kambja tülltanu motiivist ERM 7407.

Foto nr 16: Motiiv tülltanu ääreprintsilt ERM 3597 Helme.

Foto nr 17: Detail Rõngu tülltanult ERM 11903.

Foto nr 18: Tööproov on detail põllepitsist ERM 2082. Originaal pärineb Viljandi khk. ja valmistati 1830. aastal.

Foto nr 19: Tambuurkonks ehk tambuurnõel. Keskmine foto pärineb <https://www.google.ee/search?q=tambour+hook+embroidery&espv>

Foto nr 20: Tambuurpitsinäited Limerickist, valmistatud enne 1903. aastat („Needlecraft“1903: 13, 14).

Foto nr 21: Pearätik ERM 3944 Torma (foto pärineb MuIS-ist).

Foto nr 22: Pruudiloor VM 10817:4 (foto pärineb MuIS-ist).

Foto nr 23: Vasakult paremale, tanunäidised Sloveeniast. Võrkpitsist alusmaterjalile on tikitud villane eelpistetikand. Mustal alusvõrgul tanu pärineb Lučivnejst ja on valmistatud 20 saj II poolel. Valgepõhjalise tanu kohta kahjuks andmed puuduvad (Zajonc 2000: 10,

26). Parempoolne pitsinäide on tikitud tüllvõrgule ja on naiste pluusivarrukas. Pildistatud on see Bratislavas, Rahvakunstikombinaadi Uluv ajalooliste esemete näituselt. (Foto Ave Matsinilt).

Foto nr 24: Tanu ERM 13842 Otepää khk.

Foto nr 25: Ümberpearätik ERM 7667 Tarvastu-Helme khk.

Foto nr 26: Kirmirätt ERM 680 Tarvastu khk.

Foto nr 27: Pitsikatkend ERM A509:4873, otstarve teadmata, päritolu teadmata.

Foto nr 28: Vasakult paremale: põllepits („Käsitööleht“ 1909, 8, 62), alusseelikupits (Käsitööleht“ 1912, 3, 19), põllepits („Käsitööleht“ 1912, 9, 12).

Foto nr 29: Sallid ja kraed.

Foto nr 30: Näidised servast-serva pitsist (De Dillmont?:29, 33, 19).

Foto nr 31: Tikitud pits põlle jaoks ERM A627:113.

Foto nr 32: Vasakul on tööproov tikandist, kus augurida on läbitud kaks korda st edasi-tagasi. Paremal on augurida läbitud ühekordselt.

Foto nr 33: Põllejoonis 1909. aasta „Käsitöölehes“ ja põll ERM A771: 27.

Foto nr 34: Vasakult paremale: tikandimuster Th.De Dillmonti raamatust (De Dillmont 19?:27) pitsidetail ja pitsiga põll Virumaa muuseumist (RM 3455).

Foto nr 35: Näide Limerick pitsist, detail kraest („Needlecraft“ 1903:12).

Foto nr 36: Näiteid erinevatest pinnatäite pistetest, mis olid kasutusel Limericki pitsi valmistamisel („ Needlecraft“ 1903:7).

Foto nr 37: Masinate abil valmistatud pits Prantsusmaalt, pitsile on käsitsi tikitud eelpistes tumedad kontuurjooned (Reigate 1988: 214).

Foto nr 38: Linikud on valmistatud Wiener Werkstattes ja asusid 1988. aastal erakollektsioonis.

Foto nr 39: Mustriinäide vabakujulisest tikandist, mis illustreeris eespool olevat „Käsitöölehe“ tööjuhendit. Paremal näide ühest pinnatäitepistest („Käsitööleht“ 1910, 3, 24).

Foto nr 40: Vasakpoolne linik Tartu Naisühingu käsitöökooli kavand („Taluperenaine“ 1937, 4, 132) parempoolse liniku autor on A. Tiik („Kaunis kodu“ 1934:233).

Foto nr 41: Aplikatsioonitehnikas pits pärineb Brüsselist ja on kinnitatud masinkootud võrgule (Reigate 1988:207).

Foto nr 42: Honitoni (Inglismaa) pits, niblatud motiivid aplikeeritud masinkootud võrgule. Valmistatud 1820. aastal (Reigate 1988:206).

Foto nr 43: Carrickmacross-pitsi valmistamist kirjeldav foto raamatust „The Lace Story“ (Finnegan 2013:37).

Foto nr 44: Pearätik ERM A509:562.

Foto nr 45: Tüll-linik, kus on tikandile lisaks kasutatud ka aplikatsiooni tüll- tüllil.

Foto nr 46: Tööproov tanupitsist, ringselt tikitud motiividega. (autori foto).

Foto nr 47: Tülltanu ERM A40:8 Otepää

Foto nr 48: Vasakul tambuurtikandiga tööproov, paremal olev motiiv pärineb pruudiloorilt ERM A600:109 (Viru- Jaagupi).

Foto nr 49 : Vasakul pärlitikkimisnõel, paremal laua külge kinnitatav tikkimisraam.

Foto nr 50: Pitsikatke ERM A509: 4873

Foto nr 51: Tööproov villasest eelpistetikandist. Eeskujuks pitsikatke ERM A509:4873.

Foto nr 52: Motiivid Risti khk. käistelt. Foto pärineb K. Konsini raamatust „Eesti pitsid“(1967).

Foto nr 53: Pitsimuster „Käsitöölehest“ aastast 1908, nr 6 lk 4. Paremal tööproov sama joonise põhjal.

Foto nr 54 : Vasakul foto ajakirjast „Kaunis kodu“1934 lk 233, paremal tööproov.

Foto nr 55: Detail tööproovist, pinnatäitepistetega.

Foto nr 56: Pearätik ERM A509:5623.

Foto nr 57: Tööproov, detail pearätikult ERM A509:5623 (autori teostus).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jane Jõgi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: Tülltikandi tehnika, areng ning iseärasused Eestis,

mille juhendajad on Ave Matsin MA ja Anu Pink MA

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis 24.05.2016